

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra dějin a didaktiky dějepisu

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Panelové sídliště a jeho didaktické využití ve výuce dějepisu
Panel housing complex in the context of school history education

Kateřina Jahelková

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Najbert, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů pro základní školy
a střední školy dějepis — základy společenských věd

Odevzdáním této diplomové práce na téma Panelové sídliště a jeho didaktické využití ve výuce dějepisu potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 6. 12. 2021

Ráda bych poděkovala vedoucímu mé práce, PhDr. Jaroslavu Najbertovi Ph. D., za odbornou pomoc a připomínky.

ABSTRAKT

Diplomová práce se věnuje didaktickému využití tématu panelových sídlišť ve výuce dějepisu s ohledem na rozvoj historického myšlení. První část je teoretická a zabývá se historickým vývojem bytové výstavby v Československu ve světovém kontextu. Druhá část zpracovává metodická východiska pro přípravu výukového materiálu s ohledem na závazné kurikulární dokumenty a prezentuje příklady didaktického využití tohoto tématu v historickém vzdělávání. Dále jsou podrobněji promyšlena možná východiska využití tématu panelových sídlišť k rozvoji historického myšlení. Třetí část představuje přípravu výukové lekce, která byla realizována v listopadu 2021 na Základní škole Korunovačnická v Praze. Výuková lekce byla vytvořena pro účely této práce na základě rozvoji šesti hlavních konceptů historického myšlení. Práce prokázala využitelnost tématu panelových sídlišť ve výuce dějepisu, ale také poukázala na limity zvolené metody, zejména na potřebu postupného rozvíjení konceptů.

KLÍČOVÁ SLOVA

výuka dějepisu, panelové sídliště, historické myšlení, badatelská výuka, 20. století

ABSTRACT

This diploma thesis deals with the didactic use of the topic of panel housing estates in the teaching of history by applying historical thinking methodology. The first part is theoretical and deals with the historical development of housing construction in Czechoslovakia within a global context. The second part elaborates the methodological basis for the preparation of teaching material utilizing the curricular documents and presents examples of didactic use of this topic in historical education. Furthermore, possible starting points for using the topic of panel housing estates to develop historical thinking are considered in more detail. The third part presents the preparation of a lesson, which was implemented in November 2021 at the Korunovační Primary School in Prague. The lesson created for the purpose of this thesis drew upon ‘The Big Six Historical Thinking Concepts’. This diploma thesis proved the usability of the topic of panel housing estates in the teaching of history, but also pointed out the limits of the chosen method, especially the need for gradual development of concepts.

KEYWORDS

history teaching, housing estates, historical thinking, Research-Based teaching, 20th century

Obsah

Úvod	7
1 Historický kontext výstavby panelových sídlišť	11
1.1 Problémy tradičního města a vize měst budoucnosti	11
1.1.1 Problémy měst v důsledku průmyslové revoluce a teorie řešení.....	11
1.1.2 Meziválečné období.....	13
1.2 Počátky zprůmyslnění stavebnictví	16
1.2.1 Myšlenka na zprůmyslnění stavebnictví.....	16
1.2.2 Modernizace výroby	17
1.3 Hromadná bytová výstavba druhé poloviny 20. století v Evropě.....	19
1.3.1 Komparace hromadné bytové výstavby v Evropě.....	20
1.4 Hromadná bytová výstavba v Československu.....	23
1.4.1 Meziválečné období.....	23
1.4.2 Etapy výstavby sídlišť a jejich charakteristika	29
1.5 Shrnutí.....	39
2 Panelová sídliště ve výuce dějepisu	41
2.1 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání	41
2.1.1 Panelová sídliště a Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání .	42
2.1.2 Rámcové vzdělávací plány a současné trendy ve výuce dějepisu	44
2.2 Badatelská výuka ve výuce dějepisu	45
2.3 Rozvoj historického myšlení podle <i>The Big Six historical thinking concepts</i>	47
2.3.1 Panelová sídliště a rozvíjení šesti hlavních mentálních konceptů.....	50
2.4 Analýza příkladů dosavadního využití tématu ve výuce dějepisu	54
2.4.1 Panelová sídliště v učebnicích dějepisu pro základní školy	54

2.4.2	Edukační programy projektu <i>Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí</i>	57
2.4.3	Edukační materiály z projektů Oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů	59
3	Příprava, realizace a reflexe výukové lekce na základě tématu panelových sídlištích	60
3.1	Příprava výukové lekce	60
3.1.1	Výběr metody	60
3.1.2	Charakteristika výukové lekce	61
3.1.3	Charakteristika školy a popis skupin	62
3.2	Popis vzdělávací lekce „Památkově chránit, či nechránit panelová sídliště?“	63
3.2.1	Východiska a cíle vzdělávací lekce	63
3.2.2	Průběh vzdělávací lekce	63
3.2.3	Hodnocení badatelské otázky	67
3.2.4	Příklady žákovských řešení	68
3.2.5	Popis průběhu realizace	74
3.2.6	Vyhodnocení	77
3.3	Reflexe přípravy a realizace výukové lekce	77
	Závěr	81
	Seznam použitých informačních zdrojů	83
	Seznam příloh	88

Úvod

Tématem této diplomové práce je *Panelové sídliště a jeho didaktické využití ve výuce dějepisu*. Motivací pro výběr tohoto tématu byla vlastní zkušenost, kdy se mi dostalo vyvedení z omylu, že panelové sídliště nejsou pouze nevzhlednou šedou uličkou socialistického urbanismu tvořící velkou jizvu v krajinách zemí východního bloku, ale stále fungujícími architektonickými řešeními, jenž se v době svého vzniku snažila vyřešit bytovou krizi na základě moderních teorií a nesouvisela pouze se socialistickým budováním, jak dokazuje existence obdobných panelových sídlišť ve většině Evropy, tedy i ve státech, ve kterých komunistická strana nezískala monopol moci. Tento „aha moment“ ve mně vzbudil zájem o problematiku a postupně jsem si začala uvědomovat, jak je v naší společnosti ohledně staveb druhé poloviny 20. století rozšířená zjednodušující a především odsuzující nálepka „dědictví komunismu“.

Roku 2013 začal projekt *Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu*¹ podpořený Ministerstvem kultury České republiky. Tým vedený Rostislavem Šváchou se různými výstupy projektu pokusil napomoci „k chápání sídlišť jako neoddelitelné součásti našich měst s určitými hodnotami a specifiky, díky nimž mají v dějinách architektury a urbanismu své neopominutelné místo.“²

Vzhledem k mé osobní zkušenosti a studiu na pedagogické fakultě mě tento projekt přivedl na myšlenku prozkoumat didaktický potenciál panelových sídlišť ve vztahu k historickému vědomí. Většině českých měst dominuje „panelák“, a tak se každý, kdo se pohybuje českou krajinou, nutně setká s panelovým sídlištěm a přirozeně k němu zaujme postoj vycházející ze subjektivního vnímání bez hlubší znalosti historického, urbanistického nebo uměleckého kontextu. Nelze hovořit o uzavřeném tématu, přestože se už nově nestaví klasická panelová sídliště, ty původní se dále vyvíjí a jejich proměny vyvolávají rozpačité a různorodé reakce

¹ O projektu. *Panelová sídliště v ČR* [online]. Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2017 [cit. 2021-04-06]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/stranka/o-projektu>

² SKŘIVANOVÁ, Lucie. Rozumět sídlištím. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2016, s. 11.

napříč společností.³ A tak vyvstává otázka – jak dál s panelákem?⁴ Problematice panelových sídlišť se odborná veřejnost věnuje již několik let a poslední dobou, zřejmě i vlivem projektu *Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí*, se zájem rozšířil i mezi laickou veřejnost. U obou skupin lze pozorovat názorovou různorodost na stupnici „mezi panelofóbií a panelofilii.“⁵ „Panelák“ se svými klady i zápory, minulostí i současností má výpovědní hodnotu nejen o době svého vzniku, ale také o současnosti. Proto téma panelových sídlišť shledávám atraktivním didaktickým námětem a chtěla bych jej využít v učitelské praxi.

Tématu hromadné bytové výstavby se v posledních letech věnuje mnoho historiků umění nebo teoretiků architektury⁶ a tento trend potvrzuje i projekt *Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí*, který tento fenomén podrobně zpracoval z uměleckohistorického hlediska v knihách *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích* a *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*.⁷ První knihou, která nabízí ucelený pohled na poválečnou bytovou architekturu v bývalém Československu, byla

³ Některá panelová sídliště se proměňují ve vyloučené lokality, jiná v záruku kvalitního bydlení. Dalším diskutabilním fenoménem sídlišť je snaha o jejich humanizaci, či naopak snahu vybrané soubory památkově chránit.

⁴ „Škála názorů se rozprostírá od zpochybňování nemožnosti jejich rozsáhlé demolice po hluboké přesvědčení, že nejlepší panelová sídliště by se měla stát předmětem památkové ochrany.“ O bourání, památkové ochraně nebo humanizaci panelových sídlišť podrobněji VESELÝ, Martin. Panelák: Objekt estetických kontroverzí a takzvaných humanizačních snah. *Beton: technologie – konstrukce – sanace*. Praha: Beton TSK, 2017, 17(3), 40-43.

⁵ Tuto definici použil Karel Kuča ve své esejí o problematice památkové ochrany sídlišť. Srovnej KUČA, Karel. Panelová sídliště mezi panelofóbií a panelofilii. *Zprávy památkové péče: časopis státní památkové péče*. Národní památkový ústav, 2015, 75(4), s. 357-364. ISSN 1210-5538. Dostupné také z: <http://zpp.npu.cz/prilohy/200.pdf>

⁶ Například „mezinárodní výzkumný projekt „Sídliště, jak dál?“ se zabývá otázkami budoucího rozvoje sídlištních celků se zaměřením na témata jejich společenské, ekonomické i kulturní udržitelnosti.“ Sídliště jak dál? *Sídliště jak dál?* [online]. [cit. 2021-09-20]. Dostupné z: <http://www.sidlistejakdal.cz/>

⁷ SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích: Kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2016. ISBN 978-80-872111-78-6. a SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích: Kritický katalog k výstavě Bydliště: panelové sídliště. Plány, realizace, bydlení 1945-1989*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2017. ISBN 978-80-7101-169-9.

studie *Utváření socialistické modernity* od americké historičky umění Kimberly Elman Zarecorové.⁸ Z historického hlediska je téma bytové výstavby druhé poloviny 20. století spíše opomíjeno. V poslední době vyšlo několik populárně-naučných publikací, které zpracovávají historii konkrétních sídlišť.⁹ Zatím jedinou historickou komplexnější studií o historii panelových sídlišť je *Zrod velkoměsta*, monografie o urbanizaci českých zemí, ve které se výstavbě sídlišť věnuje stať *Urbanizace českých zemí a socialismus*.¹⁰ Autorem staťe byl sociolog Jiří Musil, který se jako sociolog věnoval sídlištím celoživotně. Jeho sociologická studie *Lidé a sídliště* je dodnes svým rozsahem empirického výzkumu nepřekonaná.¹¹

Cílem mého didaktického výstupu je vytvořit edukační materiál, který by umožnil žákům porozumět panelovým sídlištím v širším kontextu, nahlédnout je z několika perspektiv a dokázat reflektovat své či cizí předsudky. Proto jsem jako metodologické východisko využila didaktický model postavený na rozvoji šesti hlavních mentálních konceptů tvořící základ historického myšlení žáků, který je znám jako *The Big Six historical thinking concepts*.¹²

Nová zkušenost ohledně epidemie koronaviru, která zasáhla celou společnost včetně oblasti školství, ovlivnila i tuto diplomovou práci. Během školních roků 2019/20 a 2020/21 došlo k několikaměsíčnímu uzavření škol, během kterých se výuka přenesla do virtuálního prostoru. Všichni zúčastnění tak čelili velké výzvě, jak nastalou změnu uchopit i ustát. Na komplexní vyhodnocování je příliš brzy, vlastně stále nelze tuto etapu považovat za uzavřenou, protože epidemie neodezněla a je nemožné předpovídat, jestli se nebude potřeba

⁸ ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2308-7.

⁹ Historii konkrétních panelových sídlišť zpracovávají publikace *Sídliště Solidarita*, Linka č. 141 - Kniha o Černém Mostě nebo *Sídliště Ďáblice: Architektura pro lidi*.

¹⁰ HORSKÁ, Pavla, Eduard MAUR a Jiří MUSIL. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5409-3.

¹¹ MUSIL, Jiří. *Lidé a sídliště*. 1. Praha: Svoboda, 1985. ISBN 25-022-85.

¹² SEIXAS, Peter – MORTON, Tom. *The Big Six Historical Thinking Concepts*. Toronto: Nelson Education, 2013. ISBN 978-0-17-654154-5.

k distanční výuce vrátit. Z tohoto důvodu jsem musela přehodnotit představy o podobě didaktické části této práce. Původní plán, vytvořit výukový projekt na míru konkrétnímu panelovému sídlišti a ideálně jej s žáky realizovat přímo v dané lokalitě, obestírá nedůvěra v proveditelnost vycházející z nemožnosti předpovídat podobu protipandemických opatření.

Tuto nevyzpytatelnost současnosti jsem pojmla jako výzvu k vytvoření výukového materiálu využitelného při klasické i distanční výuce. Nutno podotknout, že svojí podstatou nejde o revoluční přístup ve zpracování didaktických materiálů. Například Oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů vede projekt *Dějepis v 21. století*, který „spojuje práci výzkumníků z oboru historie a didaktiky a vyvíjí výukové materiály a metodiky pro žáky, učitele, pedagogy a vzdělavatele odpovídající nárokům 21. století.“¹³ V rámci projektu vzniká databáze audiovizuálních materiálů a pramenů, či kompletní výukové aplikace k moderním dějinám. A právě výstupy projektu *Dějepis v 21. století* mi jsou velkou inspirací při tvorbě vlastního didaktického podkladu.

Cílem této práce je prokázat didaktický potenciál panelových sídlišť ve výuce dějepisu, který ověřím při realizaci vlastního edukačního materiálu vytvořeného na základě historické a metodické analýzy. Za tímto účelem je diplomová práce rozdělena na tři části. V první části práce se věnuji historickému kontextu výstavby panelových sídlišť za účelem vytvořit historickou analýzu pro didaktické využití tématu ve výuce dějepisu. Ve druhé části analyzuji didaktické využití tématu panelových sídlišť a podrobněji zpracuji metodická východiska pro přípravu výukového materiálu s ohledem na závazné kurikulární dokumenty. Ve třetí části se věnuji přípravě, realizaci a zhodnocení edukačního programu, ve kterém se žáci seznamují s historií panelových sídlišť a rozvíjejí své historické myšlení.

¹³ Úvod. *Dějepis v 21. století* [online]. Ústav pro studium totalitních režimů [cit. 2021-09-18]. Dostupné z: <http://www.dejepis21.cz/dejepis-v-21-stoleti>

1 Historický kontext výstavby panelových sídlišť

Panelová sídliště, jak je známe dnes, nevznikla zničehonic. Vycházela z architektonického i technologického vývoje a reagovala na dobový požadavek efektivně vyřešit bytovou otázku, která se v Evropě objevila po skončení druhé světové války. „*V zemích socialistického bloku i v řadě západoevropských států vyvstala (...) naléhavá potřeba ubytovat miliony lidí, kteří se buď ocitli zcela bez přístřeší v důsledku válečných událostí, anebo žili v oblastech válkou sice nezasážených, zato postižených prohlubující se bytovou krizí způsobenou pozastavením veškeré stavební činnosti.*“¹⁴ A velká část tehdy dostupného bydlení nesplňovala dostatečnou kvalitu životní úrovně, a především socialistický režim si kladl za úkol „*ubytovat každou rodinu v moderním bytě s vysokým hygienickým standardem, a snažil se ho naplňovat industrializací stavebnictví.*“¹⁵

1.1 Problémy tradičního města a vize měst budoucnosti

„*Máme-li porozumět tomu, co přidával socialismus k našim městům, k jeho zděděným, starším vrstvám, a máme-li porozumět i tomu, proč tvář socialistických částí našich měst vypadá tak, jak ji známe, musíme věnovat pozornost myšlenkovým východiskům a vizím, ze kterých vycházel.*“¹⁶

1.1.1 Problémy měst v důsledku průmyslové revoluce a teorie řešení

Myšlenka vedoucí k výstavbě rozsáhlých panelových sídlišť měla prapůvod v utopistických představách architektů, kteří „*chtěli zajistit optimální životní podmínky pro co největší počet lidí.*“¹⁷ Tato snaha souvisela s neuspokojivým stavem tradiční průmyslové metropole, která se vyvíjela v důsledku industrializace stěhováním velkého počtu lidí za prací v továrnách. Bloková zástavba, přelidněnost a blízkost továren udělala z mnoha čtvrtí místo nevyhovující

¹⁴ ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*, s. 16

¹⁵ ŠVÁCHA, Rostislav. *Stará města, panelová sídliště a denní tisk, 1960–1989. Zprávy památkové péče*. s. 350
Dostupné také z: <http://zpp.npu.cz/clanek-7114>

¹⁶ MUSIL, Jiří. *Urbanizace českých zemí a socialismus*. In. HORSKÁ, Pavla, Eduard MAUR a Jiří MUSIL. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. s. 276.

¹⁷ ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*, s. 24

ke zdravému bydlení. S tímto jevem úzce souviselo i prohlubování sociální stratifikace obyvatel mezi jednotlivými čtvrtěmi.

V průmyslových zemích se nastalou situaci snažili řešit zakládáním různých komisí zkoumající hygienické nebo bytové podmínky měst, z jejichž zjištění vznikala mnohá opatření a předpisy.¹⁸ Přes tento přístup zůstávala ameliorace měst jako celku jen těžko proveditelná pro svojí finanční náročnost i malý zájem veřejnosti.¹⁹

Nevyhovující stav měst se některé průmyslové závody snažily řešit vlastní investicí do výstavby *továrních měst*, která buď vznikala na zelené louce nebo na perifériích měst jako dělnické čtvrtě, ale vždy v blízkosti firmy investora. „*Na pokrok průmyslu orientování podnikatelé si stále zřetelněji uvědomovali, že se jim vyplatí péče, kterou budou věnovat životním podmínkám svých zaměstnanců.*“²⁰ Proto součástí továrních měst byly nejen domy poskytující ubytování pracovníků, ale též lázně, školy, obchody nebo zelené plochy v podobě parků, volné zeleně nebo jako zahrádek u rodinných domů. Velká Británie, kolébka průmyslové revoluce, se přirozeně stala rodištěm prvních továrních měst (*Saltaire, Bedford Park, Bournville*), která později vznikala ve Francii (*Vésinet*), Německu (*Margarethenhöhe*), USA (*Pullman City*) a dalších zemích.²¹ Cílem továrních měst bylo poskytnout obyvatelům kromě bydlení také sociální i občanské zázemí, a tím zajistit investorům dostatek stabilní pracovní síly. Nicméně nešlo o ideální řešení, tovární města se budovala jako menší koncepty, časem čelila přelidněnosti a blízkost továren znečišťovala ovzduší,²² přesto však zanechala nesmazatelnou stopu ve vývoji urbanismu.

Zdravotní a sociální problémy velkých měst inspirovaly odborníky k úvahám o podobě ideálních měst budoucnosti. Za jednoho z průkopníků těchto myšlenek lze považovat Ebenezera Howarda, který se svým konceptem *Zahradního města* (*Garden City*) stal

¹⁸ Např. ve Velké Británii byl roku 1848 vydán Zákon o veřejném zdraví, který mj. upravoval i stavební předpisy. Srovnej HRŮZA, Jiří a Josef ZAJÍC. *Vývoj urbanismu*, s. 255

¹⁹ HRŮZA, Jiří a Josef ZAJÍC. *Vývoj urbanismu*, s. 255

²⁰ Tamtéž

²¹ Více In: HRŮZA, Jiří a Josef ZAJÍC. *Vývoj urbanismu*, s. 255-258

²² KOUKALOVÁ, Martina. Paneláky a Kublerův serialismus. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 15

zakladatelem stejnojmenného hnutí a vytvořil tak nevýraznější urbanistickou koncepci 19. století.²³ Teorie stavěla na myšlence menších měst, jejichž nekontrolovatelné rozrůstání typické pro 19. století zastaví zelené pásy obklopující celé město. Na zeleň zlepšující hygienické podmínky se kladl důraz i uvnitř města požadavkem na nízkou zastavitelnost. Domy měly být stavěny s dostatečnými rozestupy, aby město nebylo zelení pouze obklopeno, ale také prostoupeno. Ideálně mělo zahradní město vznikat na zelené louce, mimo již existující aglomerace. Tento požadavek vycházel z přesvědčení, že lidé jednou velká města nadobro opustí, aby mohli žít v menších. Prvními realizovanými projekty na základě teorie zahradních měst bylo *Letchworth Garden City*, či *Hampstead Garden Suburb*.²⁴

Další významná koncepce 19. století tzv. *lineárního města*, reagovala na využití železnice jako nového způsobu městské dopravy, který umožňoval oddalování pracoviště od bydliště. Železnice v podobě přímky se stala hlavní osou nekonečného města, jakousi páteří, podle které se se formuje město. Tuto teorii pojmenoval a detailněji zpracoval španělský urbanista Artur Soria y Mata, který se podílel na vypracování projektu lineárního města okolo železnice obepínající Madrid. Z velkolepého padesátikilometrového projektu bylo realizováno pouhých pět kilometrů.²⁵

Za zmínku stojí i projekt *Průmyslového města* (Cité Industrielle) od francouzského architekta Tonyho Garniera. Stejně jako předešlé teorie měst budoucnosti pracovala s tzv. zónováním města oddělujícím jednotlivé funkce města.²⁶ Tato myšlenka bude v meziválečném období podrobněji formulována a ovlivní nadcházející urbanistické uvažování.

1.1.2 Meziválečné období

První světová válka přinesla přesvědčení o potřebě změny společnosti a architekti věřili, že k ní mohou přispět skrze reformu bydlení. „*Téměř celá architektonická avantgarda*

²³ HRŮZA, Jiří. *Charty moderního urbanismu*, s. 6

²⁴ HRŮZA, Jiří a Josef ZAJÍC. *Vývoj urbanismu*, s. 260-263

²⁵ Tamtéž, s. 258-260

²⁶ HRŮZA, Jiří. *Charty moderního urbanismu*, s. 6

se orientovala na hledání nových a podle jejího mínění lepších sídelních forem.²⁷ A tak během 20. a 30. let probíhal dialog o pravidlech moderního urbanismu, jenž vyvrcholil vydáním tzv. *Athénské charty*, která ovlivnila vývoj měst v následujících letech a její výstupy mají vliv na urbanismus do dnešních dní.

Autoři *Athénské charty* kritizovali tehdejší stav měst, především přelidněnost, nedostatek zelené plochy, špatný stav budov a nevyhovující hygienické podmínky v podobě nedostatečného oslunění bytů, blízkosti průmyslu a hlavních dopravních komunikací. Dále odsuzovali absenci urbanistických plánů s jasnými pravidly a nedostatečnou státní kontrolu mající za příčinu, že se města rozrůstala vlivem soukromých zájmů a jejich tvář se přizpůsobovala průmyslu, nikoliv potřebám obyvatel.²⁸

Řešení viděli v rozdělení města do zón podle teorie, že „základními klíči urbanismu jsou čtyři funkce: bydlení, práce, rekreace (v době volna) a doprava.“²⁹ Jednotlivé zóny mezi sebou vzájemně komunikují, ale zároveň se neruší. Cílem bylo vytvoření města jako harmonického celku, jehož základním východiskem je lidské měřítko. Funkční město mělo sloužit svému obyvateli a poskytnout mu kvalitní bydlení splňující hygienická kritéria (oslunění bytu, větratelnost, zelené plochy v okolí), rekreační aktivity v blízkosti bydliště (parky, sportoviště) a pracoviště ve vzdálenosti eliminující nadměrné dojíždění. Důležitou spojnicí mezi jednotlivými zónami byla propracovaná dopravní síť.³⁰

K tomu, aby bylo zmíněných cílů dosaženo, nesmí nadále město vznikat nebo se rozvíjet spontánně či v zájmu soukromých investorů, nýbrž je jej potřeba budovat podle urbanistických plánů respektující každodenní potřeby obyvatel.

Tyto požadavky byly přijaty na IV. kongresu *Congrès International d'Architecture Moderne* (CIAM), který se konal roku 1933 s cílem formulovat novou podobu urbanismu na principech funkcionalismu a tím vytvořit moderní „funkční město“. Vlivem počínajících válečných starostí, kterým Evropa čelila ve 30. letech, text *Zjištění* shrnující závěry kongresu

²⁷ HRŮZA, Jiří a Josef ZAJÍC. *Vývoj urbanismu*, s. 277

²⁸ HRŮZA, Jiří. *Charty moderního urbanismu*, s. 41-48

²⁹ Tamtéž, s. 47

³⁰ Tamtéž, s. 41-48

nezískal větší odezvy. Roku 1941 vyšlo první vydání dokumentu pod názvem *Athénská charta*, ale až po skončení druhé světové války se tyto teze staly populární a začaly se uplatňovat v praxi.

V meziválečném období se formulovaly i jiné urbanistické teorie, avšak nezískaly takového vlivu jako Athénská charta, se kterou se musí dodnes každá nastupující generace vypořádat. Například Le Corbusier ve svých ranných samostatných teoriích o podobě moderního velkoměsta pracoval s radikální myšlenkou bourání historických center, aby na jejich místech vznikl prostor pro moderní řešení v podobě výškových budov obklopených zelenými plochami, jako například v projektu *Plan Voisin* nebo *Ville Radieuse*.

V Německu vlivem krize, ve které se ocitlo po první světové válce, probíhalo mnoho diskuzí o sociálních problémech a v rovině bydlení němečtí urbanisté viděli východisko v odmítnutí tradičních měst. Zaznívaly představy o rozptýleném bydlení v zeleni okolo ruin tradičního města.³¹

Ideálem *socialistického města* se od dvacátých let zabývali urbanisté v Rusku, kteří se dělili do dvou skupin. Desurbanisté chtěli nechat město rozplynout, často do linií či pásem.³² Pomyslným opakem byly projekty soudržné sídelní formy s využitím kolektivních domů. Mnoho projektů se věnovalo výstavbám průmyslově orientovaných měst nebo přestavbě hlavního města. Roku 1935 vznikl generální plán Moskvy, který na základě jasně vypracovaného plánu propagoval zachování tradičního města a umožňoval lokální modernizující asanační zásahy. Tím se ukončily volné diskuze a na několik desetiletí se určil směr vývoje ruského urbanismu.³³

Od předešlých koncepcí stavějících na geometrických půdorysech se odlišovalo tzv. *organické město* usilující o soulad lidských bydlíšť s přírodními podmínkami a odmítnutím přísné pravidelnosti připomínat přirozené utváření měst. Tento koncept se projevoval

³¹ HRŮZA, Jiří a Josef ZAJÍC. *Vývoj urbanismu*, s. 282-283

³² Např. koncepce tzv. pásového města od Nikolaje Alexandroviče Miljutina rozdělila město do paralelních pásů průmyslu, občanského vybavení, bydlení, rekreace, dopravy, a tím pro obyvatele zkrátit vzdálenosti mezi jednotlivými funkcemi města.

³³ HRŮZA, Jiří a Josef ZAJÍC. *Vývoj urbanismu*, s. 285-289

nedůvěrou ve velkoměsto, a proto se snažil rozvolnit zástavbu do menších sídlišť v úzkém kontaktu s přírodou. Americký architekt Frank Lloyd Wright dokonce předvídal zánik měst v důsledku zrychlení dopravních prvních prostředků umožňující lidem překonávat delší vzdálenosti a v rozvoji moderních technologií, které nahradí kulturní a společenské možnosti města.³⁴

V meziválečném období se objevily rozmanité představy o budoucnosti měst. Ač se svým pojetím více či méně lišily, společnou měly nespokojenost s tradičním městem. Zkušenost s první světovou válkou dávala společnosti pocit nutnosti změny a architekti k ní chtěli přispět mnohdy až utopistickou reformou urbanismu. Na tradičním městě kritizovali zastaralost, nehygienické podmínky, nenaplnování potřeb dvacátého století a absenci promyšleného konceptu rozrůstání, který by respektoval všechny obyvatele. Někteří města budoucnosti projektovali jako moderní velkoměsta, jiní naopak myšlenku měst opouštěli a lidská sídla rozvolňovala v přírodě. Pro budoucnost urbanismu byl nejvýznamnější manifest Athénská charta, který jasně a stručně definoval přístup k vytváření funkčního města budoucnosti. Až na výjimky většina projektů zůstala nezrealizována, protože než se společnost nadechla, musela čelit druhé světové válce.

1.2 Počátky zprůmyslnění stavebnictví

Při mapování kořenů panelových sídlišť nelze vývoj idejí oddělit od technického pokroku, který právě časem umožňoval jejich realizaci. „*Myšlenka zprůmyslnit stavebnictví – vyrábět dílce pro stavbu v továrnách, sestavovat je na staveništích suchou montáží a provádět tyto operace hromadně čili stavět montované domy ve velkých sériích – se v rozvinutých částech světa začala vynořovat na přelomu 19. a 20. století.*“³⁵ Nové způsoby využití materiálů a vylepšení výrobních procesů vedly k potřebné modernizaci výbory.

1.2.1 Myšlenka na zprůmyslnění stavebnictví

Kromě materiálního a technického progresu lze u zprůmyslnění stavebnictví sledovat i vývoj samotné myšlenky na racionalizaci výstavby. Ve dvacátých a třicátých letech dvacátého

³⁴ HRŮZA, Jiří a Josef ZAJÍC. *Vývoj urbanismu*, s. 290-292

³⁵ ŠVÁCHA, Rostislav. Prolog. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 27

století se začalo hovořit o „*jakési dějinné nutnosti opustit řemeslný, zastaralý a ekonomicky neefektivní způsob stavění.*“³⁶

Frederick Winslow Taylor už na počátku 20. století propracoval teorii o vědeckém řízení práce, které mělo racionalizovat výrobu efektivním řazením procesů a eliminací nadbytečných pohybů dělníka. Taylorismus se ve stavebnictví projevil mimo jiné shledáním, že cihla zpomaluje výstavbu a tím začalo hledání, ze kterého vzešel železobetonový panel.³⁷

Druhý myšlenkový základ industrializace stavebnictví popisuje Rostislav Švácha³⁸ jako historismus, tedy jakousi víru ve zprůmyslnění jako neodvratného dějinného vývoje. Zastánci byli přesvědčeni, že „*stejně jako se v továrnách začínají vyrábět automobily, boty nebo třeba hodinky, tak se jednoho dne nutně musí přejít k tovární výrobě domů a bytů.*“³⁹ Za tímto účelem vyvstala potřeba začít stavět architekturu, kterou lze „vyrábět“ sériově, z opakujících se prvků. Například Walter Gropius, architekt a ředitel Bauhausu, při promýšlení standardizace došel ke konceptu stavebnicového domu, který si obyvatelé sestaví z prefabrikovaných prvků podle svých potřeb. Gropius tyto domy vnímal jako *stroje na bydlení* a obdobně o sériových domech hovořil i Le Corbusier, který je nazýval *obývací stroje*.⁴⁰ Fascinace architektů industrializací, stroji, tehdejšími symboly pokroku, je nepřehlédnutelná.

1.2.2 Modernizace výroby

Nejprve bylo potřeba nahradit tradiční, ale malý stavební prvek, jakým je cihla, větším. Tuto možnost poskytlo nové využití směsi cementu, kameniva a vody – betonu.⁴¹ „*První impuls pro široké uplatnění betonu, které začalo na počátku 20. století, byl dán poznáním, že beton*

³⁶ Novotná, Eva. Zprůmyslnění bytové výstavby in Jak jsme chtěli bydlet, s. 92

³⁷ ŠVÁCHA, Rostislav. Prolog. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s 27

³⁸ Tamtéž, s. 28

³⁹ Tamtéž

⁴⁰ ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*, s. 28

⁴¹ Užití betonu je doloženo už ve starověku. Z původně výplňové hmoty starověcí Římané vyvinuli stavební materiál, ale po rozpadu říše došlo k zapomnění dosažených znalostí.

je stavební materiál s dobrými mechanickými vlastnostmi a širokými možnostmi tvarování přímo na stavbě, jehož použití přináší nesporné úspory pracnosti v procesu výstavby.⁴² Tak se z materiálu, využívaného na počátku 19. století pouze k výrobě menších prvků dekorativního charakteru, vyvinul nepostradatelný stavební element v podobě železobetonového⁴³ skeletu. „V Anglii nalezneme počátky kovového skeletu už na konci 18. století. Skutečně plného a efektivního uvedení do praxe se dočkal železobeton teprve na počátku 20. století a rutinního zvládnutí dokonce až po 1. světové válce.“⁴⁴

Železobeton se pro své vlastnosti stal ideálním materiálem pro prefabrikaci – hromadnou výrobu stavebních dílů (panelů), které se k sobě montovaly přímo na staveništi. Tento proces otevřel cestu k typizaci, snaže mechanizovat výstavbu sériovou výrobou stavebních prvků, které by byly libovolně sestavovány jako stavebnice dle konkrétních potřeb zadavatelů. Za účelem zvýšení efektivity typizace se unifikovaly nejen velké montážní díly, ale také dveře nebo okna.⁴⁵

První patenty betonových panelových systémů byly vydány roku 1901 ve Velké Británii a roku 1904 ve Spojených státech amerických. Později myšlenky prefabrikace rozvíjeli funkcionalističtí architekti v Německu, kde se po první světové válce začala stavět menší sídliště⁴⁶ s využitím prefabrikovaných prvků.⁴⁷

⁴² MAZUROVÁ, Milada, Vladimír VESELÝ a Michal ŠTEVULA. Nové trendy v technologii betonu. *Beton: technologie – konstrukce – sanace*. Praha: Beton TSK, 2003, 3(6), s. 3-6

⁴³ Beton je konstrukční materiál vyznačující se především vysokou pevností v tlaku a malou pevností v tahu, zároveň je při lomu velmi křehký a náchylný k tvorbě trhlin. Tento nedostatek se odstraňuje vytvořením železobetonu, vznikajícím spojením čerstvého betonu s ocelovými pruty. Podle. SVOBODA, Luboš. *Stavební hmoty*. 3. Praha, 2013. s. 474-475 Dostupné také z: <http://people.fsv.cvut.cz/~svobodah/sh/SH3v1.pdf>

⁴⁴ VORLÍK, Petr. Železobetonový skelet a meziválečná průmyslová architektura v Československu. *Beton: technologie – konstrukce – sanace*. Praha: Beton TSK, 2005, 5(3), s. 31-35.

⁴⁵ O projektu. *Panelová sídliště v ČR* [online]. Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2017 [cit. 2021-09-08]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz/stranka/slovnicek-pojmu>

⁴⁶ Törten v Desavě od Waltera Gropia (1926-1928), Splanemann v Berlíně od Martina Wagnera (1925-1926)

⁴⁷ ŠVÁCHA, Rostislav. Prolog. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 27-28

Přestože cílem zprůmyslnění stavebnictví byla snaha o zjednodušení stavební výroby, jež by snížila pořizovací náklady na bydlení, první experimenty nenaplnily očekávání. Vysoké požadavky na tehdejší technologii, synchronizaci stavebních postupů a stále vysoký podíl řemeslné práce prodražily realizaci. Dále realizací kritika vytýkala stavební nedostatky i sériovou estetiku.⁴⁸ Než se mohlo začít hovořit o skutečném zavedení průmyslové výroby do stavebnictví, modernizační úsilí přerušila druhá světová válka.

1.3 Hromadná bytová výstavba druhé poloviny 20. století v Evropě

Bytová krize bývá logicky spojována s druhou světovou válkou, během které došlo k masivnímu poškození bytového fondu a bezprostředně po jejím ukončení probíhalo hromadné přesídlování obyvatelstva. Ale v následujících letech se přidaly další faktory: Probíhalo stěhování z venkova do měst, sílila touha po lepších životních podmínkách a v neposlední řadě nastal i vyšší populační růst. To všechno otevíralo architektům dveře k realizacím projektů, které během válečného útlumu výstavby alespoň promýšleli teoreticky. Nadešel čas budovat města budoucnosti a ověřit teorie v praxi.

Poválečná obnova probíhala ve většině Evropy a na obou stranách železné opony. „*Modernističtí architekti dostali příležitost k realizování svých vizí zářících měst budoucnosti, kde měly původní úzké, klikaté ulice nahradit široké bulváry a stísněnou historickou zástavbu solitéry v zeleni.*“⁴⁹ V realizacích nelze přehlédnout dědictví teorií z konce 19. a první poloviny 20. století, především Athénské charty.

V prvních letech bytová výstavba měla podobu nevysokých budov s nižším počtem bytů stavěných tradiční cihlou, případně doplněnou menšími prefabrikáty. Na počátku padesátých let byl dokončen obytný blok *Unité d'habitation* v Marseille, který Le Corbusier navrhl v duchu svého konceptu *Zářícího města* vytvořeného výškovými budovami a zelenými plochami mezi nimi.⁵⁰ Po jeho vzoru se začaly stavět velké komplexy obytných domů

⁴⁸ Více ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*, s. 28-30

⁴⁹ KOUKALOVÁ, Martina. Paneláky a Kublerův serialismus. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 14

⁵⁰ Přestože tato brutalistní stavba sklídila ve své době kritiku za přemíru šedi, nesmazatelně ovlivnila bytovou výstavbu. Nejenže se stavěly její věrné kopie nebo se jí evropské architekti nechávali inspirovat, ale především

umístěných ve volné zeleni. Jakmile zdokonalení průmyslu umožnilo racionalizaci stavebnictví, započala výstavba více či méně unifikovaných sídlišť z několikapodlažních panelových domů.

Přestože se na počátku objevovaly shodné znaky napříč kontinentem, v důsledku historických, společenských a politických změn došlo k odlišnému vývoji v jednotlivých státech. Budování nového bytového fondu postupovalo v jednotlivých zemích „s různou intenzitou a dobou trvání a odlišným vzhledem urbanistických celků.“⁵¹ Pro zjednodušení je možno hlavní rozdíly definovat železnou oponou, která na několik desetiletí dělila Evropu na Východ a Západ.

1.3.1 Komparace hromadné bytové výstavby v Evropě

Hlavním společným znakem shodným pro většinu evropských států byl neuspokojivý poválečný stav nejen bytového fondu, ale často celé infrastruktury.⁵² V mnoha obcích došlo během války k naprostému zničení budov, čtvrtí a v některých případech celých měst. Takto uvolněná místa vybízela k nekonvenčním řešením od architektů levicové moderny vycházející z Athénské charty, která ale často narážela na původní, pod troskami zachované městské sítě, nedostatečné kapacity průmyslu a v kapitalistických zemích i na rozdrobené pozemkové vlastnictví.⁵³ Nebyl to jediný způsob, jak se přistupovalo k poškozeným oblastem. Některé – především historické oblasti – se dočkaly obnovy původního stavu bez

ukázala železobeton jako stavební materiál nahrazující ty tradiční a zároveň uplatnění modulového uspořádání bytových jednotek uvnitř stavby. Ukázalo se, že racionalizace stavebnictví je reálná.

⁵¹ ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*, s. 18

⁵² Například v Německu se zachovalo 6,4 milionů bytových jednotek z původních 16 milionů a byly to především městské oblasti, které se nacházely v žalostnějším stavu než venkovské. Pro první poválečné roky v Německu se vžil pojem „Stunde Null“ (hodina nula) označující celospolečenský otřes, kdy se země musela vyrovnat s politickým, hospodářským i kulturním rozvratem. Nemenší výzvě čelila i samotná města, která se potřebovala co nejrychleji obnovit a zdokonalit své funkce – včetně poskytnutí dostatečného místa k bydlení. NIGRIN, Tomáš. *„Stunde Null“ německých velkoměst - Berlín a Düsseldorf v letech 1945-1947*. In: FEJTOVÁ, Olga (ed.), *Evropská velkoměsta mezi koncem války světové a války studené (1945-1989)*, s. 69-84. Srovnej BADESCU, Gruia. *Politics, Architecture and Identity in Rebuilding West Germany's Cities after the Second World War*. Tamtéž, s. 85-132

⁵³ Velké projekty, jako pragmatická obnova Rotterdamu či zcela nové centrum Le Havre, byly vzácné. Obvykle měly realizace podobu menších celků, mnohdy necitlivě umístěných do historické nebo historizující zástavby.

dostatečného navýšení bytového fondu.⁵⁴ Tuto potřebu měly vyřešit zcela nové čtvrti na okrajích měst – sídliště. Protože bytová krize nebyla způsobená pouze válečnými škodami, nové bytové komplexy se budovaly i v oblastech, které válečnému ničení unikly.

Za další společný prvek lze považovat uchopení bytové krize jako celospolečenského problému. Nešlo pouze o obnovu, ale také zvýšení standardu bydlení a jeho zajištění i znevýhodněným skupinám obyvatel. K tak rozsáhlému projektu bylo zapotřebí politické koncepce na státní úrovni, a tak se přirozeně velká sídliště stavěla v zemích se silnou sociální politikou, ale nelze je spojovat pouze se státním socialismem.⁵⁵

Na Západě i Východě lze za společné považovat i zprůmyslnění stavebnictví, jehož cílem bylo racionalizací výroby snížit náklady a urychlit výstavbu nových bytů. Postupně, jak to vývoj průmyslu umožnil, docházelo k využívání prefabrikovaných železobetonových panelů a dalších prvků. Lidskou práci ulehčovaly stroje a často ji zcela nahradily. Zjednodušení a unifikace odstranily vysoké požadavky na řemeslnou práci.

Významný rozdíl mezi Východem a Západem v hromadné bytové výstavbě spočíval v cílové skupině obyvatel, pro kterou se nová města primárně budovala. V západní Evropě byla sídliště stavěna pro nižší střední třídu, či v některých zemích spíše jako startovací byty s regulovaným nájemným, a komu to zlepšení životní situace umožnilo, odstěhoval se do prestižnějších čtvrtí. Ve Francii se proto během dvaceti let tato sídliště proměnila v bydlení sociálně slabších vrstev obyvatel.⁵⁶ Ve Velké Británii si „betonové sochy v krajině“ nezískaly dostatečnou oblibu zřejmě proto, že „*koncept bydlení ve výškových domech stojí ve své podstatě proti silné tradici zahradních měst a intimního rodinného bydlení v řadovém domku.*“⁵⁷ V komunistických zemích probíhala snaha potlačit tradiční význam měst jako intelektuálních, dělnictvu vzdálených center, a proto se do těchto lokalit zaváděla výrobní

⁵⁴ PEŠEK, Jiří. Praha a evropská velkoměsta mezi koncem války světové a války studené (1945-1989). In: FEJTOVÁ, Olga (ed.), *Evropská velkoměsta mezi koncem války světové a války studené (1945-1989)*, s. 11

⁵⁵ KOUKALOVÁ, Martina. Paneláky a Kublerův serialismus. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 14

⁵⁶ ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*, s. 18

⁵⁷ NOVOTNÁ, Eva. Poválečná bytová výstavba a památková péče na příkladu Velké Británie a Skandinávie. *Zprávy památkové péče*, s. 308–309. Dostupné také z: <http://zpp.npu.cz/prilohy/188.pdf>

sféra za účelem rozmělnit „buržoazní“ skladbu obyvatel.⁵⁸ Důraz na rozmanitost sociálních skupin obyvatel se kladl též i u nově vznikajících sídlišť v Československu, Německé demokratické republice, Maďarsku nebo Polsku. Tato různorodost je na většině českých sídlišť znát dodnes a je zřejmě jedním z důvodů, že naše sídliště mají status důstojné formy bydlení.

Délka období výstavby se také lišila. V západních zemích se velké bytové komplexy stavěly první dvě poválečné dekády, v socialistických zemích jejich konec přinesl až pád režimu. V západních společnostech, kromě již zmíněné proměny sídlišť ve vyloučené lokality, lze za příčinu považovat i svobodu slova. V demokratických zemích se vedla diskuze o nedostatcích procesu výroby, technických závadách, uniformním vzhledu i sociální problematice, v jejíž důsledku došlo v sedmdesátých letech k ukončení výstavby rozlehlých sídlišť. Neznamenalo to zastavení hromadné bytové výstavby, ta pokračovala dále, pouze ve zmenšeném měřítku a s návazností na tradiční městský urbanismus. Průkopníky snah „*rozbit typizovaný a unifikovaný vzhled sídlišť*“⁵⁹ se stali dánští architekti, kteří se snažili dosáhnout větší rozmanitosti. Na druhé straně opony nemohlo dojít k otevřené kritice tak ideologicky zatíženého projektu, přesto se objevovaly alternativní koncepty regulující problematiku aspekty, ale méně často docházelo k jejich realizacím.⁶⁰

Politické změny společně s hospodářským vývojem zapříčinily pozdější odlišnost ve formách hromadné bytové výstavby v demokratických zemích od těch se státním socialismem. Přesto nelze přehlédnout společné ideje – snahu vybudovat funkční města budoucnosti a zajistit tak kvalitní životní podmínky všem obyvatelům. Proto je chybou o velkých sídlištích uvažovat jen jako o komunistických panelácích.

⁵⁸ Více In. PEŠEK, Jiří. Praha a evropská velkoměsta mezi koncem války světové a války studené (1945-1989). In: FEJTOVÁ, Olga (ed.), *Evropská velkoměsta mezi koncem války světové a války studené (1945-1989)*, s. 9-22

⁵⁹ NOVOTNÁ, Eva. Poválečná bytová výstavba a památková péče na příkladu Velké Británie a Skandinávie. *Zprávy památkové péče*, s. 308. Dostupné také z: <http://zpp.npu.cz/prilohy/188.pdf>

⁶⁰ ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*, s. 18-24

1.4 Hromadná bytová výstavba v Československu

1.4.1 Meziválečné období

Československý stát po svém vzniku čelil různým výzvám, jednou z nich bylo rychle a efektivně uspokojit vysokou poptávku po bydlení způsobenou stěhováním obyvatelstva do měst i zakládáním nových rodin.⁶¹ Situaci neulehčovaly ani vysoké stavební náklady, které měly za příčinu, že stavba obytného domu byla „*bez přímé finanční podpory z veřejných zdrojů takřka nemyslitelná.*“⁶² Stát se snažil svými opatřeními nebo později i důmyslnými zákony oživit stavebnictví, a to především výstavbu bytů.⁶³ Tato snaha usnadnit občanům přístup k bytům si vysloužila i negativní hodnocení, protože kvůli vysokým vstupním nákladům kvalitní bydlení nebylo dostupné každému. Kritici, především levicová avantgarda, viděli změnu právě ve zprůmyslnění stavebnictví, aby se snížily náklady na výstavbu a kvalitní bydlení se tak stalo dostupné všem.

Atmosféra nové Československé republiky byla velmi dynamická. Společnost procházela proměnou, hleděla v lepší zítřky a umělci věřili, že mohou přispět. Celoevropský poválečný trend emancipace dělnických hnutí volající po sociální spravedlnosti zapůsobil na mladou uměleckou scénu. Levicová avantgarda v prvních letech vzhlížela k Sovětskému svazu, jehož komunistický režim šířil zprávy o rychlé industrializaci, efektivním centrálním plánování a kolektivizaci.⁶⁴ Tento vliv se projevil i v uvažování československých architektů.

⁶¹ Specifická situace nastala především v Praze, kam za vidinnou lepšího života přicházelo velké množství chudých, kteří v přelidněné Praze nenalezli finančně dostupné bydlení, začali si tvořit provizorní přístřeší a tím založili nouzové kolonie. Roku 1926 se na území Prahy nalézalo 22 nouzových kolonií s přibližně 7-10 000 obyvateli, v důsledku hospodářské krize počet obyvatel pražských kolonií vzrostl na přibližně 25 000 osob. In. NOVOTNÁ, Eva. *Bytová nouze. Bydlení na společenském okraji*. ČERNOUŠKOVÁ a kol. *Jak jsme chtěli bydlet: bytová politika Československa 1918-1938*, s. 104

⁶² KOHOUT, Michal a David TICHÝ. *Jak jsme chtěli bydlet: bytová politika Československa 1918-1938*. In: ČERNOUŠKOVÁ a kol. *Jak jsme chtěli bydlet: bytová politika Československa 1918-1938*, s. 18

⁶³ Více k zákonným podmínkám pro bytovou výstavbu během první republiky In. NOVOTNÁ, Dana. *Základní bytové výstavby za 1. republiky. Urbanismus a územní rozvoj*, s.9-13.

⁶⁴ OBRTLÍK, Jan. *Ideje a ideologie československé architektonické avantgardy 20. let 20. století*. In: *XVII. Vědecká konference doktorandů: sborník textů* [online]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/11012/51986>

Karel Teige

Nepřehlédnutelným teoretikem meziválečné architektury byl Karel Teige (1900-1951), avantgardní umělec propagující umění pro všechny smysly a odmítající akademické umění s velkým U. Teige teoretizoval „*ve vyhraněných protikladech*“ a svůj systém polarit se snažil postavit „*na sociologickou bázi, vyložit ho jako důsledek boje mezi starým buržoazním a novým komunistickým světem.*“⁶⁵ Protože Teige hledal odpověď na ideální podobu bytu pro moderního člověka i jejich technickou proveditelnost zajišťující dostupnost kvalitního bydlení všem, a zároveň svými teoriemi ovlivnil architekty, kteří se později podíleli na výstavbě panelových sídlišť, je důležité zmínit jeho pojetí budoucnosti měst.

V architektuře prosazoval vědecký, jeho slovy konstruktivistický přístup, kdy se architektura má stavět účelně a ekonomicky, tedy zbavena veškerých dekoračních prvků. V urbanismu považoval tradiční přirozeně rozrostlé město za překonané, podle něho ideální město má vzniknout podle důmyslného plánu s funkčním zónováním a volnou zástavbou bez ulic.

Jak sílil jeho obdiv k Sovětskému svazu, ryze funkcionalistické pojetí opouštěl, aby jej nahradil ideálem socialistického města. Rozdíl mezi koncepty spočíval ve společensko-politických podmínkách, nikoliv v urbanismu nebo architektonickém zpracování. „*Zatímco u funkcionalistického města byly plány a návrhy nezávislé na hospodářském a politickém vývoji společnosti a šlo o konstituování nového, vědeckého způsobu navrhování měst, zrod socialistického města byl naopak změnou politického režimu podmíněn.*“⁶⁶ Teigeho fascinace komunistickým Ruskem vyvrcholila v důsledku hospodářské krize, kdy začal promýšlet koncept kolektivních domů, který stavěl do protikladu buržoazním rodinným domům. Zároveň je potřeba zmínit, že přes svůj obdiv k Sovětskému svazu zůstal věrný svému vědeckému pojetí architektury a „*nepřijal program socialistického realismu, o němž soudil, že je to stará buržoazní veteš v novém rouše.*“⁶⁷

Teige sledoval mezinárodní dialog o přístupech k modernímu urbanismu. Na frankfurtský kongres CIAM reagoval rozsáhlou úvahou *Nejmenší byt* a bruselského kongresu CIAM

⁶⁵ ŠVÁCHA, Rostislav. *Karel Teige jako teoretik architektury*. In: *Historia artium II*, s. 146

⁶⁶ ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*, s. 32

⁶⁷ ŠVÁCHA, Rostislav. *Karel Teige jako teoretik architektury*. In: *Historia artium II*, s. 150

se zúčastnil jako člen československé skupiny. O podstatě moderní architektury polemizoval s Le Corbusierem, který prosazoval estetické hodnoty v moderní architektuře. Teige naopak zastával názor, že funkční a užitečná architektura je ze své podstaty krásná.⁶⁸

Koncem třicátých let se Teige nadchl pro surrealismus, začal se soustředit na vlastní tvorbu a na poli urbanistické teorie se už jen utopisticky zasní o surrealistické krajině pro volný čas obyvatel socialistických kolektivních domů. Přesto Teigeho „význam pro moderní českou a snad také evropskou architekturu byl tak velký, že časem dokázal zastínit i důležitost mnoha českých praktikujících architektů.“⁶⁹

Funkcionalismus a úvahy o zprůmyslnění stavebnictví

Meziválečným Československem rezonovaly mezinárodní diskuze o budoucnosti architektury, potřebné modernizaci stavebních postupů i přístupů. Architekti sledovali projekty německého Bauhausu, Le Corbusiera ve Francii, skandinávské avantgardy i vývoj v Sovětském svazu.

Velkého přijetí se dostalo funkcionalismu. Architektonický styl využívající moderní stavební materiály a zároveň vyznačující se estetickou prostotou se v ostatních evropských zemích stal vyhledávaným stylem elit, naopak v Československu si jej oblíbila především střední třída.⁷⁰ Ale byla by chyba nahlížet zjednodušeně na funkcionalismus jako na prostý umělecký styl, šlo o celé pojetí architektury včetně teorií o modernizaci výstavby skrze industrializaci a změnu architektonického uvažování. Tyto možnosti nabízely levicově orientovaným urbanistům nalézt teoretická řešení sociálně rovnocenného bydlení.

Karel Teige byl jedním ze zakladatelů skupiny avantgardních umělců *Devětsil* a také se podílel na založení *Pracovní architektonické skupiny* (PAS), jejíž členové, architekti Karel Janů, Jiří Štursa a Jiří Voženílek, pracovali s Teigeho teoriemi a zastávali tzv. vědecký funkcionalismus požadující systémové plánování a typizaci po vzoru Sovětského svazu.

⁶⁸ Více o polemice VESELÁ, Radmila. Bítevní pole: moderní architektura: Auguste Perret versus Le Corbusier – Le Corbusier versus Karel Teige. *Umění LXI*. 2013, 61(3), 221-231. Dostupné také z: <https://www.umeni-art.cz/cz/issue-detail.aspx?v=issue-issue-2108>

⁶⁹ ŠVÁCHA, Rostislav. *Karel Teige jako teoretik architektury*. In: *Historia artium II*, s. 145

⁷⁰ ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*, s. 32

Stavební náklady chtěli snížit sériovými domy „vyráběnými“ průmyslovou metodou stavění inspirovanou pásovou výrobou v továrnách. Jejich vědecký přístup opomíjel estetiku, respektive věřili, že dokonalým propracováním funkčních prvků nemůže vzniknout nic než krásná architektura. Oponenty v otázce estetiky jim byli tzv. emocionální funkcionalisté, kteří též věřili industrializaci výstavby, ale obávali se ztráty estetické kvality, a proto upřednostňovali pouze typizované prvky na místo typizace celých domů.⁷¹

Snahy o industrializaci stavebnictví nelze chápat pouze jako úvahy o budoucí podobě sériového bydlení nebo aplikaci tovární linky do stavitelství. Bylo potřeba promýšlet stavební materiály, zdokonalovat jejich vlastnosti a dokázat se vypořádat s jejich nedostatky.⁷² Dále vznikala nutnost vynalézt stroje, či vylepšit již existující, aby dovedly moderní výrobní postupy výstavby proměnit v realitu. Pro modernizaci stavebnictví bylo nutností ověřit své teorie i objevy v praxi a toto hledání ideálního řešení formou pokus-omyl vyžadovalo velké finanční investice.

Skupina PAS ve svých úvahách došla k závěru, že kapitalismus ztratil potenciál podněcovat vývoj architektury, protože stavebním podnikatelům jde pouze o zisk a nemají tak motivaci ani finance, aby „*mohli důkladně otestovat typy vhodné k sériové průmyslové výrobě, a ani jejich klientela, buržoazie, nevyhledává bydlení v hromadně reprodukováných stavbách a dává místo přednost domům-unikátům.*“⁷³ Je tedy paradoxem, že zatímco levicovní architekti teoretizovali, v praxi se průkopníky zprůmyslnění stavebnictví stali právě kapitalističtí podnikatelé.

Baťa a počátky industrializace československého stavebnictví

Tomáš Baťa při budování své obuvnické firmy celosvětového věhlasu vycházel ze zkušeností nabytých během pobytu ve Spojených státech. Strojovou výrobu s využitím pásů i taylorismus úspěšně aplikoval při produkci obuvi a přirozeně podporoval zavedení podobného přístupu ve stavbě továrních hal a následně při budování firemního bydlení.

⁷¹ ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*, s. 34

⁷² U betonu se konstruktéři museli vyrovnat s vysokou hmotností a nedostatečnými izolačními vlastnostmi.

⁷³ ŠVÁCHA, Rostislav. Prolog. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 28

Roku 1924 bylo založeno stavební oddělení firmy mající na starost kompletní podnikovou výstavbu.⁷⁴ „*Baťa se rozhodl následovat příkladu amerických korporací a vybudovat tovární město zajišťující veškeré služby a založené na systému welfare kapitalismu, jak jej poznal během svého pobytu ve Spojených státech v letech 1919-1920.*“⁷⁵ Proto se firemní výstavba neomezila pouze na výrobní areál, ale celých čtvrtí obklopující historické centrum Zlína, které byly tvořeny rodinnými domy, ubytovny pro svobodné zaměstnance či internáty pro studenty a službám byla vyčleněna oblast v blízkosti areálu firmy.⁷⁶

Tovární haly tvořil železobetonový skelet vyplněný cihlami, cihly byly užívány i při stavbě rodinných domů. Ačkoli stavební materiál zůstal zatím tradiční, zprůměrnění stavebnictví se projevovalo typizací budov umožňující standardizaci stavebních postupů. U výrobních hal se ustálily veškeré rozměry a obytná výstavba „*získala standardizovanou podobu jednoduchých dvoupodlažních domků s plochou střechou o různé obytné výměře*“⁷⁷ v provedení čtyřdomek, dvojdomek nebo samostatný dům. Ustálená podoba budov umožňovala vytvoření racionalizovaného postupu výstavby vycházejícího ze zásad vědeckého řízení práce. Na jehož základě vznikaly harmonogramy práce, kdy „*se na realizaci objektů podílelo několik různých řemeslnických part, plynule postupujících od domu k domu.*“⁷⁸

O domech z betonových panelů se ve Zlínu uvažovalo, ale nedařilo se eliminovat jeho technické nedostatky. Až roku 1940 firma založila *Oddělení pro lité a montované domky*. Motivace pro tento výzkum souvisela s válečným nedostatkem materiálů, protože se k výrobě betonové směsi se měly využívat odpadní materiály, jako například pemza. Roku 1943 Bohumír Kula a Hynek Adamec navrhli první experimentální montovanou

⁷⁴ ELIÁŠOVÁ, Klára. Firemní výstavba bydlení. In. ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar a kol. *Jak jsme chtěli bydlet: bytová politika Československa 1918-1938*, s. 84

⁷⁵ ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960*, s. 299

⁷⁶ Tamtéž, s. 299

⁷⁷ ELIÁŠOVÁ, Klára. Firemní výstavba bydlení. In. ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar a kol. *Jak jsme chtěli bydlet: bytová politika Československa 1918-1938*, s. 86

⁷⁸ Tamtéž

stavbu, tzv. *typ A*, jenž byla během následujících dvou let v podobě dvojdomků realizována technikou panelů litých na místě.⁷⁹

Propojení levicových ideálů s praxí skutečně směřující ke zprůmyslnění stavebnictví nalezneme v osobě architekta Jiřího Voženílka, člena skupiny PAS, který roku 1937 začal pracovat pro projekční oddělení firmy Baťa, přestože jejího majitele levicová avantgarda vnímala jako kapitalistického vykořisťovatele.⁸⁰ Voženílkovi podnik nabízel poznat racionalizaci procesů přímo během výstavby a zároveň mu zajišťoval stabilnější zaměstnání, než „*představovalo jeho angažmá v Pracovní architektonické skupině, která sice úspěšně kritizovala současné trendy, ale nikdy nepřinesla svým členům jakoukoli zakázku.*“⁸¹

Hromadná bytová výstavba za první republiky

Podnik Baťa je nepřehlédnutým fenoménem ve vývoji stavebnictví, ale nelze opomíjet další subjekty věnující se hromadné bytové politice. Tím nejvýraznějším byl samotný stát s vlastní výstavbou bydlení pro státní zaměstnance a sociálně slabé. Roku 1930 stát přijal novelu zákona o státní podpoře výstavby domů s levnými byty, díky které vzniklo pražské sídliště na Zelené lišce, brněnská sídliště při ulicích Skácelova a Vranovská nebo Masarykova kolonie pro bankovní úředníky v Košicích.⁸² Stát podporoval i soukromou sféru bytové výstavby snížením hypotečních úroků nebo slevou na daních. V praxi to často vypadlo tak, že stavební firmy zkupovaly městské parcely, na kterých vystavěly nájemní domy a poté hledaly kupce z vyšších městských společenských vrstev.⁸³

⁷⁹ ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960*, s. 312-314

⁸⁰ ŠVÁCHA, Rostislav. Prolog. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 29-30

⁸¹ ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960*, s. 312

⁸² VALDHANSOVÁ, Lucie. Městské sociální bydlení. In: ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar a kol. *Jak jsme chtěli bydlet: bytová politika Československa 1918-1938*, s. 26-34

⁸³ VALDHANSOVÁ, Lucie. Soukromé nájemní bydlení. In: ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar a kol. *Jak jsme chtěli bydlet: bytová politika Československa 1918-1938*, s. 56

V obou zmíněných případech architektura respektovala moderní zásady urbanismu a mnoho budov mělo funkcionalistickou podobu. Přesto nedošlo vždy k zamýšlenému výsledku, jako například u pražského sídliště v okolí ulic Nad Kajetánkou a Pod Marjánkou, při jehož výstavbě se využil princip prefabrikace typizovaných stavebních prvků. Tento novátorský přístup nakonec stavbu prodražil a „výše nájemného nedovolovala, aby se tu ubytovali právě ti, pro něž byly byty původně zamýšleny, nebo sám o sobě dobrý byt ztrácel na hodnotě, protože byl přelidněn.“⁸⁴

V meziválečném období probíhala rozsáhlá bytová výstavba, která se snažila zažehnat bytovou krizi a současně zvýšit standard bydlení. Pomoci tomu měla racionalizace stavebnictví, která zatím nedosahovala efektivní úrovně. Šlo o období velmi podnětné pro budoucí vývoj hromadné výstavby, protože demokratické zřízení umožňovalo architektům i teoretikům svobodně promýšlet své koncepty v duchu svých ideálů. Zároveň mohli podrobně sledovat mezinárodní vývoj a případně své teorie konzultovat se zahraničními urbanisty. „Zjednodušeně lze konstatovat, že zatímco estetická měřítká a ideální projekty přicházely hlavně z Francie a Německa, od Le Corbusiera a z Bauhausu od Waltera Gropia, ideologické opodstatnění moderní architektury se do naší země dostávalo z východu od ruských konstruktivistů.“⁸⁵ Technický pokrok udával především soukromý sektor dobrovolně experimentující s novými materiály a postupy za účelem snížení nákladů. Tak se v meziválečném Československu utvořily jak ideové, tak i technologické základy umožňující pozdější výstavbu panelového sídliště.

1.4.2 Etapy výstavby sídlišť a jejich charakteristika

Pro účel této práce přebírám periodizaci českých sídlišť, která byla stanovena v rámci projektu *Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí* na základě historicko-politické periodizace, vývoje panelové technologie a proměn architektonického a urbanistického pojetí. Potencionální úskalí této periodizace se nachází v nemožnosti aplikovat přesně vymezenou dataci u jednotlivých fází, protože „jednotlivé fáze mohly v tutéž dobu existovat paralelně vedle sebe“ a „vývoj sídlištní výstavby navíc

⁸⁴ ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*, s. 40

⁸⁵ Tamtéž, s. 32

*probíhal v různých krajích a městech odlišně.*⁸⁶ Nicméně s touto periodizací lze úspěšně pracovat, protože je snadné časově vymezit historické události mající vliv na proměny vývojové etapy.

V následujících kapitolách propojím tyto umělecko-historické fáze výstavby sídlišť s dějinami Československa.⁸⁷ Skutečná panelová sídliště se začala stavět až koncem padesátých let, ale pro pochopení celého příběhu je potřeba zmínit i předcházející fáze odehrávající se na přelomu čtyřicátých a padesátých let dvacátého století.

Dřevní fáze

Poválečné období v Československu vymezené lety 1945-1948, obvykle nazývané třetí republikou, je historiky charakterizováno jako období omezené demokracie, jakési přechodné období, během kterého byly položeny základy pozdějšího komunistického režimu. Po skončení druhé světové války panovala víra ve zrod skutečně demokratického a sociálně spravedlivého státu, jehož uskutečňování vyžaduje mnohá opatření. V ekonomické sféře došlo k zavedení státní kontroly výroby, omezily se možnosti soukromého sektoru, na základě prezidentských dekretů docházelo ke znárodňování a zavedlo se centrální hospodářské plánování.⁸⁸

Prvním takovým hospodářským plánem byla tzv. dvouletka (1947-1948), během kterého se začala stavět i první poválečná sídliště, „*ale kvůli nedostatku financí se dokončovalo ještě hluboko v padesátých letech.*“⁸⁹ Šlo o tradičně zděné domy, ale experimentovalo se odléváním železobetonových stropů přímo na staveništi a instalovala se typizovaná okna i dveře. Většinu těchto sídlišť nalezneme ve velkých městech nebo v průmyslových a těžebních oblastech, kde si místní podniky chtěly zajistit pracovní sílu. Architekti vycházeli z tradice meziválečného funkcionalismu v individuálním projektování, proto se sídliště

⁸⁶ KOUKALOVÁ, Martina. Panelové tvary v čase. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, s. 21

⁸⁷ K vývoji, podobě a technickým parametrům jednotlivých konstrukčních soustav podrobněji https://www.betontks.cz/sites/default/files/2017-3-32_0.pdf

⁸⁸ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*, s. 35-41

⁸⁹ KOUKALOVÁ, Martina. Panelové tvary v čase. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, s. 23

od sebe výrazově liší, ale urbanismus mají obdobný – jednotná a nižší výška budov, řádková zástavba, širší centrum města a velmi často omezená občanská vybavenost.⁹⁰

Za příklady sídlišť velkých měst lze uvést sídliště *Labská Kotlina I* v Hradci Králové (realizace 1947-1955) nebo sídliště *Norská* v Olomouci (realizace 1948-1955). Za sídliště pro potřeby zaměstnanců průmyslu můžeme jmenovat litvínovské *Sídliště Stalinových závodů* (realizace 1948-1958), jehož součástí je i kolektivní dům. Specifickým fenoménem je družstevní sídliště *Solidarita* v Praze (realizace 1947-1961), kde jsou kromě bytových domů byly postaveny i řadové rodinné domky a při výstavbě už bylo využito betonových prefabrikátů.⁹¹

Třetí republika byla období, kdy se ještě sídliště stavěla tradičním zděním z cihel, ale už se netrpělivě očekávalo zprůmyslnění stavebnictví. Název této fáze odkazuje na prvopočátky sídlištní výstavby u nás a termín *dřevní* v tomto kontextu „*znamená raná, archaická, protože stojí na samém počátku dlouhé historie poválečné bytové výstavby.*“⁹²

Fáze socialistického realismu

Období 1948-1953 bývá charakterizováno jako zakladatelské období komunismu a „*je ohraničeno komunistickým převratem a smrtí J. V. Stalina a Klementa Gottwalda, byť takovéto vymezení není zcela přesné, protože doznívání zakladatelského období rok 1953 částečně přesně o rok.*“⁹³ Zakladatelské období komunismu se vyznačuje velkým budovatelským nadšením a zaváděním nových poměrů. Nový socialistický člověk neměl propadnout individualismu, a naopak měl být prospěšný celku. Odstraňovalo se soukromé vlastnictví a národní hospodářství se řídilo centrálním plánováním, které vše podřizovalo

⁹⁰ ŠVÁCHA, Rostislav. Dřevní fáze. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, 37-42

⁹¹ Podrobněji o vybraných sídlištích dřevní fáze In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, s. 38-81

⁹² ŠVÁCHA, Rostislav. Dřevní fáze. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 40

⁹³ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*, s. 81

těžkému průmyslu podle sovětského vzoru, a tak i první pětiletý plán (1949-1953) se zaměřil na toto odvětví.⁹⁴

V bytové výstavbě se tento trend projevil protežováním oblastí těžkého průmyslu, kde vznikala doslova nová města ve stylu socialistického realismu, která se „*vyznačují tradiční uliční zástavbou z uzavřených a polouzavřených bloků*“⁹⁵ tvořící okrsky různé úrovně občanské vybavenosti. Využitím konceptu hlavní třídy a uzavřeného náměstí urbanismus socialistického realismu odkazoval k tradičnímu pojetí městského urbanismu. Dále se od sídlišť dřevní fáze liší typizací bytových soustav označovaných písmenem T, vyšším využitím prefabrikovaných prvků a ozdobnou historizující fasádou s lidovými nebo ideologickými motivy.⁹⁶ Ozdobné fasády inspirované renesancí nebo folklórem měly zakrýt technologický pokrok – prefabrikaci a typizaci.

Kromě nejznámějších příkladů, kterými jsou ostravská *Poruba* (realizace 1952-1961) a první etapa výstavby v *Havířově* (realizace 1952-1955), do této etapy patří sídliště *Dukla* v Pardubicích (realizace 1947-1957) nebo *Slovany* v Plzni (realizace 1953-1963).⁹⁷

Termín *fáze socialistického realismu* odkazuje na umělecký směr spojující kritický realismus s ideálem budování socialismu, který byl importován ze Sovětského svazu a politicky protlačován do všech oblastí umění, včetně architektury.⁹⁸ Tato tendence skončila roku 1954, kdy Nikita Chruščov toto ozdobnictví zkritizoval na konferenci pracovníků ve stavebnictví.⁹⁹

⁹⁴ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*, s. 81-90 a 99-102

⁹⁵ KOUKALOVÁ, Martina. Panelové tvary v čase. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, s. 25

⁹⁶ Tamtéž

⁹⁷ O vybraných sídlištích socialistického realismu konkrétněji In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, s. 82-137

⁹⁸ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*, s. 83-84

⁹⁹ KOUKALOVÁ, Martina. Panelové tvary v čase. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, s. 25

Pionýrská fáze

Zavádění panelové technologie se připravovalo kontinuálně s předešlými fázemi. Napomáhal tomu i stát svými zásahy do hospodářství znárodněním, zrušením soukromého vlastnictví a snahou o centralismus, které se promítly i do stavebnictví, a od kterých si architekti slibovali lepší organizaci výstavby vedoucí k jejímu zlevnění a zároveň zkvalitnění. Zákonem o znárodnění ve stavebnictví byly zestátněny podniky s více než 50 zaměstnanci a byly zřízeny Československé stavební závody (ČSSZ) zajišťující zásobování a realizaci všech staveb na našem území. Dále vznikl národní projektový ústav Stavoprojekt¹⁰⁰ s představou nahradit individuální architektonickou tvorbu kolektivní spoluprací, která by tvořila na základě racionálních metod obecně platné výstupy.¹⁰¹ Vzhlížení k Sovětskému svazu a důraz na estetiku socialistického realismu vedlo k upozadění těchto teorií, ale „za scénou, na níž sváděl své ideologické bitvy socialistický realismus, tedy dál pracovali lidé, kteří se (...) chtěli dostat rychle k industrializaci.“¹⁰²

Bohumír Kula a Hynek Adamec pokračovali ve svých experimentech s betonovými domy, a tak ve Zlíně roku 1954 vystavěli první panelový dům G 40 a o rok později následoval G 55.¹⁰³ V následujících letech byly domy typu G 40 vystavěny v několika dalších městech, a jde tedy o první sériově vyráběný panelovým dům u nás.¹⁰⁴ V prvních realizacích byly

¹⁰⁰ Vedoucím Stavoprojektu se stal Jiří Voženilek, člen skupiny PAS propagující vědecký racionalismus, který v Baťových závodech byl přítomen zavádění principu racionalizace do stavebnictví i prvním pokusům o betonové domy podle projektů Bohumíra Kuly a Hynka Adamce. Reorganizací Stavoprojektu sice přišel o ředitelskou funkci, ale po Chruščovově kritice socialistického realismu se stal náměstkem ministra pro výstavbu a podílel se tak na dalším vývoji vedoucím ke zprůměrnění stavebnictví. Podle Paneláci 2 s.

¹⁰¹ NOVOTNÁ, Eva. *Česká bytová výstavba 1958-1970*. 2018. Dizertační práce, s. 25-26 srovnej ŠVÁCHA, Rostislav. Podhoubí industrializace. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 50-54

¹⁰² ŠVÁCHA, Rostislav. Sídlíště pionýrské etapy. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 94

¹⁰³ Písmeno G odkazuje k místu vzniku, tedy ke Zlínu, který byl v letech 1948-1989 přejmenován na Gottwaldov. V případě typu G 40, číslo 40 uvádí počet bytů. V následujících typech této řady čísla odkazují k roku vzniku. U G 55 byla realizována roku 1955.

¹⁰⁴ ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960*, s. 245

panelové domy doplňovány vlysy pro zakrytí panelových spár nebo dalšími dekorativními prvky, aby bylo vyhověno politickému požadavku na socialistický realismus. Změnu přinesla již zmiňovaná kritika od nového prvního tajemníka Komunistické strany Sovětského svazu Nikity Chruščova, který ve stavebnictví požadoval dokonalé zprůmyslnění, tedy stavbu z panelů a opuštění od zdobnosti. Uvolnění se projevilo v syrovém vzhledu nového typu G 57 vystavující panelovou technologii na odív. G 57 se i přes estetickou strohost stala první standardizovanou celostátně rozšířenou soustavou. A ani jeho nástupce G 58 se nedočkal takového využití.¹⁰⁵

Zpočátku se sídliště se stavěla jako zaměstnanecká, tedy investory byly jednotlivé subjekty jako ministerstva nebo podniky, které z ekonomických důvodů hřešily na občanskou vybavenost. Proto byla zřízena funkce krajských generálních investorů, aby přidělené prostředky využívali na komplexní výstavbu a sídliště měla potřebnou občanskou vybavenost – mateřské školy, školy, obchody a zdravotní střediska.¹⁰⁶

Ve druhé polovině padesátých let výstavba zpomalila a na povrch začala vycházet nereálnost centrálního řízení i problémy spojené s orientací na těžký průmysl. Na problém nedostatku bytů reagoval roku 1956 vydáním zákona upravující pravidla přidělování bytů, podle kterých se přihlíželo k naléhavosti situace i zaměstnání žadatele a nadále umožňoval dělení velkých bytů.¹⁰⁷ Nedostatečně rychlou výstavbu nových bytů řešil roku 1959 Ústřední výbor KSČ usnesením, v němž představil plán vystavět 1 200 000 bytů do roku 1970. Tento plán otevřel cestu k experimentálním stavbám a veřejným diskuzím. Téhož roku také stát začal podporovat družstevní výstavbu.¹⁰⁸

K pionýrské fázi, jejíž název charakterizuje průkopnický charakter etapy, lze přiřadit pražské sídliště *Herálecká a Antala Staška* (realizace 1954-1957), *Březové Hory* v Příbrami

¹⁰⁵ ¹⁰⁵ ŠVÁCHA, Rostislav. Sídliště pionýrské etapy. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 94-96

¹⁰⁶ NOVOTNÁ, Eva. *Česká bytová výstavba 1958-1970*. 2018. Dizertační práce, s. 26-27

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 17-18

¹⁰⁸ KOUKALOVÁ, Martina. Panelové tvary v čase. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, s. 27

(realizace 1955-1960) a experimentální sídliště *Invalidovna* v Praze (realizace 1960-1967).¹⁰⁹

Krásná nebo také humanistická fáze

Následovala „Zlatá šedesátá“, období, kdy se obyvatelům Československa žilo lépe než v předchozích padesátých letech. Politické uvolnění se promítlo do všech oblastí života, včetně umění a architektury.

Plán z roku 1959 vybudovat 1 200 000 nových bytů požaduje splnění závazku do deseti let, přesto se ke kvantitě v následujících letech připojilo slovo kvalita. Předcházející přísné puristické objekty jsou nahrazeny promyšlenými architektonickými řešeními, jejichž autoři mohli diskutovat o problémech a nedostatecích minulosti. A nejen to, Československo se v šedesátých letech pootevřelo světu a architekti mohli pozorovat situaci na druhé straně opony a inspirovat se jí. V diskuzích o urbanismu nových sídlišť zaznívaly názory, že přísný funkcionalismus zobjektivizoval člověka a zasadil jej do abstraktního prostředí sídliště, jehož podoba se zakládala na vypočítaných normách potlačující individualitu člověka. Proti minulé absolutní racionalizaci zaznívaly požadavky na humanizaci, tedy snaze „*vytvářet takovou městskou strukturu a takové životní prostředí, které by uspokojilo potřeby moderního člověka definované společenskovědními výzkumy a mezioborovou spoluprací.*“¹¹⁰ Technologický pokrok humanizující snahy umožňoval, začaly se používat nové konstrukční typy T 05 až T 08 s širším rozponem nosných stěn poskytující architektům větší variabilitu vnitřního uspořádání příček. Avšak naopak hygienické zázemí začalo být stejné, od roku 1959 se začal používat princip bytového jádra, tedy prefabrikovaný komplet hygienického zázemí umístěvaný do vnitřní části bytu, a na jehož stěnu se dodatečně přimontovala kuchyňská linka.¹¹¹ Přesto k dokonalé humanizaci sídlišť docházelo obtížně, protože „*v masové produkci bytů přetrvávala v šedesátých letech unifikovaná koncepce, bez*

¹⁰⁹ Podrobněji o konkrétních sídlištích pionýrské fáze In. SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, s. 139-209

¹¹⁰ ZAJONCOVÁ, Jana. Životní prostředí, humanismus a panelová sídliště šedesátých let. In In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 169

¹¹¹ CHATRŇÝ, Jindřich. Bydlení v panelu. In. SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 183

přihlednutí ke konkrétním potřebám specifických potřeb občanů. Místo sociologických průzkumů se bral v potaz pouze demografický předpoklad vývoje domácností v dalších dvaceti letech a hrubá prognóza ekonomické situace rodin.“¹¹²

Architekti krásných sídlišť pracovali s krajinou a promýšleli umístění jednotlivých domů, nejčastěji volili rozvolněnou zástavbu mající kolem sebe dostatečný prostor zeleně. K projektům se přistupovalo komplexně, dbalo se i na objekty občanské vybavenosti, aby doplňovaly urbanismus sídliště. A pozornost se začala obracet i k bytovým interiérům. Krásná sídliště se vyznačovala uměřenou velikostí a kvalitním urbanismem, proto jsou odborníky pozitivně hodnoceny, jak ostatně napovídá název této fáze.

Mezi krásné sídliště patří *Lesná* v Brně (realizace 1962-1970), *Severní Terasa* v Ústí nad Labem (realizace 1968-1990), *Březenecká* v Chomutově (realizace 1970-1985) nebo *Ďáblice* v Praze (realizace 1968-1983).¹¹³

Technokratická fáze

Uvolnění v šedesátých letech se dostalo do podoby reformního procesu neakceptovatelného pro Sovětský svaz, který se proto rozhodl vojensky zasáhnout a v srpnu 1968 na území Československa vstoupily armády Varšavské smlouvy. Reformní snahy byly potlačeny a začalo období normalizace. Prvotní snaha nového prvního tajemníka KSČ a od roku 1975 prezidenta Gustava Husáka vrátit se k původním ideálům socialismu a budovatelskému nadšení z padesátých let se nakonec v praxi proměnila v politiku odpolitizování veřejnosti. Husákův režim „uzavřel s občany jakousi tichou smlouvu, na základě již jim zaručil slušnou životní úroveň výměnou za vzdání se jakékoliv skutečné veřejné činnosti.“¹¹⁴ Stát si uvědomil, že je potřeba podpořit sociální politiku a v hospodářství se orientovat na spotřební průmysl, obojí s cílem zvýšit životní úroveň svých obyvatel.¹¹⁵

¹¹² CHATRŇÝ, Jindřich. Bydlení v panelu. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 185

¹¹³ Více o příkladech krásných sídlišť In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, s. 210-323

¹¹⁴ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*, s. 270

¹¹⁵ Tamtéž, s. 253-275

Ve stavebnictví se normalizace projevila direktivními vládním přístupem, který sice v rámci své sociální politiky finančně podporoval bytovou výstavbu, ale vyžadoval masivní a rychlý proces, kterému padla za oběť architektonická a urbanistická kvalita sídlišť. Tzv. na zelené louce vznikala obrovská sídliště pro desetitisíce obyvatel vzdálená od původních měst. Sice konkrétním realizacím předcházely architektonické soutěže, ale odehrály se ještě v uvolněných šedesátých letech. Než došlo k výstavbě, nastala normalizace požadující technokratický přístup, a architektům nezbývalo nic jiného, než své projekty upravit podle nových kritérií investora – stavět rychle, ve velkém měřítku a především levně. Ústupky z kvality vedly k estetické jednotvárnosti a diskomfortu obyvatel, kteří museli dojíždět za prací a veřejný prostor sídlišť nebyl dokončen.¹¹⁶

Velká technokratická sídliště vznikala na zelené louce, ale panelové domy se objevily i v městech, historické části nevyjímaje. Fenomén asanací ovládl sedmdesátá léta s oporou v názoru, že stará zástavba neposkytuje byty s dostatečným hygienickým standardem a je zdrojem sociální patologie. Některé čtvrtě se staly oběťmi buldozerů, abych na nich byly vystavěny panelové domy a nevratně se tak proměnila tvář města.

Koncem sedmdesátých let režim zjistil, že se mu nedaří úspěšně řešit bytovou otázku a rozhodl se změnit bytovou politiku. Asanace ukázaly, že se v čase mezi zničením staré zástavby a kolaudací nových domů prohlubuje už tak kritický bytový deficit, proto se do budoucna měly prostředky investovat do ameliorace stávajících bytů než do výstavby nových sídlišť.¹¹⁷ V polovině osmdesátých letech došlo k útlumu československé ekonomiky, „*společnost už nebylo možné uplácat sociálním dumpingem, protože se zdroje vyčerpaly*“,¹¹⁸ a tak stagnovala i bytová výstavba.

¹¹⁶ KOUKALOVÁ, Martina. Panelové tvary v čase. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, s. 31

¹¹⁷ ŠVÁCHA, Rostislav. Technokratická fáze In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 207-209

¹¹⁸ RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*, s. 301

Fáze pozdních krásných a postmodernistických sídlišť

Současně s již zmíněnými technokratickými sídlišti probíhaly v menší míře realizace projektů, které nepodlehly tlaku na rychlé a levné provedení a uhájily si tak kvalitu. Mezi tyto pozdní krásná sídliště patří pražské *Jihozápadní Město* (realizace 1978-1991), *Moravské Předměstí* v Hradci Králové (realizace 1972-1993) nebo zlínské *Jižní Svahy* (realizace 1970-2000).

S ekonomickou stagnací začala v Československu sílit kritika urbanismu postaveném na funkcionalistickém přístupu, která na Západě proběhla už v letech šedesátých, a architekti začali navrhovat postmoderní sídliště navracející se ke struktuře tradičních měst. Bloková zástavba, měřítko inspirované proporcemi historického centra nebo tvorba kreativnějších fasád, tedy prvky postmodernismu v architektuře hromadné bytové výstavby, se uplatnila například u sídliště *Dašická* v Pardubicích (realizace 1987-2007) nebo *Nový Barrandov* v Praze (realizováno 1981-1992).¹¹⁹

Sametová revoluce roku 1989 přinesla demokracii, komunistický režim skončil. Státní kontrola hospodářství odezněla a panelové sídliště se postupně přestala stavět. Začalo období zúctování, období distancování od minulosti, ve kterém se panelová sídliště označovala za megalomanské nevkusné dědictví komunismu, noclehárny, nudné krabice či králíkárný.¹²⁰ Objevovaly se snahy vypořádat se s nedostatky panelových domů. Estetická jednotvárnost panelových domů se zkoušela napravit architektonickými zásahy, jako například přestavba domu v Praze-Hostivaři od Petra Drexlera.¹²¹ Technologické nedostatky v podobě špatné tepelné izolace nebo stárnutí materiálu se začaly řešit zateplováním, kdy nová fasáda domu získala v mnoha případech výraznou nesourodou barevnost.

¹¹⁹ O příkladech pozdně krásných a postmodernistických sídlišť podrobně In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích*, s. 380-435

¹²⁰ Roku 1990 o panelových sídlištích jako o králíkárnách hovořil tehdejší prezident Václav Havel při svém projevu k výročí únorového převratu 1948.

¹²¹ ŠVÁCHA, Rostislav. Epilog. In: SKŘIVANOVÁ, Lucie (edd.), *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích 1945-1989*, s. 303-305

1.5 Shrnutí

V předchozích kapitolách jsem shrnula dlouhý příběh českého panelového sídliště, který se oficiálně začíná psát od roku 1954, ale inspiraci tento příběh má v historii 19. století. V důsledku průmyslové revoluce se začínali urbanisté zamýšlet nad změnou dosavadní neuspokojivé situace města trpícího přelidněností a znečištěním průmyslovou výrobou. Na jejich plány navázali jejich pováleční kolegové, především ti, kteří byli okouzleni technologickým pokrokem a zároveň šokováni zkušeností první světové války, věřili v neodvratitelnou změnu k lepšímu. Ve společnosti začaly sílit myšlenky o sociální rovnosti, utopisté snili o komunismu a pozorně sledovaly vývoj v Sovětském svazu. Bylo přirozené, ne-li moderní, přemýšlet sociálně a věřit v rovnocennou společnost. To se podepsalo i do úvah meziválečných urbanistů, kteří chtěli přispět ke změně stvořením nového ideálního města. Z dnešního pohledu nejvýraznějším konceptem byla Athénská charta, manifest shrnující zásady tvorby funkčního města, který v době svého vzniku nezapříčinil převratný obrat, ale o to větší vliv na architekturu má od druhé světové války do současnosti.

Moderní, často levicově orientovaní urbanisté věřili, že ideální město se musí odvodit z lidského měřítka, tedy podle ideálního člověka. Tato teze později vedla v unifikovaný systém zobecněných potřeb jedince. Utopisté, jako například Karel Teige, dokonce věřili ve vznik nového člověka s potlačeným individualismem, a naopak posíleným vztahem ke kolektivu. Le Corbusier vytvořil systém Modulor, standardizovanou lidskou siluetu jako matematicky vypočítaný soubor harmonických proporcí. V bytové výstavbě druhé poloviny dvacátého století snaha o standardizaci, opomíjející individualismus obyvatel, přerostla v kritizovaný unifikovaný vzhled panelových sídlišť.

V meziválečném období urbanisté věřili, že tradiční město je překonané, že moderní města budoucnosti budou mít odlišnou podobu. Vedle úvah o pouhé konzervaci měst a budování nového na zelené louce, jako tomu bylo v případě českých technokratických sídlišť, zaznívaly plány na zachování pouze historických center, aby staré ustoupilo modernímu. Neekonomičnost asanačního přístupu se v českých zemích ověřila v sedmdesátých letech a zanechala v mnoha českých městech jizvu z panelových domů v bezprostřední blízkosti historické zástavby.

Tvůrci Athénské charty si už ve třicátých letech byli vědomi, že pokud se jejich manifest o funkčním městě budoucnosti má realizovat, je zapotřebí v zájmu tak rozsáhlého konceptu potlačit soukromý sektor, tudíž zadavatelem musí být stát. Znárodnění průmyslu společně s centrálním plánováním celý postup ještě usnadnilo a umožnilo opravdu rozsáhlé projekty, jako třeba výstavbu pražského Jižního Města.

Rozvolněná zástavba, výškové domy, typizace konstrukčních soustav, zprůmyslnění stavebnictví a další znaky výstavby českých panelových sídlišť dokazují, že jejich kořeny sahají do mezinárodní architektonické diskuze třicátých let, čerpající především z tezí funkcionalismu. Potřebný technologický pokrok v českých zemích probíhal v zázemí podniku prvorepublikového podnikatele Tomáše Bati. A první paneláky na našem území vyprojektovali čeští architekti. A dokonce jedna z nejpříznačnějších konstrukčních soustav výstavby českých sídlišť je československou vládou zakoupená dánská licence Larsen-Nielsen. Sovětský svaz či československý komunistický režim byly tedy katalyzátorem už běžícího procesu. A to tak silným, že jako dodnes jsou panelová sídliště vnímaná jako ryze komunistické dílo importované ze Sovětského svazu.

Odborníci, především architekti a historici umění, už od tohoto narativu upustili a obrací pomalu svůj zájem k poválečné architektuře, tento přístup vyvolává i ohlas u zainteresované veřejnosti, v některých případech mající podobu až „nekritického fetišismu.“¹²² K demytizaci panelových sídlišť je potřeba jim porozumět.

¹²² Slova Michaely Janečkové na jedné z přednášek v rámci doprovodného programu projektu *Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí*.

2 Panelová sídliště ve výuce dějepisu

Na začátek je třeba stanovit hlavní metody, na jejichž základě jsem promýšlela didaktické využití tématu panelových sídlišť ve výuce dějepisu, aby došlo k rozvoji historického myšlení žáků. Zároveň byla provedena analýza dostupných didaktických materiálů, pracujících s tematikou panelových sídlišť.

2.1 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

Od roku 2004 „*rámcové vzdělávací programy (RVP) tvoří obecně závazný rámec pro tvorbu školních vzdělávacích programů škol všech oborů vzdělání v předškolním, základním, základním uměleckém, jazykovém a středním vzdělávání.*“¹²³ Na státní úrovni rámcové vzdělávací programy stanovují konkrétní cíle, formy, délku a povinný obsah vzdělávání, včetně podmínek jeho průběhu a ukončování. Na základě těchto pravidel si jednotlivé školy tvoří vlastní školní vzdělávací program (ŠVP).¹²⁴

Rámcové vzdělávací programy kladou důraz na klíčové kompetence, které mají nadpředmětový charakter a jsou považovány za důležité pro osobní rozvoj a uplatnění každého člena společnosti. Celý vzdělávací obsah má být koncipován tak, aby přispíval k jejich utváření a rozvíjení.¹²⁵ Vzdělávací obsah je tvořen očekávanými výstupy a učivem, které jsou definovány v rámci vzdělávacích oblastí. Vzdělávací oblasti jsou tvořeny oborem, či obory.¹²⁶ Tyto obory mají tradičně na mnoha školách podobu výukového předmětu. Nedílnou součástí rámcových vzdělávacích programů jsou průřezová témata přibližující žákům okruhy aktuálních problémů současného světa.

¹²³ Rámcové vzdělávací plány vešly v platnost zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání [online]. <http://www.nuv.cz/t/rvp> [cit. 2021-11-08]*

¹²⁴ RÁMCOVÉ VZDĚLÁVACÍ PROGRAMY. *Národní ústav pro vzdělávání [online]. <http://www.nuv.cz/t/rvp> [cit. 2021-11-08]*

¹²⁵ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online] Praha: MŠMT, 2021. s. 10 [cit. 2021-11-08]

¹²⁶ Tamtéž, s. 14

Vzhledem k povaze mého didaktického výstupu se budu podrobněji věnovat *Rámcovému vzdělávacímu programu pro základní vzdělávání*.¹²⁷ Vzdělávací obor *Dějepis* společně s *Výchovou k občanství* tvoří vzdělávací oblast *Člověk a společnost*, jenž směřuje k tomu, „aby žáci poznali dějinné, sociální a kulturně historické aspekty života lidí v jejich rozmanitosti, proměnlivosti a ve vzájemných souvislostech.“¹²⁸

Jak bylo již řečeno, rámcové vzdělávací programy jsou postaveny na klíčových kompetencích a jejich provázanosti se vzdělávacím obsahem. Klíčové kompetence základního vzdělávání rozvíjené v rámci oboru *Dějepis* mohou mít následující podobu:

- kompetence k učení (umět číst verbální a ikonické texty, využívat informací z map, porovnávat informace z různých zdrojů);
- kompetence k řešení problémů (přemýšlet o příčinách dějinných událostí, porozumět problémům současného světa, badatelsky přistupovat k problémům);
- kompetence komunikativní (vyjadřovat své názory a obhájit je, vyslechnout názory ostatních);
- kompetence sociální a personální (spolupracovat ve skupině);
- kompetence občanské (přemýšlet o kladech a záporech různých historických forem soužití lidí);¹²⁹
- kompetence pracovní (osvojovat si základy práce s prameny);
- kompetence digitální (ověřovat věrohodnost zdrojů, porovnávat informace z různých zdrojů, digitálně zpracovat výsledky své práce).

2.1.1 Panelová sídliště a Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

Téma panelových sídlišť v rámci oboru *Dějepis* náleží k učivu:

¹²⁷ V roce 2021 vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy revidovaný Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, který zavádí vzdělávací oblast Informatika a rozvoj digitální gramotnosti žáků zařazuje na úroveň klíčové kompetence. Předcházející i revidovaná verze RVP ZV včetně vyznačených změn je dostupná online: <http://www.nuv.cz/t/rvp-pro-zakladni-vzdelavani>

¹²⁸ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online] Praha: MŠMT, 2021. s. 52

¹²⁹ LABISCHOVÁ, Denisa a Blažena GRACOVÁ. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*, s. 27-28.

- *vnitřní situace v zemích východního bloku (na vybraných příkladech srovnání s charakteristikou západních zemí),*
- *vývoj Československa od roku 1945 do roku 1989,*
- *problémy současnosti.*¹³⁰

A lze jej tedy využít k dosažení požadovaných výstupů, ve kterých žák:

- *D-9-8-01 vysvětlí příčiny a důsledky vzniku bipolárního světa; uvede příklady střetávání obou bloků;*
- *D-9-8-04 prokáže základní orientaci v problémech současného světa.*¹³¹

Téma panelových sídlišť není nutné nahlížet pouze z pozice dějepisu, mají mezioborový potenciál, jak dokládá následující příklad přiřazení tématu k učivu dalších vzdělávacích oborů. Téma panelových sídlišť lze propojit s učivem vzdělávacího oboru *Výchova k občanství*, konkrétně:

- *naše obec, region, kraj – zajímavá a památná místa, ochrana kulturních památek;*
- *naše vlast – zajímavá a památná místa;*
- *majetek, vlastnictví – formy vlastnictví.*¹³²

V oboru *Zeměpis* je možné téma přiřadit k učivu

- *globalizační společenské, politické a hospodářské procesy – aktuální společenské, sídelní, politické a hospodářské poměry současného světa, sídelní systémy, urbanizace, suburbanizace.*¹³³

Panelová sídliště lze propojit s oborem *Výchova ke zdraví*, a to například s učivem:

- *vlivy vnějšího a vnitřního prostředí na zdraví – kvalita ovzduší a vody, hluk, osvětlení, teplota.*¹³⁴

¹³⁰ Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. [online] Praha: MŠMT, 2021. s. 57

¹³¹ Tamtéž, s. 57

¹³² Tamtéž, s. 58-60

¹³³ Tamtéž, s. 77

¹³⁴ Tamtéž, s. 92

2.1.2 Rámcové vzdělávací plány a současné trendy ve výuce dějepisu

Rámcově vzdělávací programy svojí koncepcí, vystavěnou na klíčových kompetencích formulovaných na úrovni celého vzdělávacího programu a velmi obecném vyjádřením vzdělávacích cílů konkrétních oborů, dávají školám větší volnost pro tvorbu vlastních vzdělávacích plánů než dřívější jednotné osnovy.¹³⁵ Ale jak dokazuje právě probíhající „velká revize“ v rámci *Strategie 2030+*, je jejich aktuální podoba považována za nevyhovující.¹³⁶

Konkrétně ve výuce dějepisu zamýšlený potenciál rámcových vzdělávacích programů naráží na obecné formulování klíčových kompetencí i dějepisných výstupů, k jejichž naplnění má dojít přes obsahovou stránku výuky dějepisu. Jenomže přes všechnu inovativnost, obsah učiva i očekávané výstupy mají blízko k „tradičnímu pojetí“ (chronologické řazení událostí, cyklickém opakování učiva, narativním pojetí látky a upřednostňování oblastí vývoje jako je politika, ekonomika, kultura). Tento problém prohlubuje i absence detailního zpracování oborových cílů, a s tím související hodnocení výstupů. Tyto nejasnosti vedou k tomu, že dějepisné soutěže nebo přijímací zkoušky na SŠ i VŠ se stále orientují na faktografické znalosti.¹³⁷

Nad těmito nedostatky rámcově vzdělávacích programů ve výuce dějepisu se zamýšlí Hana Havlůjová a Jaroslav Najbert. Ve své analýze upozorňují na aktuální zahraniční trendy ve výuce historie, ve kterých jsou kompetence úzce propojeny s daným oborem a vycházejí z jeho metodologie. Německý model kompetencí vede žáky k osvojení si historických kompetencí s cílem vytvořit „historickou gramotnost“ žáků. Kanadský model je vystavěn na šesti mentálních konceptech společně tvořící „historické myšlení“ žáků.¹³⁸

¹³⁵ LABISCHOVÁ, Denisa a Blažena GRACOVÁ. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu.*, s. 24-25

¹³⁶ Více o revizi rámcových vzdělávacích programů na <https://velke-revize-zv.rvp.cz/>

¹³⁷ HAVLŮJOVÁ, Hana a Jaroslav NAJBERT. Hledání nového konsensu: Učíme dějepis ve veřejném zájmu? *Historie – Otázky – Problémy*, s. 23–24.

¹³⁸ HAVLŮJOVÁ, Hana a Jaroslav NAJBERT. Proměna cílů historického vzdělávání v čase nových médií. *Metodika HistoryLab* [online] [cit. 2021-11-26].

Tyto zahraniční vzory využívají ve výuce dějepisu badatelský přístup. Badatelsky orientovaná výuka historie by neměla být předávána jako soubor ustálených a nezpochybnitelných faktů o minulosti, ale měla by u žáků rozvíjet kompetence, které jim umožňují historicky myslet.¹³⁹

2.2 Badatelská výuka ve výuce dějepisu

Transmisivní vyučování, kdy žák pasivně od učitele získává hotové vědomosti, je současnou pedagogikou považováno v moderní době za nedostačující, „*neboť zde chybí příprava na řešení životních problémů.*“¹⁴⁰ Proto většina moderních pedagogických teorií zdůrazňuje zásady konstruktivistické výuky, které aktivují žákovy poznávací procesy a vedou k rozvoji samostatnosti, představitosti, fantazie, logického myšlení i tvůrčích schopností osobnosti.¹⁴¹ Žáci si postupně budují své poznání na základě předchozí zkušenosti a aktivního zpracování nově získaných informací. Učitel tak není zdrojem hotových informací, ale má roli průvodce.¹⁴²

Principy konstruktivistické výuky naplňuje například badatelsky orientovaná výuka, ve které má učitel vytvářet situace, které žáka aktivizují k objevování a poznávání, při kterém si osvojí způsoby lidského jednání a myšlení. Vytvořená situace by proto měla vyvolat intelektuální obtíže, kdy zadanou úlohu žák nedokáže splnit známými způsoby a musí proto nalézt nový způsob řešení. Procesem aktivního objevování dochází k rozvoji žákovy myšlení. Učitel žáka na této cestě provází a řídí jeho aktivity.¹⁴³

¹³⁹ HAVLŮJOVÁ, Hana a Jaroslav NAJBERT. Proměna cílů historického vzdělávání v čase nových médií. *Metodika HistoryLab* [online] [cit. 2021-11-26].

¹⁴⁰ ZORMANOVÁ, Lucie. *Výukové metody v pedagogice: tradiční a inovativní metody, transmisivní a konstruktivistické pojetí výuky, klasifikace výukových metod*, s. 10

¹⁴¹ Tamtéž

¹⁴² LABISCHOVÁ, Denisa. Badatelsky orientovaná výuka – základní paradigma pro tvorbu moderní učebnice dějepisu. *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity: Řada společenských věd*, s. 110.

¹⁴³ DOSTÁL, Jiří. *Badatelsky orientovaná výuka: kompetence učitelů k její realizaci v technických a přírodovědných předmětech na základních školách*, s. 24-25

Počátky badatelsky orientované výuky bychom mohli hledat v přírodovědeckém vzdělávání, ale pozvolna proniká i do společenských věd.¹⁴⁴ Ve výuce dějepisu tento vývoj můžeme sledovat spíše ve světě, jak dokládají výše zmiňované koncepty z Německa nebo Kanady zaměřené na rozvoj historického myšlení. V českém prostředí můžeme badatelský přístup nalézt například v edukačních materiálech z dílny Oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů, internetového portálu www.moderni-dejiny.cz (pouze některé aktivity, především materiály vydané občanským sdružením PANT) a edukační aktivity různých organizací, muzeí apod.

Přestože existuje široká a snadno dostupná databáze materiálů podporující konstruktivistické metody výuky dějepisu, jejich uplatnění ve výuce závisí na kreativitě a iniciativě samotných učitelů. „*Dle nejnovějších empirických výzkumů uplatňuje badatelsky zaměřené aktivity v dějepisném vyučování jen menšina učitelů působících na sekundárním stupni vzdělávání.*“¹⁴⁵ Rámcové vzdělávací programy sice svým důrazem na klíčové kompetence poskytují pedagogům prostor pro konstruktivistické metody výuky, ale jak bylo již zmíněno, požadované výstupy pořád vykazují znaky tradičního pojetí výuky a nejednoznačnost hodnocení výstupů vytváří tlak na prohlubování faktografických znalostí. Důvodem také může být v současnosti diskutovaná problematika vzdělávání učitelů, ve které jsou pedagogické fakulty kritizovány, že mnohdy „*produkuji nabířované polovědce, nikoli učitelské osobnosti.*“¹⁴⁶ Proto se chci, jako budoucí učitelka dějepisu, hlouběji seznámit a v praxi si ověřit moderní didaktické koncepty.

¹⁴⁴ LABISCHOVÁ, Denisa. Badatelsky orientovaná výuka – základní paradigma pro tvorbu moderní učebnice dějepisu. *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity: Řada společenských věd*, s. 111-113.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 113.

¹⁴⁶ KOMÁREK, Michal. *Výchova učitelů v Čechách* [online]. [cit. 2021-11-26]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/michal-komarek-vychova-ucitelu-v-cechach-7953689>

2.3 Rozvoj historického myšlení podle *The Big Six historical thinking concepts*

Pro účely této práce, tedy k prozkoumání didaktického využití tématu panelových sídlišť ve výuce dějepisu, jsem jako metodologické východisko využila zmiňovaný kanadský didaktický model postavený na rozvoji šesti hlavních mentálních konceptů tvořící základ historického myšlení žáků, který je znám jako *The Big Six historical thinking concepts*.¹⁴⁷ Tento model byl vypracován na Univerzitě v Britské Kolumbii týmem vedeným historikem a didaktikem Peterem Seixasem a byl začleněn do směrnic kurikula v řadě provincií a teritorií po celé Kanadě.¹⁴⁸

Základ historického myšlení žáků by měl být postaven na rozvoji šesti hlavních mentálních konceptů. Každý koncept autoři modelu doplnili o čtyři až pět klíčových tezí, které lze považovat za generalizace, k jejichž postupnému porozumění a osvojení by měl žák během výuky dospět.

Šest hlavních mentálních konceptů a jejich klíčové teze:

Historický význam: Podle čeho rozhodujeme, co je třeba se z minulosti naučit?

- *Události, lidé, stejně jako různé vývojové trendy mají historický význam, pokud přispěly k výrazné změně – měly dlouhodobé důsledky pro mnoho lidí.*
- *Události, lidé, stejně jako různé vývojové trendy mají historický význam, pokud přispěly k osvětlení trvalých, nebo naopak nově se objevujících problémů či výzev, které měly vliv na život v minulosti nebo jej ovlivňují dodnes.*
- *Historický význam je vytvářen. Události, lidé, stejně jako různé vývojové trendy mají historický význam, pouze pokud se ukáže, že zaujímají ve vyprávění o historii smysluplné místo.*
- *Historický význam se proměňuje nejen v čase, ale také skupinu od skupiny.*

¹⁴⁷ SEIXAS, Peter – MORTON, Tom. *The Big Six Historical Thinking Concepts*. Toronto: Nelson Education, 2013. ISBN 978-0-17-654154-5.

¹⁴⁸ About the historical thinking project. *The historical thinking project* [online]. [cit. 2021-12-06]. Dostupné z: <http://historicalthinking.ca/about-historical-thinking-project>

Výpověď pramenů: Jak víme, co víme o minulosti?

- *Historie je interpretací založenou na dedukcích z primárních pramenů, ať už jsou jimi dobové zprávy, nebo další stopy, hmotné pozůstatky či záznamy.*
- *Kladení příhodných otázek může učinit z pramene doklad o minulosti.*
- *Zkoumání pramenů často začíná ještě dřív, než si je přečteme, protože se nejprve ptáme, kdo a kdy je vytvořil. Z pramenů dále usuzujeme, jaké byly vědomé i nevědomé záměry a hodnoty jejich autorů či tvůrců, jejich celkový pohled na svět.*
- *Prameny by měly být analyzovány ve vztahu k historickému kontextu, tj. ve vztahu k podmínkám i názorům, které převažovaly v době jejich vzniku.*
- *Dedukce vycházející z jednoho zdroje nemohou samy nikdy obstát. Vždy by měly být ověřeny, tj. potvrzeny na základě informací z dalších zdrojů (primárních i sekundárních).*

Trvání a změna: Jak najít logiku ve složitých historických procesech?

- *Trvání a změna jsou vzájemně provázány, existují společně. Chronologické uspořádání událostí může být dobrý začátek pro pochopení jejich propojení.*
- *Změna je proces, který vykazuje různý průběh i charakter pohybu. Body obratu jsou momenty, kdy se změní směr či tempo procesu.*
- *Pokrok či úpadek jsou obecným hodnocením změn, které proběhly v určitém čase. Záleží na důsledcích těchto změn, neboť pokrok pro jedny může být úpadkem pro druhé.*
- *Periodizace nám pomáhá uspořádat si přemýšlení o trvání a změnách. Je to proces interpretace, v jehož rámci se rozhodujeme, které události nebo vývojové trendy jsou podstatou historického období.*

Příčiny a důsledky: Proč se události dějí a jaké mají dopady?

- *Každá změna je způsobována mnoha příčinami a ústí v mnoho důsledků. Příčiny i důsledky jsou krátkodobé i dlouhodobé, vzájemně propletené do složité sítě vztahů.*

- *Příčiny, které způsobily konkrétní historickou událost, mají různou míru vlivu. Některé mohly být důležitější než jiné.*
- *Události jsou výsledkem souhry dvou typově odlišných činitelů: 1) historických aktérů neboli osob či skupin, které svým jednáním zapříčiňují vznik historické události, a dále 2) sociálních, politických, hospodářských a kulturních podmínek, které jednání aktérů ovlivňují.*
- *Historičtí aktéři nedokážou nikdy zcela odhadnout vliv podmínek, protichůdného jednání ani neočekávaných reakcí. Každé jednání tak může mít řadu nezamýšlených důsledků.*
- *Žádná historická událost nebyla nevyhnutelná, stejně jako nejsou ani události budoucí. Stačilo by změnit jediný čin nebo podmínku jednání a událost by se byla bývala odehrála jinak.*

Dobové perspektivy: Jak lépe porozumět lidem, kteří žili v minulosti?

- *Mezi pohledy na svět, ať už se týkají víry, hodnot či motivací, které utvářely názory lidí v minulosti a které je utvářejí dnes, leží celý oceán rozdílů.*
- *Je třeba se vyvarovat anachronismu, tj. připisovat historickým aktérům soudobé představy. Obezřetné odkazy k univerzální lidské zkušenosti nám však zároveň pomáhají vytvořit si ke zkušenostem historických aktérů vlastní vztah.*
- *Dobové perspektivy historických aktérů dokážeme lépe pochopit, když zvážíme jejich historický kontext.*
- *Nahlédnout dobové perspektivy historických aktérů znamená vydedukovat, jak se lidé v minulosti cítili a jak přemýšleli. Neznamená to se s těmito aktéry identifikovat. Přesvědčivé dedukce jsou doloženy výpovědi pramenů.*
- *Různí historičtí aktéři pohlíželi na události, jejichž byli součástí, z rozdílných úhlů pohledu. Zkoumání těchto rozmanitých perspektiv je klíčem k porozumění historických událostí.*

Etická dimenze historického poznání: Jak nám historie může pomoci v přítomném životě?

- *Autoři historických pojednání vyjadřují etické soudy, ať už otevřeně, nebo mezi řádky.*
- *Odůvodněné etické soudy o jednání v minulosti berou v potaz historický kontext aktérů, jejichž jednání je posuzováno.*
- *Při formulaci etických soudů je třeba být obezřetný, zvláště posuzujeme-li minulost na základě dnešních standardů pro správné a špatné jednání.*
- *Poctivé zhodnocení etických důsledků, které vyplývají z historického poznání, nám umožňuje přijmout vlastní historickou odpovědnost. Dokážeme si nejen pamatovat zásluhy, oběti i nespravedlnosti našich předchůdců, ale také na ně reagovat.*
- *Porozumění historii nám pomáhá formulovat informované soudy, jež se týkají aktuálních otázek a problémů, ale jen tehdy, pokud dokážeme rozpoznat také meze každého přímého „poučení“ z minulosti.¹⁴⁹*

2.3.1 Panelová sídliště a rozvíjení šesti hlavních mentálních konceptů

Panelová sídliště svým příběhem, který jsem přiblížila v historické analýze, nabízí mnoho didaktických podmětů využitelných k rozvoji šesti hlavních mentálních konceptů historického myšlení žáků. Tyto podměty nastíním problémovými otázkami, nad kterými by se žáci mohli zamýšlet.

Panelová sídliště nejsou na první pohled velkým historickým tématem a ve srovnání například s holocaustem nebo křížovými výpravami jejich historický význam ještě více bledne. Přesto jsou panelová sídliště fenoménem, který od doby svého vzniku v minulém století ovlivňuje současnost, a to jak svých obyvatel, tak i zbytku společnosti, pro kterou jsou prvkem utvářející podobu většiny českých měst.

Historický význam: Podle čeho rozhodujeme, co je třeba se z minulosti naučit? Historický význam panelových sídlišť si žáci mohou uvědomit, pokud jim umožníme objevit, jak

¹⁴⁹ SEIXAS, Peter – MORTON, Tom: The Big Six Historical Thinking Concepts. Citováno dle HAVLŮJOVÁ, Hana a JAROSLAV NAJBERT. Proměna cílů historického vzdělávání v čase nových médií. *Metodika HistoryLab* [online].

panelová sídliště přispěla k výrazné změně standardu bydlení nebo jak zprůměrnění stavebnictví ovlivnilo způsob výstavby hromadného bydlení. Jejich výstavba řešila bytovou krizi, nedostatečný hygienický standard tehdejší zástavby a dodnes v nich žije čtvrtina obyvatel České republiky. Historický význam panelových sídlišť nebyl stálý a lze jej ve výuce využít k osvětlení teze, že historický význam se proměňuje nejen v čase, ale také skupinu od skupiny. Zpočátku šlo o jeden ze způsobů modernizace stavebnictví, který měl naplnit utopistické představy z konce 19. a počátku 20. století o rovném bydlení. Po druhé světové válce panelová výstavba v rámci sociální politiky většiny evropských států nabízela kvalitní bydlení i nižším sociálním vrstvám. V komunistických státech pak stejný bytový standard všem. Pro Československo v období normalizace význam panelových sídlišť spočíval v politickém nástroji, který měl sloužit k uklidnění a odpolitizování společnosti. A tento odkaz se v porevolučním vyrovnávání se s předešlým režimem proměnil do vnímání panelových sídlišť jako komunistického dědictví. A vnímají dnes panelová sídliště jejich obyvatelé pouze jako dědictví komunismu? Mají česká sídliště stejný význam pro své obyvatele jako pro ty, kteří v nich nebydlí? Proč nemají panelová sídliště stejný význam pro obyvatele Francie jako pro obyvatele České republiky?

Výpověď pramenů: Jak víme, co víme o minulosti? Tento myšlenkový koncept umožníme žákovi rozvinout práci s primárními prameny. Těmi mohou být dobové zprávy mapující jejich výstavbu, ale zajímavými prameny jsou i důkazy o porevolučním „vyrovnávání se“, které můžeme například nalézt v *Projevu prezidenta ČSSR Václava Havla k výročí únorového převratu 1948*,¹⁵⁰ který panelová sídliště označil za dědictví komunismu a odsoudil je jako králikárny. Zajímavým didaktickým podmětem by mohla být i analýza filmové tvorby. Film bývá ve výuce používán jako oblíbené médium přibližující žákům vybranou problematiku. V případě panelových sídlišť by některé filmy bylo možné zkoumat jako primární prameny, protože „*abychom mohli pochopit, proč se po roce 1989 často mluvilo o panelových sídlištích s určitým despektem, je nutné popsat, jak byla zobrazována v populární kultuře v období státního socialismu, kdy nejprve zaznívaly hlasy nadšení, ale*

¹⁵⁰ HAVEL, Václav a Jan ZELEŇKA. *Projevy z let 1990-1992: Letní přemítání*. Praha: Torst, 1999. ISBN 80-721-5092-8. s. 73-89.

postupně sílily ty kritické.“¹⁵¹ Například s panelovými sídlišti nejspojovanější film *Panelstory aneb Jak se rodí sídliště* (1979) od Věry Chytilové je obecně chápán jako výstižná kritika panelových sídlišť. Pokud nahlédneme na tvorbu režisérky komplexněji, je zřejmé, že zobrazením povahových vad obyvatel sídliště „*cílila svou kritikou na obecnější společenské problémy*“ a „*sídliště jí posloužilo jako ideální prostředí k jejich zobrazení.*“¹⁵² Proto je potřeba žáky naučit správně analyzovat prameny tak, aby si při práci s nimi pokládali otázky po jejich původu, záměrech a hodnotách jejich autorů. Význam pramenů ve výuce by neměl podcenit ani pedagog a měl by věnovat pozornost tomu, který pramen a za jakým účelem vybírá do pro svoji výuku.

Trvání a změna: Jak najít logiku ve složitých historických procesech? Kdy probíhala výstavba panelových sídlišť? Je architektonické zpracování u všech panelových sídlišť totožné? Jaké události ovlivnily podobu panelových sídlišť? To mohou být otázky, jejichž zodpovězení dovede žáky k uvědomění si chronologického uspořádání událostí. Fáze výstavby sídlišť v českých zemích vypracovaných v rámci projektu *Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí* jsou vymezeny historickými událostmi. Za tyto body obratu měnící směr či tempo procesu, tedy podobu hromadné bytové výstavby, lze považovat úspěšnou realizaci prvního československého panelového domu, Chruščovovu kritiku stalinismu, politické uvolnění šedesátých let, proces normalizace nebo sametovou revoluci. Téma industrializace stavebnictví by žáky mohlo přivést k pochopení, že pokrok pro jedny (stavitelé, politici komunistických zemí) může být úpadkem pro druhé (architekti, obyvatelé sídlišť).

Příčiny a důsledky: Proč se události dějí a jaké mají dopady? Probíhala panelová výstavba pouze v zemích s komunistickým režimem? Proč se panelová výstavba vyvíjela jinak v demokratických zemích a jinak v zemích východního bloku? Mezinárodní kontext výstavby panelových sídlišť umožňuje žákům osvojit si tezi, že změny jsou způsobovány mnoha příčinami a ústí do mnoha důsledků. Bytová krize po druhé světové válce postihla

¹⁵¹ JANEČKOVÁ, Michaela. Panelová sídliště ve filmu v období státního socialismus. HOŘENÍ SAMEC, Tomáš, Michal LEHEČKA, et al. *Pražská panelová sídliště jako místa protikladů*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, [2020], s. 12. ISBN 978-80-7330-376-1.

¹⁵² Tamtéž, s. 12.

většinu evropských států, kterou se jednotlivé státy snažily řešit především výstavbou nových bytů. Téměř všechny státy zvolily cestu panelové výstavby, protože nabízela mnoho výhod (velké množství bytů za krátký čas a nízké pořizovací náklady), ale realizace měly odlišnou vizuální podobu i funkci. I období, po jaké v jednotlivých zemích docházelo k výstavbě velkých obytných celků, se liší. Proč se od této strategie upustilo v západní Evropě už v ke konci šedesátých let? Mohla hromadná bytová výstavba v Československu jinou podobu? Žáci bádáním tímto směrem objevují, že by stačilo změnit podmínky a událost by se odehrála jinak, tedy žádná událost nebyla nevyhnutelná. Úvahy o proměně tradičního města v „města budoucnosti“ můžeme ve výuce využít k pochopení teze, že každé jednání může mít řadu nezamýšlených důsledků. Tvůrci Athénské charty uvedli jako jeden z předpokladů pro modernizaci města státní kontrolu nebo Karel Teige zastával názor, že estetika vycházející z funkce je sama o sobě krásná. Ale zajisté tito teoretici nezamýšleli, že hromadná bytová výstavba respektující potřeby svých obyvatel se promění v politický nástroj upevňování totalitní moci a sídliště se promění v naddimenzované jednotvárné obytné okrsky, jako tomu bylo v období normalizace.

Dobové perspektivy: Jak lépe porozumět lidem, kteří žili v minulosti? Proč se stavěla panelová sídliště? Jaký byl bytový standard v polovině 20. století? A byl dostupný většině obyvatel Československa? Upozornění na poválečnou bytovou krizi, přiblížení životních podmínek v nevyhovující staré zástavbě nebo historické pozadí výstavby panelových sídlišť (komunistický režim v Československu) umožní žákům nahlédnout dobové perspektivy. Historický kontext mohou využít při práci se vzpomínkami pamětníků. Vhodně zvolené vzpomínky a další prameny žákům osvětlí hodnoty a motivace zúčastněných a zároveň umožní pochopit, že různí historičtí aktéři měli různé úhly pohledu na jednu událost. A to nejen v kontextu výstavby, ale zároveň v porevoluční diskuzi o budoucnosti panelových sídlišť i v současnosti. Pro jejich obyvatele sídliště reprezentují místo jejich života. Jak způsob vzpomínání na panelová sídliště souvisí s tehdejší životní situací pamětníka? Jaké jsou rozdíly v názorech na panelová sídliště?

Etická dimenze historického poznání: Jak nám historie může pomoci v přítomném životě? Jsou panelová sídliště králíkárnami, nocehárnami, či betonovými krabicemi? Zaslouží si tyto nálepky? Tato označení vypovídají o sídlištích pozitivně nebo negativně? Panelová

sídlíště už od dob svého vzniku vyvolávala v lidech smíšené pocity, stavidla kritiky otevřela sametová revoluce a devadesátá léta akcentovala jejich význam jako dědictví komunismu. Proč názory na panelové sídlíště jsou plné rozporů? Proč někdo sídlíště obhajuje, když mnoho lidí je kritizuje? Žáci mají tendenci vnímat historii černobíle, události byly buď dobré nebo ne, historičtí aktéři byli buď hrdinové nebo zrádci. V černobílém hodnocení panelových sídlíšť vidím potenciál, jak naučit žáky hodnotit minulost s ohledem na každodennost jejích aktérů, která nebyla pouze černá nebo pouze bílá.

2.4 Analýza příkladů dosavadního využití tématu ve výuce dějepisu

2.4.1 Panelová sídlíště v učebnicích dějepisu pro základní školy

Školní učebnice jsou didaktickým textem vymezující učební plán a obsah učiva v souladu s Rámcovými vzdělávacími programy a jsou považovány za hlavní edukační médium. Pro učitele jsou pramenem pro plánování výuky, pro žáky jsou zdrojem poznatků.¹⁵³ Proto mají učebnice dějepisu vliv na utváření historického vědomí.¹⁵⁴ Jaký historický význam přikládají učebnice dějepisu panelovým sídlíštím?

K analýze jsem vybrala tři následující učebnice dějepisu pro základní školy. Vzhledem k povaze tématu jde o učebnice pro deváté ročníky, jejichž učivo zpracovává období moderních dějin. Podmínkou k výběru byla udělená schvalovací doložka Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.¹⁵⁵ Pro větší přehlednost budu v následujícím rozboru k označení konkrétní učebnice využívat jméno nakladatelství.

- JEDLIČKOVÁ, Lenka, Kateřina ŠTRPKOVÁ, Pavla VOKÁLOVÁ a kol. *Hravý dějepis 9: učebnice pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2019. ISBN 978-80-7563-204-3. (Dále jako Taktik.)

¹⁵³ PRŮCHA, Jan. Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky, str. 14 – 19.

¹⁵⁴ LABISCHOVÁ, Denisa a Blažena GRACOVÁ. Příručka ke studiu didaktiky dějepisu, s. 48

¹⁵⁵ *Seznam učebnic a učebních textů se schvalovací doložkou pro základní vzdělávání* je dostupný na <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/seznam-ucebnic-a-ucebnich-textu-pro-zs>

- JŮZA, Vladislav a Libor VYKOUPIIL. *Dějepis 9: moderní dějiny: učebnice pro 9. ročník základní školy nebo kvartu víceletého gymnázia*. Brno: Nová škola – Duha, [2020]. Čtení s porozuměním. ISBN 978-80-88285-20-5. (Dále jako Nová škola.)
- VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 9: nejnovější dějiny: pro základní školy*. 2., upravené vydání. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2016. ISBN 978-80-7235-577-8. (Dále jako SPN.)

Učivo učebnice Taktik je rozděleno do pěti hlavních částí a každá část je dále rozdělena na kapitoly, které jsou dále děleny do podkapitol. Kapitoly jsou uvedeny úvodními otázkami, výkladový text je doprovázen obrázky s popisem, doplňujícími texty a mezipředmětovými úkoly. Na konci každé kapitoly se nachází závěrečné shrnutí a opakovací otázky. Panelová sídliště jsou zmíněna v kapitolách *Období Normalizace v Československu* (podkapitola *Vývoj hospodářství*) a *Kultura a věda po druhé světové válce* (podkapitola *Architektura*).¹⁵⁶

Učebnice Nové školy učivo rozděluje do dvanácti „větších kapitol“¹⁵⁷ a ty dále na kapitoly. Učební text je doplněn obrazovým materiálem a členěn do podkapitol, které jsou doplněny jedním až třemi úkoly pro žáky, kteří vypracováním těchto úkolů prohloubí znalosti. V závěru kapitol se nachází opakující otázky a shrnutí učiva. Téma bytové výstavby je zmíněno v kapitole *Československo v 70. letech 20. století* (podkapitola *Hospodářství*).¹⁵⁸

Učebnice SPN učivo člení na podkapitoly, které jsou rozděleny do čtrnácti kapitol. Učební text je zakončen opakujícími otázkami. Každou stránku doprovodného textu lemuje panel, ve kterém se nachází doprovodné texty, obrázky a doplňující úkoly. Panelová sídliště jsou zařazena do kapitoly *Kultura a věda v poválečném období* (podkapitola *Kultura v poválečném Československu, oddíl Architektura*).¹⁵⁹

Učebnice Taktiku výstavbu panelových sídlišť zmiňuje v kapitole popisující hospodářských vývoj Československa v období normalizace. „*Stát se snažil podporovat rodiny levnými*

¹⁵⁶ JEDLIČKOVÁ, Lenka, Kateřina ŠTRPKOVÁ, Pavla VOKÁLOVÁ a kol. *Hravý dějepis 9: učebnice pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*, s. 102 a 111

¹⁵⁷ JŮZA, Vladislav a Libor VYKOUPIIL. *Dějepis 9: moderní dějiny: učebnice pro 9. ročník základní školy nebo kvartu víceletého gymnázia*, s. 2

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 107

¹⁵⁹ VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 9: nejnovější dějiny: pro základní školy*, s. 146

novomanželskými půjčkami, výstavbou panelových bytů, doplácet na základní životní potřeby.“¹⁶⁰ Více podrobněji o panelových sídlištích se Taktik zmiňuje v kapitole o poválečné architektuře. „Po druhé světové válce, kdy bylo nutné urychleně vystavět mnoho nových bytů, se rozšířily montované stavby z betonu s ocelovou konstrukcí, jejichž výhodou byla rychlá výstavba. V socialistických zemích se budovala panelová sídliště. Stavby měly propagovat socialismus a oslavovat dělnickou třídu. V západních zemích se do staveb promítala funkčnost, účelnost, i zde byla základem železobetonová konstrukce.“¹⁶¹

V učebnici Nové školy se nejprve dovíme o rozmachu bytové výstavby v 70. letech 20. století a poté se v kapitole *Kultura a věda po 2. světové válce* můžeme dočíst, že „v socialistickém Československu byla architektura pod vlivem sovětské. Stavěly se monumentální stavby dle sovětských vzorů, později vznikala na okraji měst panelová sídliště, která svým vzhledem většinou narušovala okolní prostředí. Typickými stavbami socialistického realismu jsou např. hotel Jalta na Václavském náměstí v Praze či sídliště Poruba v Ostravě.“¹⁶²

Učebnice SPN se od předchozích odlišuje. Po poukázání na přejímání sovětských vzorů v architektuře se zbylý výkladový text o architektuře Československa věnuje panelové výstavbě. „Kromě takové monumentální architektury začala vznikat také pro období socialistického Československa typická nevzhledná a anonymní panelová sídliště na okraji měst. Charakteristické jsou pro ně byty s malými místnostmi, zejména miniaturními kuchyňkami.“¹⁶³ Následuje pasáž o ideologickém záměru kolektivismu, kdy lidé veškerý čas budou trávit společně „a domů budou v zásadě jen jezdit přespat. Takový způsob života se naštěstí společnosti vnutit nepodařilo, ale nevyhovující paneláky se stavěly dál.“¹⁶⁴ Na učební text navazují otázky „Podle jakých principů byly navrhovány sídlištní byty? Proč

¹⁶⁰ JEDLIČKOVÁ, Lenka, Kateřina ŠTRPKOVÁ, Pavla VOKÁLOVÁ a kol. *Hravý dějepis 9: učebnice pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*, s. 102

¹⁶¹ Tamtéž, s. 111

¹⁶² JŮZA, Vladislav a Libor VYKOUPILO. *Dějepis 9: moderní dějiny: učebnice pro 9. ročník základní školy nebo kvartu víceletého gymnázia*, s. 119

¹⁶³ VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 9: nejnovější dějiny: pro základní školy*, s. 146

¹⁶⁴ Tamtéž.

většinou rodinám nevyhovovaly?“ a „Zkuste vysvětlit, proč asi vznikala sídliště, kde mohlo žít mnoho obyvatel na poměrně malé ploše.“ Učebnice SPN neposkytuje žádný prostor pro tvorbu vlastního názoru a už vůbec ne pro rozvoj historického myšlení – pokud ji učitel nevyužije k rozboru podle etické dimenze. Otázky připojené k této pasáži sice mohou navodit pocit, že žáci budou objevovat nové informace a formulovat vlastní názory. Otázky by nejspíš mohly být za jiných okolností neutrální, ale s ohledem na vyznění celého textu pouze dále umocňují negativní hodnocení panelových sídlišť.

Z ukázek vyplývá, že tvůrci analyzovaných učebnic připisují panelovým sídlištím historický význam, který by měl spoluutvářet obsah dějepisného učiva. Avšak učebnice podávají velmi zjednodušený pohled na panelová sídliště, který je zřejmě podmíněn redukcí učiva za účelem vytvořit učební text. Výkladové zaměření pouze na normalizační výstavbu ovlivněnou technokratickými požadavky nezohledňuje proměny kvality výstavby sídlišť. Je tedy zřejmé, že pokud v tomto duchu uchopí výuku i učitel, nedojde k porozumění významu panelových sídlišť a budou nadále chápána pouze jako výsledek vzhlížení k Sovětskému svazu, který nenávratně poškodil podobu měst i krajiny. Přitom příběh vzniku a uplatnění panelové soustavy G 40 ukazuje úplně něco jiného. Učebnice z dílny Taktiku se pokusila přistoupit k výstavbě komplexněji, zmiňuje technologické experimenty a neuchyluje se k hodnocení, ale bohužel výstavbu sídlišť připisuje pouze zemím východního bloku a funkcionalistický přístup naopak pouze západním státům.

2.4.2 Edukační programy projektu *Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí*

V rámci projektu *Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu* byly vypracovány dva edukační programy pro základní i střední školy v podobě metodických doporučení. Přestože tvůrci kontaktovali několik škol, metodických pokynů využila pouze 1. základní škola v Plzni na Bolevci.¹⁶⁵

¹⁶⁵ NOVOTNÁ, Eva, Martina KOUKALOVÁ, Petra ŠPAČKOVÁ a kol. *Metodika průzkumu a hodnocení panelových sídlišť z hlediska uměleckohistorického významu, vývoje struktury obyvatelstva a prezentace výstupů směrem k veřejnosti* [online]. Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2017 [cit. 2021-12-05]. Dostupné z: <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-374470>, s. 20

Metodické doporučení edukačního programu *Poznej svou školu* rozpracovala 1. základní škola v Plzni na Bolevci do projektu *Políbení panelem*. Výstupem projektu byla žákovská výstava *Expedice Bolevec*, která „prezentovala výsledky práce badatelů pátrajících po minulosti, současnosti a budoucnosti jednoho panelového sídliště.“¹⁶⁶ Na projektu se podílelo jedenáct žáků, kteří se od výzkumu své školy dostali k průzkumu celé čtvrti. Ve svém badání reflektovali současnost (Co bychom zlepšili), minulost (Sídlištní škola) i prolínání obojího (Vesnice uprostřed paneláků). K projektu není dostupná metodika ani původní metodické doporučení, pouze portfolio vytvořené žáky k *Expedici Bolevec*, které je přiloženo k *Metodice průzkumu a hodnocení panelových sídlišť*.¹⁶⁷ Z tohoto portfolia lze vyvodit, že šlo dlouhodobý projekt, na němž se podíleli vybraní žáci, nikoli celá třída.

Edukační program *Sbírám, sbíráš, sbíráme... Naše výstava o životním stylu na panelovém sídlišti* představuje opačný případ. V *Metodice průzkumu a hodnocení panelových sídlišť* je vypracován metodický program projektu, ale chybí zde výstup z realizace. Žáci se v projektu pokusí nashromáždit předměty spojené s životem v panelových bytech, aby tak získali představu o životě v panelovém domě. V projektu si žáci osvojí zásady muzejní práce.

Edukační programy vytvořené v rámci projektu *Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí* ukazují, že s panelové sídliště je možné úspěšně využít ve výuce dějepisu. Jediným nedostatkem je jejich dosah. První projekt je určen přímo pro sídlištní školy. Druhý projekt už má dosah větší, lze jej využít i na školách mimo sídliště, ale zůstává otázkou, do jaké míry bude koncept tvorby školní výstavy o artefaktech z panelových bytů atraktivní pro žáky i učitele škol vzdálených od panelových sídlišť.

¹⁶⁶ NOVOTNÁ, Eva, Martina KOUKALOVÁ, Petra ŠPAČKOVÁ a kol. *Metodika průzkumu a hodnocení panelových sídlišť z hlediska uměleckohistorického významu, vývoje struktury obyvatelstva a prezentace výstupů směrem k veřejnosti* [online], s. 57

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 54-83

2.4.3 Edukační materiály z projektů Oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů

Oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů připravuje didaktické materiály k dějinám 20. století, ve kterých je kladen důraz na využití metod rozvíjející historickou gramotnost.

Na téma panelových sídlišť byl vypracován námět do výuky v rámci vzdělávacího DVD *Česká společnost 1969-1989*,¹⁶⁸ které obsahuje didaktická videa doplněná metodickými listy, obrazovými materiály a texty objasňující historický kontext zobrazované situace. Námět do výuky s názvem *Bydlení* je vypracován ve dvou úrovních náročnosti. V úvodní části se žáci studiem úryvků z odborné literatury dozvídají o kontextu výstavby panelových sídlišť. Připojený klip má žákům poskytnout představu o kvalitě nového bydlení. A další úkoly směřují k interiéru bytu. K povaze zaměření celého DVD je tato lekce věnována jenom menšímu výseku z celého vývoje panelové výstavby. Žák si má na základě předložených zdrojů a doprovodných otázek sám udělat názor na panelovou výstavbu.

Obsah DVD *Česká společnost 1968-1989* je téměř totožný s internetovým kompletem materiálů *Databáze – Normalizace*.¹⁶⁹ Fenoménu bydlení je zde věnována samostatná sada klipů. Tato databáze nemá za cíl poskytovat ucelený námět do hodin dějepisu, ale jde o seznam snadno dostupných, didakticky zpracovaných krátkých videí a záleží pouze na učiteli, jak je využije v hodinách. K panelovým sídlištím se vztahuje velká škála videí. Některá cvičení se záměrně věnují tématice panelových sídlišť, jiné videa pouze sídliště využívají k ilustraci jiného fenoménu.

¹⁶⁸ *Česká společnost 1969-1989* [Multimediální vzdělávací DVD]. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2013.

¹⁶⁹ *Databáze - Normalizace* [online]. Ústav pro studium totalitních režimů [cit. 2021-09-18]. Dostupné z:

<http://www.dejepis21.cz/databaze-normalizace>

3 Příprava, realizace a reflexe výukové lekce na základě tématu panelových sídlišť

V teoretické části se zabývám vysvětlením klíčových pojmů, které jsou potřebné k realizaci výukové lekce s cílem podpořit historické myšlení žáků. V následující části se věnuji konkrétní edukační jednotce, a to od příprav až po její zhodnocení. Přitom se zaměřím i na svoji vlastní zkušenost s přípravou a realizací, protože jako začínající učitel, respektive budoucí učitel, mám jen základní zkušenost se skutečnou výukou a vytvoření fungujícího výukového programu je pro mě do jisté míry nová zkušenost a výzva.

3.1 Příprava výukové lekce

3.1.1 Výběr metody

Panelová sídliště by mohla být didakticky zpracována metodou projektového vyučování a také vybízejí k mimotřídní výuce. Mnoho sídlišť má díky svému urbanistickému řešení hlavní dopravní komunikace vedeny po svém obvodu a střed sídliště bývá klidným prostředím, tedy i bezpečnějším pro realizaci výukového projektu. Žáci mohou pracovat přímo v prostředí, kterému se věnují ve své práci. Snadněji si tak uvědomí proporce sídliště, jeho občanskou vybavenost a v neposlední řadě i atmosféru místa. Za účelem zodpovězení badatelské otázky mohou vyzpovídat místní obyvatele. V případě, že to prameny umožňují, lze porovnat současný stav se situací před výstavbou, či z doby ukončení výstavby. Důvodů k využití těchto principů je mnoho, ale vzhledem k aktuální pandemické situaci je realizace většího projektu s prvky mimotřídní výuky nejistá. Dále často takto koncipovaná výuka má regionální charakter, tedy její využití je limitováno lokalitou.

Ve své práci bych chtěla vytvořit edukační materiál, který bude mít univerzální využití ve výuce dějepisu a nebude klást vysoké nároky na organizaci výuky a nebude limitováno lokalitou. Proto jsem zvolila cestu vytvoření výukové lekce rozvíjející historické myšlení žáků po vzoru edukačních materiálů z dílny Oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů. Tyto edukační programy mají podobu lekcí s menší časovou dotací (např.

aplikace *Historie 1950: Příběhy jednoho zázraku*¹⁷⁰) nebo pouze dílčích výukových aktivit, které učitel může začlenit do své výuky k naplnění vlastního didaktického záměru (např. digitální dílna pro práci s historickými prameny *HistoryLab*¹⁷¹ nebo vzdělávací aplikace *Obrazy války*¹⁷²). Výukové materiály z této dílny akcentují badatelskou výuku s cílem rozvíjet historické myšlení žáků. A v tomto duchu jsem i já koncipovala svůj výukový program o panelových sídlištích.

Kanadský model rozvíjející historické myšlení pracuje se šesti hlavními koncepty. V jedné výukové lekci není možné naplnit všechny, proto jsem se zaměřila na rozvinutí jen vybraných konceptů, aby nedošlo k zahlcení žáků.

3.1.2 Charakteristika výukové lekce

Hlavním cílem výukové lekce je seznámit žáky s historickým významem panelových sídlišť a podpořit jejich historické myšlení. Didaktická metoda je postavena na principech badatelské výuky a rozvoji šesti hlavních mentálních konceptů, kdy žáci na základě analýzy pramenů a dalších zdrojů mají nalézt odpověď na badatelskou otázku. Prací se zdroji a analýzou pramenů získávají žáci nejen nové poznatky, které využijí k zodpovězení badatelské otázky, ale zároveň dochází k prohloubení historické gramotnosti.

Výuková lekce má rozsah dvě vyučovací hodiny (celkem 90 min) a probíhá v prostředí školní třídy. Je navržena pro žáky druhého stupně základní školy. Lekce je vedena učitelem, který by měl zastávat roli průvodce. Doplnující informace by měl žákům předávat věcně a výuku vést tak, aby do žáků nepromítal svůj osobní názor. Žáci pracují samostatně, některé poznatky sdílí a ujasňují ve společné diskusi moderované učitelem.

K realizaci lekce je potřeba třída s dataprojektorem a počítačem s přístupem na internet. Žáci budou potřebovat pouze psací potřeby.

¹⁷⁰ Historie 1950 [online]. Ústav pro studium totalitních režimů [cit. 2021-09-18]. Dostupné z: <http://historie1950.dejepis21.cz/>

¹⁷¹ HistoryLab [online]. Ústav pro studium totalitních režimů [cit. 2021-09-18]. Dostupné z: <https://historylab.cz/>

¹⁷² Obrazy války [online]. Ústav pro studium totalitních režimů [cit. 2021-09-18]. Dostupné z: <https://obrazyvalky.dejepis21.cz/>

3.1.3 Charakteristika školy a popis skupin

Základní škola Korunovačnická, oficiálním názvem Základní škola Praha 7, Korunovačnická 8, se nachází v pražské čtvrti Letná. Škola se prezentuje se jako aktivní škola, která vede žáky k „*aktivnímu přístupu k životu, k samostatnosti a autonomnímu chování*“¹⁷³ a vize školy odkazuje k principům Tvořivé školy.¹⁷⁴ ZŠ Korunovačnická poskytuje vzdělání od první třídy do devátého ročníku, včetně jedné třídy předškolní přípravy. Již šestým rokem na úrovni prvního stupně funguje Montessori program. Motivací pro výběr této školy k realizaci výukové lekce mi byla osobní zkušenost a znalost prostředí. Při navazujícím magisterském studiu jsem zde byla zaměstnaná jako vychovatelka ve třídě s Montessori vzdělávacím programem.

Vzdělávací program jsem realizovala u čtyř tříd ve dvou výukových hodinách v měsíci listopadu školního roku 2021/2022. Ve všech vybraných třídách dějepis i zeměpis vyučuje Bc. Zdeněk Bláha. Aby nedošlo ke zbytečně velké prodlevě mezi výukovými částmi, vyšel mi pan učitel Bláha vstříc a nejbližší hodiny zeměpisu zaměnil s dějepisem. Realizace proběhla v 9.B s účastí 15 žáků a v 9.A se 17 žáky. Plánovaná realizace v 7.B se nemohla uskutečnit, protože se třída ocitla v „karanténě“ a školou aplikovaná forma distanční výuky v případě karantény neumožňovala zadání takto rozsáhlého úkolu.

Ráda bych zde zmínila, že než došlo k těmto realizacím, pilotní verzi projektu jsem vyzkoušela ve třídě 8.B za účasti 13 žáků. Realizaci jsem nepovažovala za zdařilou, poučena z chyb jsem přepracovala lekci do podoby, kterou jsem následně vyzkoušela ve třídách 9.A a 9.B. Tato verze je rozpracována níže.

Třída 9.A

Jde o živější třídu, kde jeden žák narušuje klidný průběh výuky, na sebe strhává pozornost a s vyučujícími jedná s menší mírou respektu. Tři z respondentů mají potvrzeny specifické poruchy učení. Obvykle ve třídě bývá přítomný asistent, v době mé realizace přítomný nebyl. Někteří žáci jsou aktivní a nedávají prostor méně průbojným.

¹⁷³ Základní škola Korunovačnická. Dostupné online z: <https://www.korunka.org/aktivni-skola/>

¹⁷⁴ Více o vizi Tvořivé školy na <https://www.tvorivaskola.cz/vize-tvorive-skoly/t1001>

Třída 9.B

I v této třídě je průběh výuky ovlivněn vyšším zastoupením žáků se specifickými poruchami učení či odlišným mateřským jazykem (OMJ). V 9.B z 15 respondentů mají 4 potvrzení SPU, tito žáci mají problém porozumět psanému textu. Dalších tři žáci mají odlišný mateřský jazyk, i když češtinu ovládají na dostatečné úrovni, pro práci s textem a psaní vlastního textu vyžadují více času. Obecně lze říct, že žáci při výuce raději hovoří, neradi vypracovávají písemné úkoly. Několik žáků narušuje průběh hodiny snahou o diskuzi nesouvisející s tématem. Je tedy zřejmé, že by neměl být problém s žáky vést diskuzi, ale bude náročné je motivovat k vyplnění pracovního listu. Jeden z žáků opakuje ročník, pokud do školy přijde, výuky se aktivně neúčastní, přestože se učitelé, vedení školy i rodiče snaží nalézt způsob, jak jej motivovat. Do mé výuky přišel až druhou vyučovací hodinu, pracovní list nevypracoval.

3.2 Popis vzdělávací lekce „Památkově chránit, či nechránit panelová sídliště?“

3.2.1 Východiska a cíle vzdělávací lekce

Primární badatelská otázka: Mají se panelová sídliště památkově chránit nebo ne?

Vzdělávací cíl: Žáci na základě analýzy zdrojů si vytvoří vlastní představu o významu panelových sídlišť.

Vzdělávací cíl z hlediska historické gramotnosti: Žáci při hodnocení panelových sídlišť zohledňují historický kontext a dobové perspektivy, tak aby neposuzovali minulost na základě dnešních standardů. Svůj vlastní názor žáci formulují na základě pramenů a dalších zdrojů.

3.2.2 Průběh vzdělávací lekce

Popis fáze	Instrukce a otázky pro žáky	Materiály ¹⁷⁵
Evokace / 10 min		

¹⁷⁵ Seznam fotografií a zdrojů (jejich popis s internetovými odkazy) je uveden na konci práce. Viz Příloha 1.

<p>Lekci začneme dotazem, co si žáci představí pod pojmem památková ochrana. Společně si ujasníme definici památkové ochrany a uvedeme příklady památkově chráněných objektů. Následně žákům položíme otázku, zda by památkovou ochranu měla získat panelová sídliště. Rozdáme pracovní listy. Žáci svůj názor zapíšou do pracovních listů. Seznámíme se s úkolem této lekce a podobou pracovního listu. Zeptáme se žáků, co už vědí o panelových sídlištích. Vysvětlíme postup práce. K zodpovězení úkolu potřebují získat podrobné informace.</p>	<p>Co se vám vybaví, když se řekne památková ochrana? Co je cílem památkové ochrany?</p> <p>Uved'te příklady nějaké kulturní památky.</p> <p>Mají se panelová sídliště památkově chránit?</p> <p>Proč by tomu tak mělo být?</p> <p>Zapiš svůj názor do pracovního listu.</p> <p>Prohlédněte si pracovní list.</p> <p>Jaký je váš dnešní úkol?</p> <p>Co víte o panelových sídlištích?</p>	<p>Fotografie 1</p>
<p>Historický kontext výstavby panelových sídlišť</p>		
<p>Proč a jak se stavěla panelová sídliště / 10 min</p>		
<p>Žáci shlédnou zdroj 1 a 2. V následující reflexi společně vysvětlí, jak se stavěl panelový dům a v čem byla tato metoda výhodná (úspora času a pracovní síly, ekonomičnost). Upozorníme je, že tato metoda měla i svá úskalí (jednotvárnost, unifikovaný vzhled). Získané informace si poznamenají do svého pracovního listu.</p>	<p>Při sledování následujících dvou ukázek zjistíte, jak probíhala výstavba panelových domů. Zkuste přijít na to, jaké byly výhody této metody.</p> <p>Otázky po shlédnutí:</p> <p>Jaký byl základní stavební prvek panelového domu?</p> <p>Jak probíhala výstavba panelového domu?</p> <p>Jak využití strojů a prefabrikovaných dílů ovlivnilo stavebnictví? Jak tato metoda ovlivnila podobu vystavěných domů?</p>	<p>Zdroj 1: Stavba panelového domu v Bratislavě (1956)</p> <p>Zdroj 2: Sídlíště Jižní Město (1978)</p>

	Zapište si právě objevené informace do pracovního listu.	
Před shlédnutím zdroje tři žáky seznámíme s problematikou vlastnictví bytů (neexistence osobního vlastního bytů). Žáci shlédnou zdroj 3 a poté společně provedou reflexi. Měli by dojít k zjištění, že nebyl dostatek bytů a mnoho z dostupných bytů bylo přeplněných a často ve špatném stavu, který měl negativní vliv na zdraví svých obyvatel. Své zjištění si poznamenají do pracovního listu.	<p>V následující ukázce uvidíte rozhovor s paní Winterovou ze 60. let, která bydlí v centru Prahy. Zkuste se přijít na to, v jakém stavu byl tehdejší bytový fond.</p> <p>Otázky po shlédnutí: Jaký je stav bytu, ve kterém bydlí paní Winterová? Jak kvalita bytu ovlivní zdraví svého obyvatele? Proč se paní Winterová nepřestěhuje? Byl dostatek bytů? Co si paní Winterová přeje ohledně bydlení?</p> <p>Zapište si právě objevené informace do pracovního listu.</p>	Zdroj 3: Rozhovor s paní Winterovou
Co se mění, co zůstává stejné? / 10 min		
Nejprve žákům vysvětlíme zadání. Promítneme žákům fotografie, u každé dát pár vteřin na prohlédnutí. Po prohlédnutí necháme žákům čas na vypracování. Cílem aktivity je, aby si žáci uvědomili, že se architektura panelových sídlišť proměňovala a nejsou všechna stejná.	<p>Společně si prohlédněte fotografie.</p> <p>Červeně ve fotografiích označte, co se změnilo, a modře, co zůstalo stejné.</p> <p>Co zůstávalo stejné? Co se změnilo?</p>	Fotografie 2-5
Historie výstavby panelových sídlišť / 15 min		
Žáci si přečtou zdroj 4 a vypracují úkoly. Žáci by měli dojít k závěru, že podoba panelových sídlišť se proměňovala v čase a jejich	Přečtěte si text a poté vypracujte následující úkoly. Při nich nezapomeňte	Zdroj 4: Úvodní text k výstavě Bydliště: panelové sídliště, která se

<p>architektonická hodnota je různá. Dále by žáci měli uvědomit, že kvalitu urbanismu panelových sídlišť ovlivňovaly především politické změny.</p>	<p>zohlednit informace získané předešlou prací.</p> <p>Kdy byl postaven první panelový dům? A která událost vedla k ukončení výstavby panelových sídlišť?</p>	<p>konala roku 2018 v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze.</p>
<p>Panelová sídliště očima pamětníků / 30 min</p>		
<p>Žákům vysvětlíme zadání a postup práce. Žáci si přečtou zdroj 5 a vyplní příslušný řádek v tabulce. Než pustíme zdroj 6, upozorníme žáky, že je pamětník sice dospělý, ale popisuje období svého dětství. Po shlédnutí zdroje 6 necháme žákům čas doplnění tabulky. Následuje shlédnutí zdroje 7 a ponechání času k práci s tabulkou. Žáci vypracují následující úkoly.</p>	<p>V následujících úkolech budete pracovat se vzpomínkami pamětníků, kteří žili nebo ještě žijí na panelovém sídlišti. Budete si dělat poznámky do tabulky a poté vypracujete související otázky.</p> <p>Jak role pamětníka ovlivňuje vnímání sídliště?</p>	<p>Zdroj 5-7</p>
<p>Žáci si přečtou zdroj 8. Provedeme společně reflexi pramene. Poté vypracují následující úkoly v pracovním listě.</p>	<p>Za jaké situace přednáší Václav Havel svůj projev?</p> <p>Jaká myslíte, že byla na jaře roku 1990 nálada ve společnosti?</p> <p>Jak lidé vnímali svoji současnost a jak období před sametovou revolucí?</p>	<p>Zdroj 8</p> <p>Projev prezidenta ČSSR Václava Havla k výročí únorového převratu 1948 (25. únor 1990)</p>
<p>Odpověď na badatelskou otázku / 10 min</p>		
<p>V této fázi se vrátí k úvodní badatelské otázce, na kterou se znovu pokusí odpovědět, ale tentokrát s využitím nově získaných informací. Žáky vedeme k argumentaci odkazující ke zdrojům. Žáci by měli zohlednit různou úroveň kvality architektury a každodenní život na panelových sídlištích. Žáci by si měli být vědomi problematiky hodnocení sídlišť.</p>	<p>Žáci vypracovávají odpověď na badatelskou otázku.</p>	

Reflexe / 5 min		
Se žáky reflektujeme jejich odpovědi a principy badatelské práce.	Jak se vám odpovídalo na badatelskou otázku? Co vám dělalo problém?	

3.2.3 Hodnocení badatelské otázky

Při hodnocení bychom měli zohlednit, zda žáci formulují svá stanoviska pouze podle svého vnitřního přesvědčení nebo dokáží reflektovat informace obsažené ve zdrojích. Při hodnocení nehodnotíme, zda žák badatelskou otázku zodpověděl kladně nebo záporně, ale jaké kvality má žákova argumentace, jestli v ní dokázal zohlednit výpověď zdrojů.

Úroveň	Popis (žák/žákyně)	Příklady žakovské odpovědi
Nízká	Nedokáže využít nabízené zdroje k tomu, aby své tvrzení podložil/a argumenty.	<p>„Jak které sídliště. Pokud je něčím zajímavý, tak ano.“</p> <p>„Myslím, že by se měla chránit malá část, protože jsou přeci jenom část historie.“</p>
Základní	Formuluje svůj názor na památkovou ochranu panelového sídliště. Ve svém argumentu využije informace nejméně z jednoho zdroje.	<p>„Jsou to králikárny, nepotřebují ochranu (možná až na nějaké výjimky jako ve zdroji 4).“</p> <p>„Ano, ale jenom pár. Kvůli ochraně kultury a památek obyvatel, i kultury experimentace a prefabrikace staveb. Jako připomínka socialismu a konce druhé světové války.“ (Autorem tvrzení je žák s OMJ.)</p>

Výborná	Formuluje svůj názor na památkovou ochranu panelového sídliště. Dokáže zohlednit problematiku hodnocení panelových sídlišť, tedy že mají pro různé skupiny odlišné významy. Ve svém argumentu využije informace nejméně z jednoho zdroje.	(Nedosažena.)
---------	---	---------------

3.2.4 Příklady žákovských řešení

Mají se panelová sídliště památkově chránit nebo ne? Odpověz a uveď, proč by tomu tak mělo podle tebe být.

Odpovědi žáků: „*Ne. Nemělo, protože to strašně ničí vzhled krajiny. A navíc to není kvalitní, když je například zima, tak tam strašně mrzne.*“ / „*Ne. Nejsou žádnou památkou národa – žádná hodnota.*“ / „*Je to vzor pro budoucí generace. Takže bych je chránil.*“ / „*Ne. Není na nich nic pozitivního. Jsou to prostě krychle.*“

Příprava podkladů (Zaznamenávání formou myšlenkové mapy)

Proč?

Odpovědi žáků: „*Levnější. Nebylo kde bydlet. Byly lehké postavit.*“ / „*Levnější. Rychlejší.*“ / „*Levnější. Bylo to lehčí a rychlejší. Nebylo, kde bydlet. Jednoduché tvary.*“ / „*Velký počet lidí, malý počet míst, kde se dá bydlet.*“ / „*Zlepšení kvality bydlení. Rychlejší, levnější.*“

Komentář: Až na výjimky žáci nezmínili nevyhovující stav staré bytové zástavby. (Informace ze zdroje 3). Důvodem by mohlo být, že někteří žáci zdroj 3 považovali za reportáž nikoli ze staré zástavby, ale právě z panelových domů. (V tomto smyslu dva žáci využili zdroj 3 k argumentaci při zodpovídání závěrečné badatelské otázky.)

Jak?

Odpovědi žáků: „Z betonových panelů, které byly přidělovány k sobě.“ / „Pomocí betonu a panelů. Pomocí strojů (jeřáb).“ / „Postavené z panelů (potřebovali modernější techniku). Byty byly malé, nehezke a byl tu problém ohledně myši + plíseň. Problematika ohledně zdraví.“

Kdy?

Odpovědi žáků: „Po válce.“ / „1954. Po druhé světové válce.“ / „Ve 20. století.“ / „50.-80. léta.“

Co se mění, co zůstává stejné?

Červeně ve fotografiích označte, co se změnilo, a modře, co zůstalo stejné. Popište označené body.

Co se mění?

Odpovědi žáků: „Výška paneláků, tvary paneláků.“ / „50. léta nejsou vedle sebe. 70.léta jsou velký a jejich hodně stejných vedle sebe. 80. léta jsou hezčí než ty ostatní.“

Co zůstává stejné?

Odpovědi žáků: „Mají panely, okna, modernizace.“ / „Z panelů.“

Poznámka: Si poznamenala změny komplexně: „50. léta: malý, krásně zbarvený. 60. léta: větší, pro více lidí, a ještě to má trochu styl, jiný materiál. 70. léta: větší, více odfláklý. 80. léta: menší, větší tvary, zbarvený, má střechy.“

Komentář: Přípravu tohoto úkolu zpětně hodnotím jako nepříliš zdařilou. Chtěla jsem postihnout mnoho aspektů, a nakonec se vytratil závěr. Příště bych ke cvičení připsala otázky „Co se mění?“ a „Co zůstává stejné?“, aby žáci byli nuceni své poznatky shrnout.

Podtrhni červeně větu, která hodnotí kladně panelová sídliště.

Žáky zvýrazněná věta: „V 60. letech vznikly díky uvolněnějším politickým poměrům architektonicky i urbanisticky nejzdařilejší soubory s jedinečnou podobou, širokým spektrem občanské vybavenosti a kvalitami veřejného prostoru.“

Komentář: Pokud žáci tento úkol vypracovali, zvýrazňovali tuto větu anebo její podstatnou část.

Ke každému obrázku úkolu 1 přiřaď jednu z historických událostí: normalizace / budování socialistického státu / sametová revoluce / období politického uvolnění.

Komentář: Tento úkol vypracovala pouhá třetina žáků. Ostatní úkol nechali nevyřešený.

Jak uvedené politické změny ovlivnily podobu panelových sídlišť?

- **politické uvolnění šedesátých let:** Odpovědi žáků: „*kladně, nejlépe vybavené...*“

- **normalizace:** Odpovědi žáků: „*špatně, méně vybavené, namačkané na sebe*“

Komentář: Otázku vypracoval písemně pouze jeden žák. Její řešení jsme řešili společně. Důvody byly dva. Prvním bylo načasování úkolu, neboť v obou třídách tento úkol vyšel na závěr první vyučovací hodiny. Ve třídách byla cítit únava, nepozornost žáků. Za druhé bylo zřejmé, že nejsou zvyklí pracovat tak, že celou vyučovací hodinu se aktivně podílejí na svém vzdělávání.

Panelová sídliště očima pamětníků

Poslouchej nebo čti, jak hovořili o panelácích lidé, kteří zažili jejich výstavbu. Dělej si poznámky do tabulky.

Zdroj 1

Z jaké role hovoří o panelových sídlištích?

Odpověď žáku: „*Jako máma.*“ / „*Matka.*“ / „*Matka – jako 2 děti.*“

Co se pamětníkovi na životě na sídlišti líbilo?

Odpověď žáku: „*Klidný prostředí, nechala pobíhat děti venku.*“ / „*Že měla děti na dohled.*“ / „*Dobré zázemí pro děti.*“ / „*Klidné prostředí. Přehled o svých dětech – bezpečí.*“ / „*Klidné a bezpečné prostředí.*“ / „*Bezpečí.*“

Co pamětník na sídlištích kritizuje?

Odpověď žáku: „*Nic.*“ / „*Vodotrysk.*“

Poznámky (Co mě zaujalo? Na co bych se chtěl zeptat?)

Odpověď žáku: „Jenom to, že máma zavolala z okna na dvůr, ať jdou domů.“ / „Drbna kroužek okolo fontány.“

Zdroj 2

Co se pamětníkovi na životě na sídlišti líbilo?

Odpověď žáku: „Sousedí si pomáhají.“ / „Rozestavěné sídliště.“ / „Hráli fotbal, hokej, tenis.“ / „Tatínkové tvořili branky.“ / „Jste jedna velká rodina. Bydlíte blízko svých kamarádů.“

Co pamětník na sídlištích kritizuje?

Odpověď žáku: „Nízký strop. Dusno. Málo soukromí. Žádný prostor na hraní.“ / „Nízký strop. Vše je slyšet.“ / „Zvuk z jiných pokojů.“ / „Hlučnost. Neměl soukromí.“

Poznámky (Co mě zaujalo? Na co bych se chtěl zeptat?)

Odpověď žáku: „Že byl skoro pořád venku s kamarádama.“ / „Přišlo mi, že o tom mluvil takovým stylem jako kdyby mu nic nevadilo.“ / „Dobrá komunita, která si pomáhá.“

Zdroj 3

Z jaké role hovoří o panelových sídlištích?

Odpověď žáku: „Dospělá paní.“ / „Obyvatelka – zaměstnaná.“ / „Stará žena.“ / „Obyvatelka sídliště.“

Co se pamětníkovi na životě na sídlišti líbilo?

Odpověď žáku: „lehké seznamování.“

Co pamětník na sídlištích kritizuje?

Odpověď žáku: „šedivý baráky, samé bahno, žádné obchody, byla daleko od všeho.“ / „nehezke, špatné spojení, žádné obchody.“ / „Cesta do práce hodinu. Šedivý baráky.“

Poznámky (Co mě zaujalo? Na co bych se chtěl zeptat?)

Odpověď žáku: „Všechno špatně.“ / „Rozestavěné!“

Co dělají obyvatelé panelových sídlišť podle proslovu Václava Havla?

Odpovědi žáků: „*Přespávají, dívají na televizi, jezdí metrem.*“ / „*Spí, dívají se na seriály, jezdí metrem do centra.*“

Porovnej tyto aktivity s popisem života na sídlišti od pamětníků (zdroj 1-3). Uveď, v čem se shodují nebo liší.

Odpovědi žáků: „*Nekoukají se jenom na TV. Byli venku a trávili čas s ostatními z baráku.*“ / „*Liší se aktivitami, sportem.*“ / „*Liší se ve všem (v žití).*“ / „*Trošku se liší.*“

Jak si myslíš, že se obyvatelé panelových sídlišť mohli cítit při poslechu proslovu Václava Havla?

Odpovědi žáků: „*Uraženě třeba.*“ / „*Zostuzeni.*“ / „*Jako králíci.*“ / „*Jako odpad.*“

Jaký význam mají panelová sídliště pro své obyvatele?

Odpovědi žáků: „*Normální.*“ / „*Prostor pro seznámení se s jinými lidmi. Bezpečný prostor.*“ / „*Dobrý.*“ / „*Prostor, kde bydleli.*“ / „*Domov, dětství.*“ / „*Domov, místo na hraní, místo pro sociální kontakt.*“

Jaký význam mají panelová sídliště pro Václava Havla?

Odpovědi žáků: „*Králikárny (ale má neobjektivní názor).*“ / „*Králikárny.*“ / „*Špatný – symbol komunismu.*“ / „*Odpad.*“

Proč se význam sídlišť pamětníků liší od významu Václava Havla?

Odpovědi žáků: „*Václav Havel nejspíš nikdy nebydlel v panelovém domě. Bere je jako symbol komunismu.*“ / „*Kvůli politice.*“ / „*Každý to vidí jinýma očima.*“ / „*Protože tam vyrůstali.*“ / „*Protože to byla jejich králíčí nora (domov).*“ / „*Protože pamětníci v těch panelácích žili a Havel ne.*“ / „*Nemluvil objektivně.*“

Na co bychom si měli dávat pozor při popisování historie?

Odpovědi žáků: „*Objektivnost. Každá věc má 2 strany.*“ / „*Prověřit si informace.*“ / „*Mluvit tak, abychom lidi hned neurazili. Zjistit si o tom.*“ /

Zpráva pro Národní památkový ústav

Na druhou stranu listu napiš zprávu pro Národní památkový ústav. Odpověz v ní na otázku, zda se mají panelová sídliště chránit nebo ne. Své tvrzení podlož argumenty s odkazem na prameny.

Odpovědi žáků:

„Jsou to králikárny, nepotřebují ochranu (možná až na nějaké výjimky jako ve zdroji 4).“

„Jak které sídliště. Pokud je něčím zajímavý, tak ano.“

„Zbourat!“

„Není ani jeden důvod, proč by se paneláky neměly být chráněné nebo být památka, ale důvodů, proč by neměly být památky je hodně. Například ničí to strašně vzhled, je to hnus. Lidé mají víc bytů, ano to sice ano, ale ty byty jsou malé, nekvalitní a ze 3. patra je slyšet do 10. (jak o ve zdroji 6) a když se pak hádají, už to tak dobré není. A dalších důvodů je spousta. Mně přijde, že to zničilo Česko a česká města.“

*„Já si osobně myslím, že ano. Panelová sídliště dala hodně emocí a vzpomínek těm lidem, kteří tam bydleli.“ (Zde považuji důležité uvést, že žák v první úvaze na začátku hodiny napsal *Ano, je to historická památka.*)*

„Ano, ale jenom pár. Kvůli ochraně kultury a památek obyvatel, i kultury experimentace a prefabrikace staveb. Jako připomínka socialismu a konce druhé světové války.“ (Autorem tvrzení je žák s OMJ.)

„Ne, nemusejí být chráněny, protože jsou to znaky komunismu. Můžou mít jiné barvy než originální barvy.“ (Autorem tvrzení je žák se SPU.)

„Proč by měly být chráněné? Hrozí jim demolice? Jen tak je někdo nezboří, protože tam bydlí lidé. Lidi je nemají rádi, protože se jim nelíbí. Ale tehdy to bylo nejlepší řešení, a to nechtějí přijmout nebo to neví. Teď se modernizují, tak nevidím, proč by měly být panelové sídliště chráněna. Ideálně bych na všechny domy udělal fasádu jako ve Starém Městě.“

„Památková ochrana mi na paneláky nesedí. Není to památka.“

Vrat' se ke své první úvaze o ochraně sídlišť. Porovnej ji se zprávou pro NPÚ. Změnilo se něco? Proč?

Odpovědi žáků: „*Ani moc ne.*“ / „*Vůbec!*“ / *Myslím, že jsem pochopil, proč někteří lidé mají kladný vztah k panelovým sídlištím. A není to tak strašné, jak jsem si myslel.*“

3.2.5 Popis průběhu realizace

Realizace lekce v 9.B probíhala ve dvou po sobě následujících vyučovacích hodinách, které přerušila pouze desetiminutová přestávka. Tentýž den jsem také odučila první hodinu v 9.A, k realizaci druhé hodiny došlo den následující.

K výukové lekci jsem vypracovala tištěný pracovní list pro žáky a prezentaci promítanou dataprojektorem celé třídě. Prezentace korespondovala s plánovaným průběhem výukové lekce, který doplňovaly obrazové zdroje, písemné zdroje i odkazy na zdroje audiovizuální. Zároveň zde byly uvedeny doplňující otázky k badatelským úkolům.

Evokace proběhla tak, jak jsem při přípravách předpokládala. Záměrně jsem neuvedla hlavní téma hodiny ani nerozdala pracovní listy. Nejprve jsme si společně ujasnili pojem památková ochrana. Žáci uváděli příklady památek jako jsou hrady, zámky nebo umělecká díla. Upozornila jsem je i na památky nehmotné povahy, jako jsou tradice.¹⁷⁶ Následně jsem v prezentaci překlikla na obrázek panelového sídliště s otázkou „Mají se panelová sídliště památkově chránit nebo ne?“ Z reakcí žáků bylo poznat, že je tato otázka zaujala. Žáci byli vtaženi do tématu. Nechala jsem rozdat pracovní listy a vybídla je, aby svůj názor zaznamenali. Chtěla jsem tak získat představu o jejich prekonceptech, které jsou prvotním východiskem v badatelské výuce. Při přípravě výukové lekce jsem si kladla následující otázky. Mají žáci prekoncepty k panelovým sídlištím? Nepřijímají je pasivně jako přirozenou součást městské zástavby? Z uvedených odpovědí lze vyčíst, že žáci existenci panelových sídlišť vnímají. A ve většině případů je hodnotí negativně pro svojí vizuální

¹⁷⁶ Vycházela jsem z definice pojmů kulturní památka, kulturní dědictví, památková péče, památka a Národní památkový ústav uvedených In. HAVLŮJOVÁ, Hana, Kateřina CHARVÁTOVÁ a Martina INDROVÁ. *Památky nás baví*, s. 14-18

jednotvárnost a sídliště hodnotí jako nekvalitní způsob bydlení. Ve obou třídách zaznělo s despektem vyslovené tvrzení „*Paneláky stavěli komunisté.*“

Poté, co se žáci seznámili s badatelským úkolem, jsem jim vysvětlila postup práce. Společně jsme si ujasnili, že to, co o panelácích už víme, není dostačující a pro správné zodpovězení badatelské otázky je potřeba zjistit více informací o minulosti panelové výstavby i o jejich významu pro společnost.

Fázi výuky *Proč a jak se stavěla panelová sídliště* jsem během výuky vnímala jako úspěšně zpracovanou. Proto mě zaujalo, že v pracovních listech malý počet žáků zmínil špatné hygienické podmínky staré zástavby, které popisovala paní Winterová. Přitom žáky tento pramen zaujal a při jeho společné reflexi se většina žáků zapojila. Jak jsem zjistila při závěrečném vyhodnocování, někteří žáci tento pramen špatně vyhodnotili, považovali jej za popis panelového bytu. Pro příště je potřeba lépe propracovat rozbor tohoto pramene.

Cvičení „Co se mění, co zůstává stejné?“ provázela nejistota, jak mají cvičení vypracovat. Bylo zřejmé, že se žáci s podobným úkolem nesečkali a neměli důvěru ve vlastní pozorování. Musela jsem je motivovat. Didaktické zpracování tohoto úkolu zpětně hodnotím jako nepřilíš zdařilou. Chtěla jsem postihnout mnoho aspektů, a nakonec se vytratil závěr. Příště bych ke cvičení připsala otázky „Co se mění?“ a „Co zůstává stejné?“, aby žáci byli nuceni své poznatky shrnout.

Úvodní text k výstavě Bydliště: panelové sídliště, která se konala roku 2018 v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze pro žáky zbytečně náročný, lépe by posloužil zjednodušený výkladový text. Mnoho žáků úkoly spojené s tímto textem vůbec nevypracovalo a poslední otázku *Jak uvedené politické změny ovlivnily podobu panelových sídlišť?* písemně zodpověděl pouze jeden žák. Ve třídách byla cítit únava a nepozornost žáků, proto jsem se rozhodla řešení těchto otázek prodiskutovat společně. Přesto jsem nenabyla přesvědčení, že žáci obsahu textu porozuměli. Neúspěch toho zdroje a s ním spojených aktivit umocnilo načasování úkolu, neboť v obou třídách tento úkol vyšel na závěr první vyučovací hodiny. Dále bylo zřejmé, že žáci nejsou zvyklí pracovat tak, že celou vyučovací hodinu se aktivně podílejí na svém vzdělávání.

Ve druhé vyučovací hodině žáci pracovali se vzpomínkami pamětníků. Atmosféra hodiny byla uvolněnější. Žáci byli jistější v interpretaci získaných informací, což se projevilo i jejich aktivnějším zapojením do společných diskuzí. Vyplnění související tabulky proběhlo podle předpokladů. Žáci dokázali popis aktivit obyvatel sídlišť v projevu Václava Havla, ale měli problémy porovnat jej následně porovnat se vzpomínkami pamětníků. Pokud uvedli, že se liší, nevysvětlili proč.

Žáci dokázali bez problému formulovat význam panelových sídlišť pro obyvatele. Nalézt význam sídlišť ve slovech Václava Havla činil problém. Ve svých odpovědích uváděli „králíkárna“ a pojem „dědictví komunismu“ zůstal až na výjimku bez povšimnutí. Příklad kritiky panelové výstavby v porevolučním období byl zastíněn líbivým přirovnáním ke králíkárnám. Při druhé realizaci jsem si v této části chvíli uvědomila, že žákům dělá problém přistupovat k projevu kriticky, což způsobila zřejmě i osobnost autora projevu. Žáci nevzali v úvahu, že by Václav Havel mohl pronést i kontroverzní, tendenční výroky.

Otázka *Proč se význam sídlišť pamětníků liší od významu Václava Havla?* směřovala k ověření, zda žáci porozuměli problematice dobových perspektiv. Žáci měli prokázat, že jsou schopni popsat různé úhly pohledu historických aktérů na jednu událost, a to s ohledem na jejich historický kontext. Velká část žáků rozdílnost vysvětlovala uvedením perspektivy pouze jednoho pohledu („Protože tam vyrůstali.“), ale někteří zohlednili úhly oba („Václav Havel nejspíš nikdy nebydlel v panelovém domě. Bere je jako symbol komunismu.“).

Otázka *Na co bychom si měli dávat pozor při popisování historie?* měla žáky připravit k zodpovězení badatelské otázky, které poté následovalo. Předpokládala jsem, že tak žáky navedu k využití znalosti historického kontextu při hodnocení minulosti, aby se tak vyvarovali tvoření nepodložených soudů o minulosti. Při společné diskuzi žáci dokázali popsat problematiku neinformovaných soudů a potřebu „nejdřív si něco o tom zjistit.“

Po celý průběh výukové lekce jsem měla pocit, že většinu žáků téma zaujalo. Nejvíce aktivní byli při práci se vzpomínkami. Většina z nich zodpovídala doplňující otázky. Z hodiny jsem odcházela s pocitem, že hodina byla pro žáky zajímavá, ale badatelská práce pro ně byla náročná.

3.2.6 Vyhodnocení

Hodnocení 32 vypracovaných pracovních ukázalo, že žádný žák nevypracoval odpověď dosahující výborné úrovně řešení badatelské otázky. Čtyři žáci badatelskou otázku vyřešili na základní úrovni. A 27 žáků nedostatečně zodpovědělo badatelskou otázku, z nich tři se ani o tento úkol nepokusili.

Při pohledu na příklady žakovských odpovědí (viz. kapitola 3.2.4 Příklady žakovských odpovědí) je zřejmé, že zodpovězení badatelské otázky nedopadlo úspěšně. Žáci na panelové sídliště nahlíželi optikou dnešních standardů a hodnotili je bez využití informací získaných během výukové lekce. I když v následující otázce uvedli, že se dozvěděli něco nového, tuto novinku nedokázali efektivně využít k obhajobě svého tvrzení.

Při porovnání prvního názoru na památkovou ochranu panelových sídlišť se závěrečnou odpovědí na badatelskou otázku lze pozorovat, že získané informace se promítly do žakova úsudku, i když to on sám nedokázal pojmenovat a případně využít v odpovědi na badatelskou otázku. Například prvotní názor žáka O. Z. zněl: „*Ne, protože nemají žádnou uměleckou hodnotu.*“ a v závěrečné odpovědi O. Z. uvedl: „*Myslím, že by se měla chránit malá část, protože jsou přeci jenom část historie.*“ Nebo žákyně S. P. nejprve uvedla: „*Ne (není to tak důležitý).*“ a na konci lekce její odpověď zněla: „*Paneláky by se neměli chránit, není to zas tak významné. Ano, sice je to důležitý pro lidi, protože jich tam bydlí hodně, takže nic proti nemám, ale vyloženě chránit ne.*“

3.3 Reflexe přípravy a realizace výukové lekce

Téma panelových sídlišť bylo pro žáky zajímavé. Všichni dotazovaní prokázali, že existenci panelových sídlišť si uvědomují, mají o nich základní představy a hodnotí jejich vliv na podobu města i krajiny. Položená badatelská otázka byla pro žáky natolik absurdní, že vtáhla do aktivního procesu učení i třídu na škole známou pro svoji pasivitu. Bohužel při vyhodnocování řešení se neosvědčila.

Při hledání důvodů, proč tomu tak bylo, jsem došla k závěru, že lekce je naddimenzovaná. Přestože jsem se snažila po upozornění od vedoucího práce při přípravách o snížení počtu pramenů i otázek, nebylo to dostačující. Též je potřeba zmínit, že žádný žák ve své práci nedošel ke změně svého prvotního vyjádření k památkové ochraně panelových sídlišť.

Někteří pouze zmínili, že se dozvěděli zajímavé informace, ale nadále bránili svůj původní názor. A v neposlední řadě je zřejmé, že žáci nebyli dostatečně připraveni na badatelskou výuku. Pro začátečníky byla úroveň lekce příliš vysoká. Je tedy nasnadě otázka, zda za těchto podmínek je efektivní pokládat žákům stejnou otázku dvakrát a očekávat, že přiznají pochybení ve své prvotní úvaze. Tento proces lze očekávat tam, kde žáci již mají osvojené postupy badatelské práce, základy historické gramotnosti a cítí důvěru ke svému okolí, především k učiteli.

Badatelská otázka *Mají se panelová sídliště památkově chránit nebo ne?* se osvědčila v motivaci a vztažení žáků do tématu, méně už při vyhodnocování. Pro zodpovězení otázky je potřeba správně chápat cíl památkové ochrany. Šest žáků památkovou ochranu pochopili jako opak k bourání. Tím se pro ně proměnila badatelská otázka na *(Za)chránit nebo zdemolovat?*, které žáci přizpůsobili svoji argumentaci. Buď hájili zájmy obyvatel, kteří by přišli o domov a neměli by kde bydlet nebo naopak chtěli pokrokově bourat, aby vznikla lepší místa k životu. Další úskalí představuje historický význam panelových sídlišť, jenž žák musí definovat pro správné formulování odpovědi na badatelskou otázku. Ve chvíli, kdy si je žák vědom historického významu panelových sídlišť, musí nutně směřovat ke kladnému vyjádření, které píše z pozice historika. Minimálně je tento postoj snadnější podložit argumenty.

Přestože základní badatelská otázka nebyla uspokojivě zodpovězena, dílčí otázky prokázaly osvojení konceptu dobových perspektiv a etické dimenze při hodnocení minulosti. Realizace prokázala potenciál výukové lekce, ale také upozornila na limity badatelsky orientované výuky a rozvíjení historického myšlení žáků. Práce se zdroji, především těmi písemnými, a formulování komplexnějších odpovědí je problematická u žáků, jejichž vzdělávací proces ztěžují specifické poruchy učení či odlišný mateřský jazyk. Zároveň tyto poruchy ztěžují hodnocení dosažení úrovně osvojení historické gramotnosti, protože tento žák je v písemném projevu limitován a jeho odpověď jsem mohla pouze „tušit mezi řádky.“

Na samém začátku jsem k praktické části mé diplomové práce přistupovala s idealistickým nadšením. Principy rozvoje historického myšlení žáků mě oslovily, zřejmě v tom hrála roli i moje předchozí zkušenost s Montessori pedagogikou, kde je učitel průvodcem žáka na jeho cestě poznání světa a roli průvodce lze charakterizovat mottem *"Pomoz mi, abych to dokázal"*

sám." Chtěla jsem tedy metodu rozvíjející historické myšlení prozkoumat podrobně, abych jí v budoucí učitelské praxi mohla bez problémů aplikovat.

Během přípravy a realizace výukové lekce jsem si uvědomila nástrahy provázející práci začínajícího učitele. Při svém studiu na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze jsem získala cenné znalosti o metodách výuky obecně, i ve vztahu k vzdělávacím oborům (dějepis a základy společných věd). Vytvořila jsem několik výukových projektů, lekcí nebo tematických námětů, následně je přepracovávala podle doporučení vyučujících, ale pouze teoreticky. Při oborových praxích jsem některé postupy aplikovala, ale bez hlubší zpětné vazby. Spíše jsem se snažila vést výuku obdobně jako vedoucí učitel, kterého nikdo nepřipravoval na provádění budoucího učitele. Při práci na vlastním projektu se mi dostalo cenných doporučení od vedoucího práce. Snažila jsem se je aplikovat, ale až po realizaci lekce s žáky a následném hodnocení výstupů žáků získala tato doporučení konkrétní význam. Vlastní zkušenost je nepřenositelná.

Díky této realizaci jsem si uvědomila, jak je důležité zkoušet, analyzovat a výsledky aplikovat do nové podoby edukačního materiálu. V praxi jsem si ověřila, že „zaručeně jednoznačný“ pramen může být různými žáky analyzován zcela odlišně. Těmito pokusy lze pramen vyhodnotit buď jako nevhodný pro vymezené cíle aktivity nebo je potřeba více osvětlit jeho kontext (například *rozhovor s paní Winterovou* nebo *Projev prezidenta ČSSR Václava Havla k výročí únorového převratu 1948*). Obdobný problém představuje formulace otázek. Do mé budoucí učitelské praxe jsem si odnesla poznání, že opravdu nestačí pouze hodnotit výstupy žáků, ale výukové postupy je potřeba evaluovat.

Kdybych měla pokračovat v objevování didaktického potenciálu panelových sídlišť podle *The Big Six historical thinking concepts*, rozdělila bych stávající lekci na menší samostatné celky řešitelné nezávazně na sobě. Výuková lekce v podobě, ve které jsem ji sestavila, byla obsahově nabitá. Než žáci došli k zodpovězení badatelské otázky, provedli velké množství myšlenkových operací a dozvěděli se plno informací. A tak při zodpovídání badatelské otázky už zapomněli zohlednit sdělení objevená v začátku lekce. Dále bych ze stejného důvodu snížila množství otázek k písemnému vypracování. A zjednodušila text o historickém kontextu výstavby panelových sídlišť v Československu. Původní text

k výstavě *Bydliště* bych nahradila vlastním výkladovým textem. Návrh výkladového textu je k přečtení v přílohách této práce (Příloha 3).

Přestože při odpovědi na badatelskou otázku žáci neprokáali výbornou úroveň řešení, celkový výsledek realizací výukové jednotky hodnotím kladně. Na základě hodnocení průběhu lekce, diskuze v hodině a žákovských řešení dílčích úkolů, docházím k závěru, že žáci dokázali nahlédnout význam panelových sídlišť pro své obyvatele a historický kontext jejich výstavby. Dále si uvědomili problematiku hodnocení historie. Při vyhodnocování realizace je potřeba také zohlednit, že zúčastnění žáci neměli dostatečně osvojené postupy badatelské výuky a lekce byla vedena začínajícím učitelem.

Závěr

Cílem této práce bylo prokázat didaktický potenciál panelových sídlišť ve výuce dějepisu. Abych vyzkoušela možnosti a limity nejen tématu, ale i zvolené metody, vytvořila jsem a následně realizovala výukovou jednotku, která měla žákům umožnit porozumět panelovým sídlištím v širším kontextu.

Ve své práci shrnuji základní mezníky vývoje urbanistických teorií a procesu industrializace stavebnictví v evropského kontextu. Podrobněji jsem se zaměřila na historii urbanistických představ o podobě ideálního města na přelomu 19. a 20. století a na meziválečné koncepty měst budoucnosti, protože tyto teorie vykrystalizovaly do podoby panelových sídlišť, jak je známe dnes. Pro tento proces bylo zapotřebí technologického pokroku a politické vůle. Tyto podmínky jsem blíže vysvětlila na vývoji bytové výstavby v Československu a snažila se poukázat, že panelová sídliště nejsou pouhým kopírováním sovětských vzorů, ale mají vlastní ryze státní rovinu vývoje. To dokazují nejen úvahy prvorepublikových teoretiků architektury o podobě hromadného bydlení na základě reflexe evropských trendů, ale také experimenty v zázemí firmy Baťa, na základě kterých vznikla konstrukční soustava panelových domů typu G.

Analýza kurikulárních dokumentů a dostupných edukačních materiálů ukázala, že výstavba panelových sídlišť má již ve výuce dějepisu své místo. Bohužel rozbor vybraných učebnic dokládá, že jejich narativ zohledňuje nejvíce vliv sovětského svazu a nedostatky technokratického tlaku na výstavbu. Edukační programy pro školy vzniklé v rámci projektu *Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí* poukázaly na problém nezájmu ze strany učitelů. Jistou nadějí jsou didaktické materiály vznikající v rámci projektu *Dějepis21* vedeným Oddělením vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů, které jsou snadno dostupné učitelům i žákům a jejich charakter nevyžaduje organizačně náročnou přípravu výuky.

Při přípravě vlastní edukační jednotky jsem uvedla možná východiska využití tématu panelových sídlišť pro rozvoj historického myšlení podle kanadského modelu *The Big Six historical thinking concepts*. Realizace výukové lekce ukázala limity badatelsky orientované výuky, především v potřebě dlouhodobého vedení žáků k osvojení potřebných postupů. Přesto se podařilo v dílčích úkolech pozorovat rozvíjení historického myšlení žáků. Projekt

potvrdil možnosti didaktického využití tématu panelových sídlišť a ukázal, že téma je pro žáky atraktivní, přestože nemusí mít k panelovým sídlištím osobní vazbu.

Seznam použitých informačních zdrojů

Monografie

ČERNOUŠKOVÁ, Dagmar, Klára ELIÁŠOVÁ, Hubert GUZIK, Jindřich CHATRNÝ, Eva NOVOTNÁ, Jakub POTŮČEK a Lucie VALDHANSOVÁ. *Jak jsme chtěli bydlet: bytová politika Československa 1918-1938*. Praha, 2018. ISBN 978-80-88161-11-0.

DOSTÁL, Jiří. *Badatelsky orientovaná výuka: kompetence učitelů k její realizaci v technických a přírodovědných předmětech na základních školách*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2015. ISBN 978-80-244-4515-1.

FEJTOVÁ, Olga, Václav LEDVINKA a Jiří PEŠEK. *Evropská velkoměsta mezi koncem války světové a války studené (1945-1989): stati a rozšířené příspěvky z 28. vědecké konference Archivu hlavního města Prahy, uspořádané ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy ve dnech 6. a 7. října 2009 v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Praha: Scriptorium, 2011. ISBN 978-80-87271-43-8.

HAVLŮJOVÁ, Hana, Kateřina CHARVÁTOVÁ a Martina INDROVÁ. *Památky nás baví*. Praha: Národní památkový ústav, 2015. ISBN 978-80-905631-7-9.

HAVLŮJOVÁ, Hana a Jaroslav NAJBERT. *Proměna cílů historického vzdělávání v čase nových médií. Metodika HistoryLab* [online] [cit. 2021-11-26].

HAVEL, Václav a Jan ZELENKA. *Projevy z let 1990-1992: Letní přemítání*. Praha: Torst, 1999. ISBN 80-721-5092-8.

HORSKÁ, Pavla, Eduard MAUR a Jiří MUSIL. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-7185-409-3.

HOŘENÍ SAMEC, Tomáš, Michal LEHEČKA, et al. *Pražská panelová sídliště jako místa protikladů*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, [2020]. ISBN 978-80-7330-376-1.

HRŮZA, Jiří. *Charty moderního urbanismu*. [Praha]: Agora, 2002. ISBN 80-902-9454-5

HRŮZA, Jiří a Josef ZAJÍC. *Vývoj urbanismu*. Praha: České vysoké učení technické, 1996. ISBN 80-010-1549-1.

LABISCHOVÁ, Denisa a Blažena GRACOVÁ. *Příručka ke studiu didaktiky dějepisu*. V Ostravě: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2008. Scripta Facultatis philosophicae Universitatis Ostraviensis. ISBN 978-80-7368-584-3.

NOVOTNÁ, Eva. *Česká bytová výstavba 1958-1970*. 2018. Dizertační práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav pro dějiny umění. Vedoucí práce Švácha, Rostislav.

NOVOTNÁ, Eva, Martina KOUKALOVÁ, Petra ŠPAČKOVÁ a kol. *Metodika průzkumu a hodnocení panelových sídlišť z hlediska uměleckohistorického významu, vývoje struktury obyvatelstva a prezentace výstupů směrem k veřejnosti* [online]. Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2017 [cit. 2021-12-05]. Dostupné z: <http://www.nusl.cz/ntk/nusl-374470>

PRŮCHA, Jan. *Učebnice: teorie a analýzy edukačního média: příručka pro studenty, učitele, autory učebnic a výzkumné pracovníky*. Brno: Paido, 1998. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-49-4.

RYCHLÍK, Jan. *Československo v období socialismu: 1945-1989*. V Praze: Vyšehrad, 2020. ISBN 978-80-7601-334-6.

SEIXAS, Peter – MORTON, Tom. *The Big Six Historical Thinking Concepts*. Toronto: Nelson Education, 2013. ISBN 978-0-17-654154-5.

SKŘIVANOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Eva NOVOTNÁ a Karolína JIRKALOVÁ (edd.) *Paneláci 1. Padesát sídlišť v českých zemích: Kritický katalog k cyklu výstav Příběh paneláku*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2016. ISBN 978-80-872111-78-6.

SKŘIVANOVÁ, Lucie, Rostislav ŠVÁCHA, Martina KOUKALOVÁ a Eva NOVOTNÁ (edd.) *Paneláci 2. Historie sídlišť v českých zemích: Kritický katalog k výstavě Bydliště: panelové sídliště. Plány, realizace, bydlení 1945-1989*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2017. ISBN 978-80-7101-169-9.

ZADRAŽILOVÁ, Lucie. *Když se utopie stane skutečností*. Praha: Uměleckoprůmyslové museum v Praze ve spolupráci s Arbor vitae, 2013. Kontexty (Uměleckoprůmyslové museum). ISBN 978-80-7467-058-9.

ZARECOR, Kimberly Elman. *Utváření socialistické modernity: bydlení v Československu v letech 1945-1960*. Praha: Academia, 2015. ISBN 978-80-200-2308-7.

ZORMANOVÁ, Lucie. *Výukové metody v pedagogice: tradiční a inovativní metody, transmisivní a konstruktivistické pojetí výuky, klasifikace výukových metod*. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4100-0. s. 10

Články

HAVLŮJOVÁ, Hana a Jaroslav NAJBERT. Hledání nového konsensu: Učíme dějepis ve veřejném zájmu? *Historie – Otázky – Problémy*, s. 23–24.

KOMÁREK, Michal. *Výchova učitelů v Čechách* [online]. [cit. 2021-11-26]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/michal-komarek-vychova-ucitelu-v-cechach-7953689>

KUČA, Karel. Panelová sídliště mezi panelofobií a panelofilií. *Zprávy památkové péče: časopis státní památkové péče*. Národní památkový ústav, 2015, **75**(4), s. 357-364. ISSN 1210-5538. Dostupné také z: <http://zpp.npu.cz/prilohy/200.pdf>

LABISCHOVÁ, Denisa. Badatelsky orientovaná výuka – základní paradigma pro tvorbu moderní učebnice dějepisu. *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity: Řada společenských věd*. 2014, ročník 28, č.2, str. 110-127.

MAZUROVÁ, Milada, Vladimír VESELÝ a Michal ŠTEVULA. Nové trendy v technologii betonu. *Beton: technologie – konstrukce – sanace*. Praha: Beton TSK, 2003, **3**(6), s. 3-6. ISSN 1213-3116.

NOVOTNÁ, Dana. Zákulisí bytové výstavby za 1. republiky. *Urbanismus a územní rozvoj*. Brno: Ústav územního rozvoje, 2012, **15**(4), s.9-13. ISSN 1212-0855.

NOVOTNÁ, Dana. Zákulisí bytové výstavby za 1. republiky. *Urbanismus a územní rozvoj*. Brno: Ústav územního rozvoje, 2012, **15**(4), s.9-13. ISSN 1212-0855.

NOVOTNÁ, Eva. Poválečná bytová výstavba a památková péče na příkladu Velké Británie a Skandinávie. *Zprávy památkové péče*. Národní památkový ústav, 2015, **75**(4), 307–312. Dostupné také z: <http://zpp.npu.cz/prilohy/188.pdf>

OBRTLÍK, Jan. Ideje a ideologie československé architektonické avantgardy 20. let 20. století. In: *XVII. Vědecká konference doktorandů: sborník textů* [online]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/11012/51986>

SVOBODA, Luboš. *Stavební hmoty*. 3. Praha, 2013. ISBN 978-80-260-4972-2. Dostupné také z: <http://people.fsv.cvut.cz/~svobodal/sh/SH3v1.pdf>

ŠVÁCHA, Rostislav. Stará města, panelová sídliště a denní tisk, 1960–1989. *Zprávy památkové péče: časopis státní památkové péče*. Národní památkový ústav, 2015, **75**(4). s. 350-356 ISSN 1210-5538. Dostupné také z: <http://zpp.npu.cz/prilohy/199.pdf>

ŠVÁCHA, Rostislav. *Karel Teige jako teoretik architektury*. In: *Historia artium II*. Olomouc: Univerzita Palackého, 1998, s. 145-156. ISBN 8070678100.

VESELÁ, Radmila. Bitevní pole: moderní architektura: Auguste Perret versus Le Corbusier – Le Corbusier versus Karel Teige. *Umění LXI*. 2013, **61**(3), 221-231. Dostupné také z: <https://www.umeni-art.cz/cz/issue-detail.aspx?v=issue-issue-2108>

VESELÝ, Martin. Panelák: Objekt estetických kontroverzí a takzvaných humanizačních snah. *Beton: technologie – konstrukce – sanace*. Praha: Beton TSK, 2017, **17**(3), s. 40-43. ISSN 1213-3116.

VORLÍK, Petr. Železobetonový skelet a meziválečná průmyslová architektura v Československu. *Beton: technologie – konstrukce – sanace*. Praha: Beton TSK, 2005, **5**(3), s. 31-35. ISSN 1213-3116.

Internetové zdroje

Panelová sídliště v ČR [online]. Uměleckoprůmyslové museum v Praze, 2017 [cit. 2021-04-06]. Dostupné z: <http://www.panelaci.cz>

Dějepis v 21. století [online]. Ústav pro studium totalitních režimů [cit. 2021-09-18]. Dostupné z: <http://www.dejepis21.cz/dejepis-v-21-stoleti>

Databáze - Normalizace [online]. Ústav pro studium totalitních režimů [cit. 2021-09-18]. Dostupné z: <http://www.dejepis21.cz/databaze-normalizace>

Rámcové vzdělávací programy. Národní ústav pro vzdělávání [online]. <http://www.nuv.cz/t/rvp> [cit. 2021-11-08]

Sídliště jak dál? [online]. [cit. 2021-09-20]. Dostupné z: <http://www.sidlistejakdal.cz/>

The historical thinking project [online]. [cit. 2021-12-06]. Dostupné z: <http://historicalthinking.ca/about-historical-thinking-project>

Učebnice

JEDLIČKOVÁ, Lenka, Kateřina ŠTRPKOVÁ, Pavla VOKÁLOVÁ a kol. *Hravý dějepis 9: učebnice pro 9. ročník ZŠ a víceletá gymnázia*. Praha: Taktik, 2019. ISBN 978-80-7563-204-3.

JŮZA, Vladislav a Libor VYKOUPIIL. *Dějepis 9: moderní dějiny: učebnice pro 9. ročník základní školy nebo kvartu víceletého gymnázia*. Brno: Nová škola – Duha, [2020]. Čtení s porozuměním. ISBN 978-80-88285-20-5.

VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 9: nejnovější dějiny: pro základní školy. 2.*, upravené vydání. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, akciová společnost, 2016. ISBN 978-80-7235-577-8.

Seznam příloh

Příloha 1 – Seznam zdrojů k výukové lekci „Památkově chránit, či nechránit panelová sídliště?“

Příloha 2 - Pracovní list k lekci „Památkově chránit, či nechránit panelová sídliště?“

Příloha 3 - Návrh výkladového textu

	Název	Zdroj / odkaz na zdroj
Foto 1	Pohled na panelové sídliště	https://www.novinky.cz/ekonomika/clanek/zatracovane-panelaky-jsou-znovu-v-kurzu-15968
Zdroj 1	Stavba panelového domu v Bratislavě (1956) (trvání 0:20)	Archiv ČT24 – Šestkové říjny (začátek 7:23) https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10116288585-archiv-ct24/216411058210030/obsah/511502-stavba-paneloveho-domu-v-bratislave-1956/
Zdroj 2	Sídliště Jižní Město (1978) (trvání 0:40)	Archiv ČT24 – Osmičkové ledny (začátek 13:40) https://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10116288585-archiv-ct24/218411058210002/obsah/595191-sidliste-jizni-mesto-1978/
Zdroj 3	Rozhovor s paní Winterovou (1969) (trvání 2:31)	Československá expedice – díl: Pokoj lidem dobré vůle (27:39-30:10) https://www.ceskatelevize.cz/porady/1064344205-ceskoslovenska-expedice/26953103106-pokoj-lidem-dobre-vule/
Foto 2	První panelový dům G, Zlín (50. léta 20. století)	https://zam.zlin.eu/objekt/69-prvni-panelak-g40
Foto 3	Sídliště Ďáblice, Praha (60. léta 20. století)	https://echoprime.cz/a/SZfCZ/z-minima-maximum

Foto 4	Sídliště Jižní Město, Praha (70. léta 20. století)	https://cnn.iprima.cz/komentar-jizak-je-sidliste-prazske-kde-se-z-nadejnych-kluku-stavaly-trosky-33123
Foto 5	Sídliště Dašická, Pardubice (80. léta 20. století)	https://ateliermaler.cz/1989-dasiccka-pardubice/
Zdroj 4	Úvodní text k výstavě Bydliště: panelové sídliště, která se konala roku 2018 v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze.	Výstava sleduje výstavbu sídlišť v českých zemích od jejich počátků ve 40. letech. Tehdy byla sídliště ještě stavěna klasickou zděnou technologií, ale už se využívaly prefabrikované prvky. V 50. letech se podle sovětské doktríny stavěly zděné, ale i první panelové domy s historizujícími fasádami. Období druhé poloviny 50. let bylo ve znamení experimentů s panelovými technologiemi a na výstavě je věnována pozornost prvnímu panelovému domu G 40 ve Zlíně dokončenému roku 1954. V 60. letech vznikly díky uvolněnějším politickým poměrům architektonicky i urbanisticky nejzdařilejší soubory s jedinečnou podobou, širokým spektrem občanské vybavenosti a kvalitami veřejného prostoru. Utužení režimu během tzv. normalizace 70. let se promítlo i do sídlištní výstavby, kdy architektura byla zcela ve vleku požadavků na kvantitu a finanční úspory. V 80. letech probíhá poslední fáze výstavby sídlišť a vyrůstá z kritiky nelidského prostředí obřích obytných souborů předcházející etapy. Změna poměrů po sametové revoluci přinesla konec výstavby panelových sídlišť. Výstava je zakončena stručným připomenutím fenoménu „humanizace“ panelových domů a jejich odborné reflexe v současnosti.

		(Upraveno podle: http://www.panelaci.cz/stranka/bydliste-panelove-sidliste-plany-realizace-bydleni-1945-89)
Zdroj 5	Vzpomínka anonymní pamětnice na sídliště Jižní Město	„Myslím si, že to bylo ideální i pro děti, pro mě jako pro matku to bylo určitě ideální. Já jsem syna i dceru nechala pobíhat venku před barákem s kamarády, tam si hráli na úžasný hry (...). A dívala jsem na ně z balkonu. Báječně se tam naučili na kole obě děti, protože tam bylo klidný prostředí, hodně asphaltových uliček mezi baráky, na kterých se to dalo naučit krásně. Dalo se tam za nima běhat a supět, to třeba na nějaký polní cestě to je horší. Nemusela jsem mít o ně strach, jenom jsem vyhlídla a viděla jsem je, zavolala jsem a bylo. Pochopitelně, když byli větší, že jo. Když byly malinkatý, taky to bylo ideální, protože jsme tam měly, my jsme to braly jako společenskou událost s těma maminkama, seděly jsme na lavičkách, který tam byly kolem vodotrysku, před barákem byl vodotrysk, a takhle jsme dělaly s kočárkama a takhle jsme dělaly s pusama. No, všechno jsme probraly.“
Zdroj 6	Jan P. Muchow vzpomíná na dětství na Jižním Městě (trvání 1:46)	Retro – díl: Paneláky (8:42-10:28) https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/209411000360001
Zdroj 7	Vzpomínka pamětnice na sídliště Jižní Město (trvání 1:14)	Retro – díl: Paneláky (12:52-13:36 + 15:21-15:51) https://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/209411000360001

Zdroj 8	Projev prezidenta ČSSR Václava Havla k výročí únorového převratu 1948 (25. únor 1990)	„Jaké dědictví nám tedy připadlo? Velice smutné. Je až s podivem, co se dá stihnout za pouhých dvaadvaceti let. (...) Zbořili jsme nebo nechali zchátrat krásná města a vesnice, tento skvělý kulturní odkaz desítek generací. Místo nich jsme pokryli naši vlast jakýmsi králíkárnami, v nichž se nedá žít, ale pouze přespávat nebo dívat na televizní seriály. (...) Nechci tvrdit, že se nic dobrého nepostavilo a že nic nefunguje. Máme v Praze například dobře fungující metro, jehož hloupě pojmenované stanice jistě někdo brzo přejmenuje. Tím metrem ovšem jezdí každý den desítky tisíc lidí z Jižního Města do jiného města, díky čemuž vidí tu a tam skutečné město, a nikoliv jen tu podivnost, v níž bydlí.“
---------	---	--

Památkově chránit, či nechránit panelová sídliště?

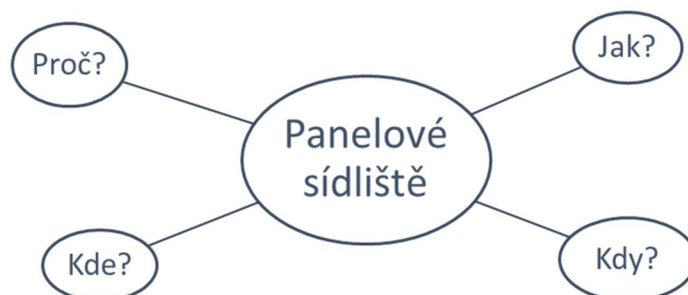
Na panelových sídlištích dnes žije čtvrtina obyvatel České republiky. Veřejnost zaujímá vůči problematice panelových sídlišť rozpolcený postoj. Názory se pohybují na široké škále mezi naprostým zavržením a nekritickou adorací. A co si myslíš o „panelácích“ ty?

Mají se panelová sídliště památkově chránit nebo ne? Odpověz a uveď, proč by tomu tak mělo podle tebe být.

Úkol: Národní památkový ústav projednává problematiku památkové ochrany panelových sídlišť. Jsi historik, a proto tě NPÚ požádal o sepsání vyjádření k danému problému. Svě vyjádření musíš podložit argumenty.

Příprava podkladů

Co se mění, co zůstává stejné?

1. Červeně ve fotografiích označte, co se změnilo, a modře, co zůstalo stejné. Popište označené body.

50. léta 20. století

.....
.....
.....

60. léta 20. století

.....
.....
.....

70. léta 20. století

.....
.....
.....

80. léta 20. století

.....
.....
.....

2. Přečti si úvodní text k výstavě *Bydliště: panelové sídliště, která se konala roku 2018 v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze. A vypracuj následující úkoly.*

Výstava sleduje výstavbu sídlišť v českých zemích od jejich počátků ve 40. letech. Tehdy byla sídliště ještě stavěna klasickou zděnou technologií, ale už se využívaly prefabrikované prvky. V 50. letech se podle sovětské doktríny stavěly zděné, ale i první panelové domy s historizujícími fasádami. Období druhé poloviny 50. let bylo ve znamení experimentů s panelovými technologiemi a na výstavě je věnována pozornost prvnímu panelovému domu G 40 ve Zlíně dokončenému roku 1954. V 60. letech vznikly díky uvolněnějším politickým poměrům architektonicky i urbanisticky nejzdařilejší soubory s jedinečnou podobou, širokým spektrem občanské vybavenosti a kvalitami veřejného prostoru. Utužení režimu během tzv. normalizace 70. let se promítlo i do sídlištní výstavby, kdy architektura byla zcela ve vleku požadavků na kvantitu a finanční úspory. V 80. letech probíhá poslední fáze výstavby sídlišť a vyrůstá z kritiky nelidského prostředí obřích obytných souborů předcházející etapy. Změna poměrů po sametové revoluci přinesla konec výstavby panelových sídlišť. Výstava je zakončena stručným připomenutím fenoménu „humanizace“ panelových domů a jejich odborné reflexe v současnosti.

- **Podtrhni červeně větu, která hodnotí kladně panelová sídliště.**
- **Ke každému obrázku úkolu 1 přiřaď jednu z historických událostí: normalizace / budování socialistického státu / sametová revoluce / období politického uvolnění.**
- **Jak politické změny ovlivnily podobu panelových sídlišť?**
 - politické uvolnění šedesátých let
 - normalizace

Panelová sídliště očima pamětníků

Poslouchej nebo čti, jak hovořili o panelácích lidé, kteří zažili jejich výstavbu. Dělej si poznámky do tabulky.

Zdroj 1: Vzpomínka anonymní pamětnice na pražské sídliště Jižní Město

„Myslím si, že to bylo ideální i pro děti, pro mě jako pro matku to bylo určitě ideální. Já jsem syna i dceru nechala pobíhat venku před barákem s kamarády, tam si hráli na úžasný hry (...). A dívala jsem na ně z balkonu. Báječně se tam naučili na kole obě děti, protože tam bylo klidný prostředí, hodně asphaltových uliček mezi baráky, na kterých se to dalo naučit krásně. Dalo se tam za nima běhat a supět, to třeba na nějaký polní cestě to je horší. Nemusela jsem mít o ně strach, jenom jsem vyhlídla a viděla jsem je, zavolala jsem a bylo. Pochopitelně, když byli větší, že jo. Když byly malinkatý, taky to bylo ideální, protože jsme tam měly, my jsme to braly jako společenskou událost s těma maminkama, seděly jsme na lavičkách, který tam byly kolem vodotrysku, před barákem byl vodotrysk, a takhle jsme dělaly s kočárkama a takhle jsme dělaly s pusama. No, všechno jsme probraly.“

Zdroj 4: Pasáž z projevu prezidenta ČSSR Václava Havla k výročí únorového převratu 1948 (z roku 1990)

„Jaké dědictví nám tedy připadlo? Velice smutné. Je až s podivem, co se dá stihnout za pouhých dvaadvaceti let. (...) Zbořili jsme nebo nechali zchátrat krásná města a vesnice, tento skvělý kulturní odkaz desítek generací. Místo nich jsme pokryli naši vlast jakýmiisi králíkárnami, v nichž se nedá žít, ale pouze přespávat nebo dívat na televizní seriály. (...) Nechci tvrdit, že se nic dobrého nepostavilo a že nic nefunguje. Máme v Praze například dobře fungující metro, jehož hloupě pojmenované stanice jistě někdo brzo přejmenuje. Tím metrem ovšem jezdí každý den desítky tisíc lidí z Jižního Města do jiného města, dík čemuž vidí tu a tam skutečné město a nikoliv jen tu podivnost, v níž bydlí.“

Tabulka:

	Z jaké role hovoří o panelových sídlištích?	Co se pamětníkovi na životě na sídlišti líbilo?	Co pamětník na sídlištích kritizuje?	Poznámky (Co mě zaujalo? Na co bych se chtěl zeptat?)
Zdroj 1				
Zdroj 2 (video)	dítě - na sídlišti prožil dětství			
Zdroj 3 (video)				

Co dělají obyvatelé panelových sídlišť podle proslovu Václava Havla?

Porovnej tyto aktivity s popisem života na sídlišti od pamětníků (zdroj 1-3). Uveď v čem se shodují nebo liší.

Jak si myslíš, že se obyvatelé panelových sídlišť mohli cítit při poslechu proslovu Václava Havla?

Jaký význam mají panelová sídliště pro své obyvatele?

Jaký význam mají panelová sídliště pro Václava Havla?

Proč se význam sídlišť pamětníků liší od významu Václava Havla?

Na co bychom si měli dávat pozor při popisování historie?

Zpráva pro Národní památkový ústav

Na druhou stranu listu napiš zprávu pro Národní památkový ústav. Odpověz v ní na otázku, zda-li se mají panelová sídliště chránit nebo ne. Svě tvrzení podlož argumenty s odkazem na prameny.

Vrať se ke své první úvaze o ochraně sídlišť. Porovnej ji se s zprávou pro NPÚ. Změnilo se něco? Proč?

Historický vývoj výstavby panelových sídlišť v Československu

Po skončení druhé světové války bylo nutné vystavět mnoho nových bytů a technický pokrok umožňoval sériovou výstavbu bytů. První poválečná sídliště v Československu byla ještě stavěna tradiční zděnou metodou, než byl po řadě experimentů roku 1953 postaven první panelový dům ve Zlíně. Architektura v padesátých letech sloužila k upevnování komunistického režimu a podléhala vlivu ze Sovětského svazu. V šedesátých letech došlo k politickému uvolnění, které se promítlo do všech oblastí každodenního života, tedy i do architektury. Vznikla tak nejzdařilejší panelová sídliště vyznačující se s jedinečnou podobou, kvalitní občanskou vybaveností (obchody, školy, dopravní dostupnost) a propracovaným veřejným prostorem. Přesto nedostatek bytů nebyl stále vyřešen. Srpnové události roku 1968 ukončily celospolečenské uvolnění a začal proces normalizace s cílem upevnit komunistický režim v Československu. Utužení režimu se promítlo i do sídlištní výstavby, stát sice finančně podporoval bytovou výstavbu, ale vyžadoval masivní a rychlý proces, kterému padla za kvalita sídlišť. Změna poměrů po sametové revoluci přinesla konec výstavby panelových sídlišť.